

3060

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౨. { స్వభాను } సందిక ౩-౪
త్రావణ-కార్తీకములు.

సంస్కృతబసవోదాహరణము.

పాల్కురికి సోమనాథకవి ప్రణీతము. (కీ. శ. 1220 ప్రాంతము.)

ప్రథమాంభక్తిః.

మాలిని. జయతు బసవరాజః ప్రాణలింగాత్మపూజః

శరణదివిజభూజః స్మృతసంవిత్సరోజః

¹గణపదీపదధీనః ఖ్యాతదానావధానః

సరసమహిమగానః స్వామభూతైకమానః

క లి క - హ రి గ తి ర గ డ.

అపిచ పురాతననూతన శివగణపాదోదకపాలస దిభిషేకః

క్షపితవివల్లవ వల్లవ జంగమ లింగసమర్చన నిచితవివేకః

సతతవికస్వరభాస్వరనిజము ఖమండల ఖండితరజసినాథః

కృతయుగవర్తన కీర్తన రసః సపు. శివత్రచరిత్రసనాథః

ప్రకటితదర్శకదర్శక కేణుప్రమథనశితికరాంతుశమేళః

శుక్రము ఖమానస మానసమలారవిహరణ చణరాజమరాళః

స్వామభవాంచిత కూడలి సుగమ సంశ్లేషదేవధ్యానాభిజ్ఞః

సూన్యతభాషణభూషణ వాణీ సింహాసనగంభీరరసజ్ఞః

1. గృర. 2. దాన.

ఉత్కలిక.

కావ్యశవారాట ధ్వనిసార శ్రుతిమఖర స్వర సరస సమేత
 శ్రీ విశ్రుతపేళల శాసీర స్మృతినికురుంబరసాయనగీత
 వ్యతికర నానాగతి నిస్సీమ ప్రముదితహృద్వర్తన శితికంఠః
 శ్రుతిసంధాయి చమత్కృతభూమి శమదమలాలన గణితోత్కంఠః.

ద్వితీయా విభక్తిః.

కా. వేదాంతార్థరహస్యభేదశిశున వ్యాపారపారంగత
 ప్రాథమక్రియ వాక్ప్రపంచ రచనాచాతుర్యధుర్యాశయమ్
 దైవాస్తిక్యనిదర్శనక్రతిభువమ్ తాపచ్ఛిదాపండితమ్
 భాండాగార ధురీణమత్ర బసవామాత్యం కిమాచక్షుషే.

కలిక - ద్వితీయ ర ద గ తి ర గ డ

ఆపిచ కరతలయుగళ విహితపురహరయజన
 మనహితకరణసరత పరిముదితశరణజన
 మహిమకర శశిసరణి విముఖనిజపవనగతి
 మహిపరిష దధిపశ్చ వివిధమధురిమసుమతి
 మతులకరిహరి కనకమణిగణగణిత విభవ
 మతివిషమ బహుళతరభవజలధికలశభవ
 మమల నిజహృదయ కృతకరిచయవిదనుభవమ్
 శమితనిరవధికకలివృజనసహచరభవమ్

ఉత్కలిక.

నిరతిశయ జనదురిత	నకల యమిజన విమల
నిరసన నిపుణచరిత	¹ వికసితహృదయ కమల
ఘనవిషయ రసవిముఖ	పరికలన మధుకరం
సనక శుకజనకముఖ	శరణజన శివకరం

తృతీయావిభక్తిః.

శా. ఆస్థానే శివనాగసంఘము కరద్యంద్యాంగుళిశ్రేణికా
లీలాలాలన మంథనా దజనయత్ యః క్షీరధారావళిం
తే నాత్యద్భుతకర్మకర్మత మహామాహాత్యవధిష్టునా
భాండాగారధురంధరేణ బసవామాత్యేన కః స్పర్థతే.

కలిక - తురగవల్లనరగడ.

అపి చనిగమసారభూతవీరశై వదీక్షి తేన
తపనశత సహస్రసదృశ దేహదీప్తిలక్షి తేన
ఖండిత ప్రసూనవిశిఖచాపదండలస్తకేన
మండితానుభావశరణచరణకలితమస్తకేన
విదళితప్రచండ వివిధ విషమ విషయగర్జితేన
హృదయవివర ¹ నివసనప్రగాఢ తాల్యవర్జితేన
నీలగళవిశిష్ట భక్తభవన పుష్పసిందిరేణ
భాలనయన విమలహృదయ కమలమధ్యమందిరేణ

ఉత్కలిక.

యావనాళ రాశినిహిత	సాంగ భక్తవృషభనిత్య
భూవిమత కటాక్షమహిత	రంగ వల్లనియమకృత్య
శక్తివైభవాభి జాత	దృష్టసాదుభృత క్రమేణ
మౌక్తిక ప్రదాననీత	దుష్టదళన విక్రమేణ.

చతుర్థీవిభక్తిః.

శా. వేదాంతోదిత వీరశైవసమయాచార వ్రతప్రక్రియా
చర్యాదేశిక సార్వభౌమ మహిమభ్రాజిష్టవే జిష్టవే
భాండాగారధురంధరాయ బసవామాత్యాయచేతస్సదా
జాగ్రత్కూడలి సంగమేశ్వరమహాదేవాయ తస్మై నమః.

కళిక - హరిగతిగడ.

అపిచగౌతమ కణాదకుంభజచ్యవనముఖ్య¹ ముని (లబ్ధ) సద్గునే
తపనవహ్ని హిమభానులోచన త్రిపురవైరిగణభావితాత్మనే
కరతలస్థ నిఖలాండమండలి² ప్రకటకండు క సదావిహారిణే
కరటిదైత్యఘనతుంగ మస్తకక్షుడితమా³ క నికాయహారిణే
కుసుమ బాణశితబాణ⁴ సంహత్తిగ్రసఃధీర గుణసారశోచిషే
వసుమతీవ్రముఖ భూతచేతన⁵ ప్రదదయామయ కటాక్షశోచిషే
వితరపాతక సమూహసాను మద్వితతి నిర్దళనవజ్రబాహవే
శ్రుతిసముత్కర సదానిరోధ కృశ్మయ బాధముఖచంద్రరాహవే.
ఉత్కళిక.

యచిరరత్న మహానియమాటక⁶ ప్రథితవస్తు పరిష్కర్మిరంతర
ప్రచుర⁷ యాప జరసత్త్వ ఘోటక ప్రదమహా మహిమకారణాంతర
త్వలితధూత సృణి పాతధారణ స్థితపరిస్ఫురిత భక్తచేతనే
క్షుత దాన జలగంధవారణ స్తుతివచోముదిత వహ్నిరేతనే.

పంచమీభక్తిః.

కా. చేతః కీలితసంగమేశ్వర మహాదేవాలికప్రస్ఫుర
జ్వాలా జాలజటాల వహ్నిశలభాకారప్రసూనాంబకాత్
భాంజాగార ధురంధరాద్భుత నామాత్య⁸ (తుస్తిపర్వావళి)
చూడాఘృష్ట పదారవింద యుగళాన్నై వాపరందైవతమ్.

కళిక - హరిగతిగడ.

అపిచజగత్త్రియ కర్ణ సుధారస కుల్యాంచితసూన్యతజల్పకాత్
కుపితాంగర్గత రిపు⁹ వడ్వర్గమహోత్కట మస్తకతట కుట్టాకాత్

1. ముని. 2. లిక్మనక కండుకవర్ణహరిణే. 3. సంహృతి. 4. చేతనా
యత. 5. ప్రచయ 6. ప్రథమకాంధనాంత కరణాంతర. 7. (మాత్య...వళి) - క.
8. వడ్వర్గాదు (ను) ందర.

కరవనితాజన భాసురతర ముఖమండలవీక్షణ విధి జాత్యంధాత్
నిరతిశయానుగ్రహశిత ఖడ్గలతాపఃలూన పునర్భవబంధాత్
కన్నడబ్రహ్మయ కడుణానుద్ధార్ణవసంవర్ధన రాకాచంద్రాత్
కిన్నరబ్రహ్మయ పురహరగోష్ఠీసల్లవనాకర్ణన నిస్తంద్రాత్
లాలిత సకలపురాతన గణవాజ్ఞాణిముకురప్రతి బింబితరూపాత్
లీలాలాలస రసమణి చంచలనయనాంచల శితవిశిఖదురాపాత్.

ఉత్పత్తిక.

ఆశాజల సుతశిఖి సమూహ వ్యాధి వరిషదుత్తుంగతరంగ
క్లేశతిమింగిల మిత్రగ్రాహ క్రోధవిజృంభణ ఘోరభుజంగ
స్వకళత్రసముత్కరనవభేన స్ఫురదురుతరభవజలధివహిత్రాత్
ప్రకటిత బాంధవ మండలమీన దురిత లతాచయులవన లవిత్రాత్.

వష్టివిభక్తిః.

శా. చిద్వ్యోమ స్మయమాన శీఠిరణోద్వ్యోతత్పుథామాధురీ
నిర్వృత్తన్నపనప్రమోద భరిత శ్రీ నీలకంఠాత్మనః
ఉన్మీల గ్ధుణరత్నరోహణ మహాశైలస్య తస్య ప్రభోః
భాండాగర ధురంధరస్య బసవామాత్యస్యదాస్యంభజే.

కలిక హరిగతిరగడ.

• ఆపిచళరసీహార హారమలయజభసిత సితదివ్యజేహస్య
కుకథచరదుర్భావ భావభవమదవిహృతిహృదిమసన్నాహస్య
సంగమేశ్వర నిహిత హితమధుర సంగీతగీతానుభావస్య
జంగమ మనస్సంగ సంగతేహదావ దావప్రభావస్య
¹భక్తిమహిళాశ్లేష జనితమేదుర విపులపులకసంయోగస్య
ముక్తిసౌఖ్యాధాన దానవిద్యానిరత రతమహిద్యోగస్య

పరిచిత సుధాసార సారమధునిమనికృతి కృతిచణ వచస్కస్య
ధరణి దీగ్వియదతల తలః బిడ శశికరనికరనిధయశస్కస్య.

ఉత్ప భిక - ద్వీరదగతి.

నిటలనోచన భక్తవాత్సల్య కల్యాణ
కటక సీతావాస నిస్సీమ కల్యాణ
గోచరాంచితవపుర్విస్ఫూర్తిమడివాల
మాచయక్రభు దీర్ఘనయనాంచితోత్కళ
కోవప్రసాద (భాజన)తా విధాక్రాంత
దీపిత ప్రథమానభక్తి విసయాత్సంత
భారవైదిక సువిశ్రుత శివాచారస్య
సారజంగమస్మాక్తిమణి కర్ణ పూరస్య.

సప్తమీవిధక్తిః.

శా. ఓంకారాంకురి వేదపల్లవలస త్పంచాక్షరీమంజరీ
తత్త్వామోద నితాంతలబ్ధకరణా ¹ నీకేధ పుష్పంధయా
యాసానాదలతా తదీయసు ² పమారామాభిరామసతే
తస్మిన్ శ్రీ బసవాహ్వయే గుణనిధౌ కింవా నలోకోత్తరం.

కభిక - మధురగతిరగడ.

అపిచాధార సురంగ జ్ఞాతరి
సుకథవధిక చిత్సుఖసంధాతరి
వర్గచతుష్టయ దాపన శీలిని
దుర్గతి నిరసన కడుగాళాలిని
శరణపదాబ్జ వరాగలలామని
దురితనిరాస ధురంధర భూమని
వేదవిరుద్ధాచార పరిద్వీషి
నాదసుధా ప్రీతిత పురనిద్వీషి.

ఉత్కలిక

సురగిరి మందర	మహిళా సహచర
నిరుపమ కందర	విహారత భేదర
ఘనతర చందన	లాలిత నామని
వనచయనందన	కీలిత సామని

సంబోధనవిభక్తి.

శా. మూలాధార వికస్యరాంబుజవసీమధ్యస్ఫురద్వీచికా
యాతాయాత వినోదపేతలమతే! చిద్వ్యోమశీతద్యుతే!
సంసారార్ణవ కర్ణధార! కృపయా మాం పాలయ ప్రత్యహం
భాండాగారధురంధరేశ! బసవామాత్యేక చూడామణే.

కలిక - ద్వీరదగతి.

అపిచపాలిత వీరశైవప్రతాపార
కృపణజనరక్షణ కృతచరణవ్యాపార
సితయశఃకచ్ఛూరవాసితబ్రహ్మాండ
మితరహితకల్పిపాంబుజమండవేదండ
భుజగవరసుర గరుడ ఖచర కిష్కరసాధ్య
నిజగుణశ్రవణతోషిత పండితారాధ్య
శతమఖతరుస్థిత గణకుషుమత్కంఠ
తతవితతఘన సుషిరీకీర్తిత్రీకంఠ.

ఉత్కలిక.

శుకముఖ మనోగమ్య	సాధిత స్వాత్మావ
వికచగుణ గణతామ్య	బోధ నిజసద్భావ
దల్లమక్షభు సత్య	శివతత్త్వ విస్తార
స్లల్లపన సాంగత్య	భక్తికథనస్తార.

సార్వవిభక్తికమ్.

శా. యస్సంగిత నిధిః యమాహురభవం యేనార్చితమ్ సూన్యతమ్
యస్మై స్వస్తి యతస్తదీయము దభూత్ యద్వీరశైవ ప్రతం
యస్యాపాంగసహోదరీచ కరుణా యస్మిన్మహత్త్వాధికం
సత్త్వోత్తీణి జగంతి పాహి బసవామాత్యేక చూడామణే!

ఆర్యా. శ్రీ బసవరాజ గుణమణి

ఖచితం జయతాత్ సువర్ణ మేతత్

సోమసుకవినా రచితం

హృదయాభరణం సదాముదాహరణమ్.

ఈ సంస్కృత బసవోదాహరణము పాల్కురికి సోమనాథకవి రచిత గ్రంథములలో నముద్రితములై నిలిచినవాలో నొకటి. సోమ నాథుడు సంస్కృతముననుఁ దెలుఁగునను నొక్కొక యుదాహరణము రచించినాడు. తెలుఁగు¹ బసవోదాహరణ మీ వఱకు ముద్రితము. సంస్కృతోదాహరణ ముద్రణమున కిదియే ప్రథమము. చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖితభాండారమునందలి మాతృక ననుసరించినపుత్రిక యాధారముగా దీనిఁ బ్రకటించితిమి. ఇందు పెక్కు శేఖక క్రమాదములు కలవు. మాకుఁ జేరినవ్రాత ప్రతియందును బెక్కుదోషములు కలవు. ప్రశస్యంతరము కొఱకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారము.

సంస్కృతమున నుదాహరణము లతిప్రాచీనకాలమునుండి యు న్నట్లు దెలియవచ్చినను మనకు లభించినవి రెండు మూఁడని మాత్రమే చెప్పవగును. ²వానిలోనిది ప్రాచీనము. సంస్కృతముననున్నను, తెలుఁగునగుల యుదాహరణలక్షణములు కలిగియుండుటచేతను, తెలుఁ గుకవియగు సోమనాథుని కృతియగుటచేతను, లఘుకృతియయ్యెను వీర శైవమతమునకు సంబంధించిన గ్రంథ మగుటచేతను యథామతి సంస్కరించి యాంధ్రసాహిత్యపరివర్తనవారి కోరికపై యిందు ప్రకటించితిమి.

కృతిప్రాచీనమైనది కావున మాసవరణలయందలిగుణదోషములఁ దెలిపిన సాదరపూర్వకముగ నందుకొందు మని మనవి.

బండారు లక్ష్మయ్య,

*నిడుదవోలు వేంకటరావు, ఎమ్. ఏ.

1. ప్రథమ మాఘభాదితిలోఁ బ్రభాకరశాస్త్రిగారిచేఁ బ్రకటితము.

2. సిద్ధరామని సంస్కృతోదాహరణము.

చూడుడు. ప్రభాకరశాస్త్రిలవారి బసవపురాణపీఠిక. పుట 64.)

ఓరుగల్లు రామకవి కవికాలక్షణసారమున నుదాహరణభేదములు.

క వి హం స.

ఆ కుం డి వం కట కా స్త్రీ.

కం. కందములు విడక సరసిజ

మందగతులు వెలయ మధురమధుమృదుగీతా

నందభ్రమరవీలసితము

లంది చరించెద వడెంతో హాయిగ సుకవీ !

కం. కొందల మడేల నీ కే

పందతో త్వన్మధురగళరవంబుల కీర్త్యం

తెందిన, గానీ యెరు లభి

నందింతురు నిన్ను నది ఘనమె గా సుకవీ !

కం. అంద మగుత్పత్పదక్రమ

మందలి యొప్పిదము కుకవులరసి, యరసికా

మందమరూహాలచే నిను

నిందించిన నేమిలోటు నీ కో సుకవీ !

కం. కలిమి గలుగువసతులలో

మెలగెను గుచ్ఛములు మిగుల మృదులము లగుభు

క్తులు గోరి చెడ్డవారిం

వొలగెను సన్మానసవిహృతులకై సుకవీ !

కం. కవి వీ వగుటనె యాదిమ

కవి యగునానలువ ప్రీతిఁ గాంక్షించిననిం

దవులుట వాణికి సాజం

బవుఁగా కలిహితులహితము నరయుట సుకవీ !

కం. కోమటిబిడ్డల మెతుకుల

గా విడిచి గోము గనిన కాకవి ని న్నెం

తే మించంగఁ బరువులిడం

గా మెచ్చున తెలివి గలజగ మ్మాసుకవీ !

కం. భూరహులఁ జేరి తదుప

కారముగా వాసుగుణగణ మందందుం

బేరుకొని వారలబహూ

కారము లెన్నెనిఁ గాంతు గాడే సుకవీ !

కం. కలగుణదోషము లెంచం

దలఁచినఁ గొనవలయుఁ దృప్తదమె వేఱుగ ని

మ్ముల నీరక్షీరములం

జెలిపెడినే ర్పెంతయుం దృష్టియమె సుకవీ !

కం. మందపవమానతుండిల

సందనచందనమరందనవ్యామృతని

వ్యండిభవద్రవములఁ జెపు

లం దనుపనివాఁడు భువి గలంజే సుకవీ !

కం. సరసుల విడనాడక భా

స్వరపదవృత్తులును మృదులశయ్యయుఁ దగమా

భరిగలవారిని పొగడుచుఁ

జరియించెద వెంతభాగ్యశాలివా సుకవీ !

కం. కుందకు, కుకవికులము నీ

కుం దగునున్నతపదంబుఁ గూర్చదనుచు నీ

కుందసమువంటికిరితి

కిం దులవచ్చున యొకించుకేనియు సుకవీ !

హల్లో హాలము.

నిడుదవోలు వేంటరావు

మనుచరిత్రలో.

కం. ఉల్లలదలకాజలకణ

వల్లవిలకదంబ ముకుళపరిమళలహరీ

హల్లోహాల మదబంధర

మల్లధ్వనులెసఁ గవిసరెమరుదంకురములో. (2-6)

అను పద్యమున టీకలో 'పరిమళలహరీ-సౌరభ ప్రవాహమున ఈహత్-అభిలాష గలవగుచున్నట్టియు లోహాల-అవ్యక్తధ్వనులుగల, మదబంధర-మడించినగండతుమ్మెదలయొక్క ధ్వనులు అనికలదు.

కాని పైవిధముగ 'పరిమళలహరీ + ఈహత్ + లోహాల' అని వదచ్చేదముచేయుట సరికాదనియు, 'హల్లోహాలము' అను నేకపదమే యనియు నీక్రిందిప్రయోగములు తెలుపుచున్నవి.

1. భాగవతము దశమస్కంధము-పూర్వభాగమునఁ బోతన-
కం. ఉల్లసిలకుచ భరంబుల

సల్లాడెడి నడుముతోడ నలరులదండన్

భిల్లియొకతె హరికిచ్చెను

హల్లోహాలకలిత యగుచు నంగనకంటే. (793 పద్యము)

హల్లోహాలపదము నుపయోగించినాఁడు-(ఇచట 'ఈహత్ + లోహాల' అని వదచ్చేదము చేయ వీలులేదుకా!)

2. తెనాలిరామకృష్ణకవి పాండురంగ మహాత్మ్యమున.

కా. సాహిత్యావరకాళిదాస! హరిపూజాగౌరవవ్యాస! గం

గాహల్లోహాల నాగ్విలాస! రిపువర్ణత్రాసకృత్రాస! కాం

తాహర్నాహవద్యగ్విలాస ! శ్రుతిపద్యామౌజతాభ్యాస ! హి
మాహాశ్యోపమ ధైర్యధువ్యపదవిన్యాస ! విధేయారసా."

అని చతుర్థాశ్వాసాంతమునఁ గృతిపతి సంభోదించియున్నాఁడు.

౩. ధరణిదేవుల రామమంత్రి దళానతార చరిత్రమున-

మ. శలనిద్రాననచుంబనావసర దృష్టిశ్రీకపోలస్ఫుర-
త్పులకప్రిడితముగ్ధ శోకకుచ సప్రభాభంగమధ్యాధర
స్థలదంతక్షతకేళికాపరమనోజాత ప్రగల్భాంగనా
కలనాదోదితి పాహిపాహిముఖవాక్కుల్లోల హల్లోహలా.

అని నవమాశ్వాసాంతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు-

4. క్లేషయమక చక్రవర్తి వేంకటాచార్యకవి అచలాత్మ జాహరి
ణయమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున.

కా. మల్లీవల్లిమ తల్లివల్లరులలో మల్లోప మల్లోపమో
ద్యల్లీ లోల్లతనంబునం బెనఁగుచున్ హల్లోహ లో లోలమై
యల్లించిల్లిగనుల్లసిలైడి యభుల్ హల్లీసకోలాసకృ
ద్భిల్లీ భిల్లకగీతి కల్లడ నుతుల్ చెల్లీనునప్పట్టునన్.

(41. పద్యము.)

అని యుపయోగించినాడు.

5. ఓగిరాల రంగనాథకవి ద్వితీయవర్ణ దర్పణమున.

కం. అక్షుద్ర భావనాశా

విత్తేత్ర కృపార్యులర్జునీ కల్లోలా

నుక్షణ హల్లోహల నిజ

వీక్షణ గుణసత్పథప్రవృత్తో ధర్మా.

అని చతుర్థాశ్వాసాంతమున వాడియున్నాఁడు.

పై ప్రయోగములవలన హల్లోహలమునునది యేకపదముని నిశ్చయమైనది. ఈపదము సమాసగతమైయుండుటచే నిది సంస్కృతపద మని గ్రహింపఁదగును. అయినను సుప్రసిద్ధసంస్కృత నిఘంటువులలో నీయఁబడినట్లు కానరాదు.

తెలుఁగు కావ్యములలోఁ బ్రయుక్తములైన సంస్కృతపదములను బెక్కింటిని చూపిన 'సర్వశబ్దసంబోధినియం దీ' పదము కానరాలేదు. తెలుఁగు నిఘంటువులలో బ్రానుదొరవారి నిఘంటువునమాత్ర మిది పదము కానవచ్చుచున్నది. వారి యింగ్లీషు - తెలుఁగు నిఘంటువులో (1291 పుట.) నీపదము హల్లోహలముగా గ్రహింపఁబడి దానికి తొట్టుపడ్డ, చీకాకుపడ్డ (Bewilbedened stumbled) అను సర్థములతో నుండి, మరు చరిత్రలోఁ బైపద్యమే యుదాహరణముగా నొసగఁబడినది. అందే దశావతార చరిత్రమునఁగల ప్రయోగము 'హల్లోహలుఁడుగా గ్రహింపబడి యిట్లర్థము వ్రాయఁబడినది.

“వాక్కల్లోల-వాక్కములనే మహత్తైన అలలయందు హల్లోహల తొట్టుపడుతూ ఉండేవాఁడా అనఁగా ముఱుగుతూ తేలుతూ ఉండే వాఁడని భావము”.

బ్రానుదొరవారి పదమును మనుచరిత్రమున నేకపదముగా గ్రహించి తమనిఘంటువునం దిచ్చి, వారికాలముననే యనఁగా. క్రీ. శ. 1851 లో ముద్రితమై, వారియజ్ఞానుసారముగ క్రీ. జూలూరి యప్పు య్యపండితులు వ్రాసిన టీకలో 'ఈహల్ + లోహల' అని పదచ్ఛేదముచేయుటయు సర్థమువ్రాయుటయు వరస్పర విరుద్ధముగ గన్పట్టుచున్నది- దీనికిఁ గారణము జూహూరివారి టీకారచనమునకుఁ దర్వాత యిరువదేండ్లకు దొరవారి నిఘంటుప్రకటనము జరగుటయేమని యాహింపఁదగియున్నది.

పాండురంగ మహాత్మ్యమున టీకలో 'హల్లోహల-ప్రవాహము వంటి' అని కలదు-

‘అచలాత్మజాపణియమున’టికలో - హల్లోహల మత్తతచేతనుఁ
‘ఉల్లోలము-మిక్కిలి చంచలించుచున్నది’ అని కలదు-

ద్విరేఫవర్ణదర్పణమున ‘హల్లోహలైర్నగ్నోన్మగ్నైః అని కలదు-
పై విషయములఁ బరిశీలింప నిది హల్లోహలమును ప్రత్యేకపద
మనియుఁ దీనికి, మునిఁగి తేలుట, తొట్టుపడుట, చీకాకుపడుట ప్రవా
హము, మత్తత-మగ్నోన్మగ్నము అను సర్థములతోఁ గావ్యముల వ్యహ
రింపఁబడినదనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

యతిప్రాసములలో హల్లోహల పదస్వరూపము వ్యక్తమగు
చునే యున్నది.

ఉదాహృతకద్యములలో ‘అల్లింబిల్లి’ యుల్లూలీపదములు గమ
నింపఁబడినవి.

పదార్థ వ్యుత్పత్తులకొఱకు కండితుల కిది నివేదితము.

హాస్య రేఖ.

వ్యాకరణః ద్యక్షవీణః ద్వన్. చిలుకూరి పావయ్యకాశ్రి.

సీ. నవ్వె గాననమునఁ బువ్వు లాయవృత్త
చిత్రదర్శనమునఁ జెన్నుమిగిలి
కుకించి మైథిలీవదనవద్దమునందు
మందస్మితాంచితమధురరేఖ
వికసించె గొమ్మల విమలకోరకములు
నామోదభారంబు నమరఁ దార్చె
గణింపఁ దొడఁగెను గంధవాహుఁడు విరు
లేవేని విరిసె నెయ్యెడల ననుచు

గీ. సరగ మేల్కొంచి మత్తపువ్వుంధయాళి
చెవుల గుసగుసలాడుచుఁ జేరికొనియె
నొక్కటొక్కటిగాఁగ నాచక్కటికిని
మధురదృశ్యదిదృశ్య ముమ్మరముగాఁగ.

సీ. నాటకంబున నచ్చునవ్యదృశ్యంబులఁ
దిలకించురసికాళి ద్విజగణంబు
కాఖాసనంబులఁ జక్కఁగఁ గూర్చుండి
మధురరసాస్వాదమగున్ లైరి
అంతగో వైశమే యభినయారంభంబు
లక్షింపఁ గోలాహలము చెలంగె
వంచవటీక్షేత్రభాసురరంగంబు
ప్రియభావసంకల్పరీత మయ్యె

గీ. సీత కుకించె నప్పు డాచిన్నెలాఁడి
దిరిగి చూచెను లక్ష్మణాధీరు నచట
మఱియు నిర్దురనడుమను మధురహాస్య
రేఖఁ గీలించి కలికను ప్రేమమీఱు

ఉ. ఎంతటి నిఘరతప్తము వహించితిన్య మఱింది నీవు; గా
వింతురె గేహసీమలను విందుల కిట్లవమాన మెచ్చుటన్ ?

శంఠ మెలర్చ ని న్వలచి ప్రాణసమానునిగాఁ దలంచు నీ
యింటికి నన్యపూరుషుడ నే ననుచున్ వచ్చింప నొప్పునే.

ఉ. యాచకుఁ జిన్నపుచ్చి వరియాచకముం బొనరింప మెచ్చునం
కోచము చెంద; నీకటిలకుంతల ని న్నిట నాశ్రయింపఁగా
జేచుట లేదు సర్వమును వేగమ యర్పణసేయ వచ్చె; నం
కోచ మి జేల ? నీకుఁ గయికొంటయె; యిచ్చుట లేదు సుంతయున్.

ఉ. జానకిపాదపద్మములఁ బాఁగిలి మ్రొక్కె సుమిత్రసూనుఁ డా
మానిని దీవన ల్మెఱపి మందశుచిస్మిత మొప్పుఁ బల్కె నే
నూనినవేడ్క నోమఱుఁది ! యొప్పుగ వింటిని మీదుకల్కు లౌ
రా ! నయ మొప్పు నూత్నశుకరంభల కెప్పటినుండి వాదమో ?

ఉ. పిమ్మట బాలతోఁ బలికె; జేలవు కాకుము నామఱుఁది ! యె
ష్టిమైయివాఁడె; యెన్ని వచ్చింపినఁ బెంకితసంబు నూని నూ
త్నమ్ముగ వచ్చినట్టిచెలిఁ దానయి యింటఁ బరిత్యజించి పం
త మ్మెదఁ దాల్చి వచ్చె నిది ధర్మవె యిట్టివిరాగ మూనుటలే.

ఉ. కోరెదవేని నీ వితని గోమలి ! యొప్పుఁగఁ జేయదాన; నీ
వారట మందకమ్మ మన మారసి వీని వరుం బొనర్తు భా
మా ! రహి నీకు; నైనను నమందసమృద్ధినమేత వీవు; ని
స్సారులమై యరణ్యమున సారెకు వేసరుచుంటి మీగతిన్.

ఉ. స్వామికి దాసినై యిచట సల్పెదఁ గాపుర మేను గాని యో
భామిని ! నీకు నేవనులభారము కొంచెము గల్గినను; నీ
కోమలహస్తపద్మములకుం గయిసేతభరంబు గూర్తునే ?
కామిని కోర్కెఁగీత నొడికంబున నేన యలంకరింపనే ?

గీ. కాని యొక్కటి మన్నింపఁ గలదు నీకు
నేను బెంచిన పశుపక్షినికర మొకట
కొంటెతనమునకై దొరఁకొనెడివేళ
వానిఁ బ్రేముడి సహియింపవలసియుండు.

(పంచవటి యనుకావ్యమునంజి.)

బాలవ్యాకరణము, గుప్తార్థప్రకాశిక.

(ప్రథమసూత్ర వివరణ పర్యాయము.)

వ్యాకరణవిద్యాప్రపిణ - విద్యాన

దర్శనశ్లేషరకాస్మిగారు.

“అంధ్రదేశంబున వాడబడుభాషకు నాంధ్రభాష యని పేరు. భాష యనగా జనులు పరస్పరాభిప్రాయములను దెలియజేసికొనుటకు సాధనంబులై యనాదిసంకేతంబులైన ధ్వనులు. ఇయ్యది వాగ్రూప మనియు లిఖితరూప మనియు ద్వివిధము” ఇత్యాదికము గుప్తార్థప్రకాశిక యందుఁ గలదు.

భాష ధ్వనిరూప మని పైగ్రంథముంబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. కాన “ఇయ్యది వాగ్రూపమనియు లిఖితరూపమనియు ద్వివిధము” అను వాక్యము చింత్యము. లిపియనునది కలము మొదలగువానితో వ్రాయు గీతలుకాని భాష కాదు. ఈగీతలు భాషకు స్తూరకములు, అనగా భాషయొక్క స్మృతిని గలిగించును. స్మృతమైన యాభాష అర్థభాష మగును. గీతలు ధ్వను లెట్లగును? గీతలు చక్షురింద్రియజన్యప్రత్యక్ష విషయములు, ధ్వనులు శ్రోత్రేంద్రియజన్య ప్రత్యక్ష విషయములు గదా! ఇట్లు భిన్నేంద్రియగ్రాహ్యము లగునీరెండును నేకత్వమును బొందఁ జాలవు. లిపిగూడ భాషయే యని తువ్యతుదర్జనన్యాయమున సంగీకరించినయెడల నాంధ్రలిపియందున్న రఘువంశము వే అనియు నాగరలిపియందున్న రఘువంశము వే అనియు కర్ణాటలిపియందున్న రఘువంశము వే అనియు జెప్పవలయును. అవి మూఁడును భిన్నములేని, కాళిదాసకవి దేనికి కర్త? మూఁడింటికిని కర్త యందుమా! కాళిదాసకవి మూఁడు రఘువంశములు చేసి నని యొక్కకొనవలసినవార మగుదుము. ఇట్లనుట మిక్కిలిహాస్యాస్పదము. లిపి భాష యనుట వైయాకరణ నైయాయిక మీమాంసకాది సకలమతములకును విరుద్ధము.

“శ్లో. కంఠ్యావహా విచయకా స్తాలవ్యాటవృత్తా వృత్తా”.

అని వైయాకరణులు వర్ణములకు కంఠ్యాదిస్థానములను మాత్రమే చెప్పిరి. లిపి గూడ భాషయనివారి కభీష్టమైనయెడల, తాటాకో కాగితమో కలమో మడి యేదియో ఉన్నతిస్థానముగఁ జెప్పియుందురు. తార్కికులును

శ్లో. శబ్దో ధ్వనిశ్చవర్ణశ్చ మృదంగాదిభవో ధ్వనిః

కంఠసంయోగాదిజన్యా భిల్లాస్తే కాదయోమతః.

సర్వశబ్దో నభోవృత్తిః శ్రోత్రోత్పన్నస్తు గృహ్యతే.

అని చెప్పిరి. మీమాంస మున్నగువానియందుఁ గూడ నిట్లేకలను. కొన్నిచట్లు కావ్యాదలందు స్మర్యమాణస్మారకములకు లాఘవాద్యమరొధముచే నభేదవత్తు చేసెనను జేయవచ్చును.

- సూ. సంస్కృతభాషకు వర్ణంబు లేబది.

అ అ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ ౡ ఓ ఔ అం అః. క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ డ ఢ ణ త థ ద ధ న ప ఫ బ భ మ య ర ల వ శ ష స హ ళ. ఇందకారాదులు అచ్చులు. కకారాదులు మాల్లులు అజ్ఞప్తిభాగ మీలాగుననే మీఁద నఱుంగునది అని బాలహ్య కరణమునఁ గలదు.

సంస్కృతభాషయందుఁగల పునః జహ్వమూలీయోపధానీయేష త్స్పృష్టఋకారాదులనుగూడ లెక్కింపఁగా సూత్రమునందలియేఁబడి యనుసంఖ్య యెట్లు సమంజస మగును? వివరణమునందు ఈపుత్రాదులను జేర్చకయుండటయుఁ శింత్యమే. ఇందులకు శ్లో. త్రివప్తిర్వా చతుష్పప్తి ర్వర్ణాః...అనువాణినియశిత్ ప్రమాణము. (=సంస్కృత భాష యందు అఱువదిమూఁడు లేక అఱువదినాలుగు వర్ణములు గలవు అని భావము) అఱువదినాలుగునో ఏఁబది కలవు గాన సూత్రమందలియేఁబడి యనునది శతేషంచాశన్నాద్యమున సమాధేయ మని చెప్పబయు నిట్టిపట్టుల హస్త్యాపుద మగురు ఈవత్స్పృష్ట ఋకార ఐ కారములకు దుస్పృష్ట మని పేరుగాన దుస్పృష్టమని యఖండముగ లెక్కించిన నఱువదిమూఁడును పైఋకార ఐ కారములను భిన్నముగా లెక్కించిన నఱు

వదినాలుగురు వర్ణములని వైకారికలోని వాళబ్ధార్థ మని యెఱుఁగునది. “అంధ్రభాషలో నుపయోగించు సంస్కృతభాషవర్ణములను మాత్రమే చిన్నయూరిగారు చెప్పిరి గాన పుతాదులను జెప్పకపోవుట తప్పు కాదు” అని చెప్పినయెడల “మఃక్షోభము, దుఃఖము” అనునవి తెఱుఁగున వాడఁబడుననియే గాన దోషము తప్పదు. శ్లో. ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః” అని చింతావణియు, శ్లో. ద్విధాక ఏవో నస్వారో విసర్గక్షోడశ స్వరాః, స్పర్శా అంతస్థ లోష్ట్రాణ శ్చతుస్త్రోశ ధ్వల స్పృతాః” అను వృద్ధకారికయు పైసూత్రమునకుఁ బ్రమాణ మని చెప్పినయెడల ‘బాధే దృఢే న్యసామ్యా త్కి’ మనెడి న్యాయము స్మృతికి వచ్చుచున్నది. శ్లో. బాధే దృఢే న్యసామ్యా త్కి దృఢే న్యదపి బాధ్యతామ్, అని న్యాయము. గ్రంథమునందుఁ జెప్పినదోషము దృఢమా ? అభృఢమా ? అనిచిచారింతునపుడు దోషము అదృఢమైనయెడల ననఁగా వాస్తవముగాఁ బ్రమాణసిద్ధము కానియెడల గ్రంథాంతరక్షదర్శనము వర్ణమే! దోషము దృఢమైనయెడల ననఁగాఁ బ్రమాణ సిద్ధమైన యెడల అట్టి దోషసహిత మైనదాని నెవ్వరు చెప్పినను మన కగ్రాహ్యమే యని పైన్యాయమున కర్థము. పుతాదులు సంస్కృతభాషయందు స్పష్టముగా నుండఁగా లే వని చెప్పిన చింతాదుఃఖ్యాదులును గ్రాహ్యములు కా వనియే నాయభిప్రాయము. సంస్కృతవ్యాకరణ సుప్రసిద్ధములగు జాతి వ్యక్తి వక్షములనాశ్రయించి సమాధానము చెప్పుట యశక్యము. ప్రాస్యాకారము లన్నియు అభివ్యక్తినిబట్టి భిన్నముగాఁ గన్పట్టినను వాస్తవముగా వర్ణముమాత్ర మేకమే. ఇట్లే దీర్ఘాకారా ద్యచ్చులు కకారాదిహల్లులు నని దీక్షితాభిమతవ్యక్తి వక్షము. ఈమఃముః పుతాదులను జెప్పమి సూరిగానికి న్యూనత. ప్రత్యుచ్ఛారణం వర్ణభేదః (=అకారాదు లుచ్చరించునపుడు పుట్టునని గాన భిన్నములు) అని నాగేశాభిమతవ్యక్తివక్షమున అకారవ్యక్తులే అసంతములుగాన ఏఁబడి యరుటయు నసనుంజనమే. జాతివక్షమున ప్రాస్య దీర్ఘ ప్లూములయందుండెడి యత్వజాతి యొక్కటియే గాన అ అ ఇ ఇ అ దీర్ఘగర్భము వర్ణమే. ఈవిషయమున నిరూపింపవలసినవిషయము చాఁగలగు. వ్యాసనిస్తరభీతిచే విరమించితిని.

ఋ ఋ ఋ ఋ. వివృతదీర్ఘముగని యా కారము నుపదేశి చి యా కార మని యుదాహరించుట న్యాయము కాదు. అనుకరణము నందు సర్వవర్ణములును సాధువు లని ఋ ఋ క్షుత్రభావ్యము నందు చెప్పబడినది గాన సనుకరణమునందు సాధువులగు వర్ణముల నుపదేశించుటకుఁ బూనుకొనుట సమద్రమునకు నేతా మెత్తుటయే. మఱియును ఈయాకార మీషత్సప్తదీర్ఘము, వివృతదీర్ఘము కాదు అని గుప్తార్థప్రకాశికలో స్వమతము వర్ణింపఁబడినది. పై వర్ణోపదేశ మందు ఈషత్సప్తదీర్ఘయాకారము కలదేని ఋకారములు రెండు ఉపదేశింపవలయును. ఒకటి ఈషత్సప్తదీర్ఘము, మఱియొకటి వివృతదీర్ఘము. ఈరెండిటిలో నొకదాని నుపదేశించి రెండవదాని నుపదేశింప కుండటకుఁ గారణములేదు గాన గుప్తార్థప్రకాశికామతము చింత్యమే. ఋ అను దీర్ఘస్కారము వివృత మనియు నీషత్సప్త మనియు ద్వివిధము. అందు వివృతమునకు మధ్యభాగమున నొకరేఖమును జాట్లు నజ్ఞాగమునుకలదు. ఈషత్సప్తమునకు మధ్యభాగమున రెండురేఖములును జాట్లు నజ్ఞాగమును గలదు. ఇట్లే యాకారమును ద్వివిధము. కాని మధ్యభాగముననొక లకార మున్నదివివృతము. రెండున్నది యీషత్సప్తము అని సంస్కృతవైయాకరణులకు సువ్యక్తము. అందు “మంత్రశాస్త్రంబున లకారాదివంచాశద్వర్ణావళి (50) జపమాలికగా భావించఁబడుటచేఁ బ్రసంఖ్యాపూర్తికై యాకారదీర్ఘంబును సమ్మతించఁబడిన దందురు” అని ఇతరమత ముపన్యసించఁబడినది. ఇదియును జింత్యమే. ఏలన, మంత్రశాస్త్రము యొక సమః అని తత్తమపాసనలయందు ఫలదాయక మని చెప్పుచున్నది. కాని భాషలోఁ గల దని నిరూపింపలేదు.

భాషలో నున్నయెవల సర్వభోధక మగుయాకారఘటితపద ముండవలయును. అట్టిదాని నెవరును జూపలేదు. ఇట్లు కాదేని సామగానమున ఫలదాయకము లగుచు “అధ్వర్యోబ్రదిభిః” ఇత్యాదులందు బ్రసిద్ధములగు సర్వైకారార్థాకారములు గూడఁ గల వని యొప్పుకొనవలయును. అట్లేన న్యూనత సప్తమే. శ్లో. యాకారో దేవనార్యాం స్యాన్నార్యా

త్యక్తి మాతరి, అని మేదినికోశావ్యయప్రకరణమునఁ గల దందురా? ఛందసి పరివంధి పరివంధా పర్యవస్థాతరి, అని వాణిని సూత్రముండఁగా, “ప్రత్యర్థిపరివంధిః” అను సమరకోశోక్తికి ఏగతియో యదియేగతి యీ మేదినికోశమునకును గల్పింకవలయును. విమర్శింపఁగా గ్రాకార దీర్ఘము వైదికము, లాకికము కాదు అనినామఁదోచినసిద్ధాంతము. “అవర్ణ స్యద్వాదశ తస్యదీర్ఘాభావాత్” నుకౌమదీగ్రంథము లాకికసంస్కృత భాషావిషయమే. “ఏటజ్” సూత్రస్థ మగు “వర్ణైకదేశా వర్ణగ్రహణేన చే త్సంధ్యక్షరేషు సమానాక్షరవిధిప్రతిషేధః” అనువార్తికమున “సమానశబ్దేన పూర్వాచార్యనిర్దేశా దకో భిదీయంతే దశసమానా ఇతి వచనాత్ అనుప్రదీపవ్యాఖ్యానావసరమున నుండు “వచనా దితి. అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ఌ యా ఏ ఐ ఔ ఋ ఌ దశసమానాః ఇతిపూర్వవైయాకరణ వచనా దిత్యర్థః” అను ఉద్యోతాదిగ్రంథము వైదికవిషయక మని చెప్పట న్యాయము. శౌనక ప్రాతిశాఖ్యాయందుఁగూడ గ్రాకారదీర్ఘము కఁదని కలదు. ఇదియును బైవిషయమునకుఁ బ్రమాణము కాఁగలదు. వైదికభాషామాత్రనోచర మగు శకారము నుపదేశించినసూరిగాడు వైదికభాషామాత్రనోచరమగు వివృతదీర్ఘగ్రాకారము నుపదేశించి రనుటకు బాధక మేమియు నారు స్ఫురించుటలేదు. అగ్నిరీశే ఇత్యాది వేదమందు అబ్బధ్యస్థ డకారస్యేత్యాది ప్రాతిశాఖ్యలచే విహితముగాన వైదికభాషామాత్రనోచరమగు శకారోపదేశము తప్ప గురవును ఈవివృతదీర్ఘ గ్రాకారోపదేశము గూడతప్పె యగును.

“ఇద కారాదు లచ్చులు కకారాదులు హల్లులు, అష్టల్పిభాగ మిలాగుననే మిఁద నెఱుంగునది” అనుదానికి “పైయేఁబది యక్షరంబులలో అకారము మొదలుకొనివిసర్గము వఱకు అచ్చు లనియు, కకారము మొదలు శకారము వఱకును హల్లు లనియునుబేరు. అష్టల్పి భాగము (అచ్ + హల్ + విభాగము = అచ్చు లనియు హల్లు లనియు, ఏర్పాటు)

ఈలాగుననే అకారాదు లచ్చు లనియు కకారాదులు హల్లు లనియు, బ్రాహ్మతథావకును దెలుగువకును, దెలిసికొనునది." అని గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానము కలదు. అనుస్వారవిసర్గములకు సంస్కృతమున అచ్చంజ్ఞయు హ్చంజ్ఞయు రొడుగు నుండగా నచ్చంజ్ఞయే కల దనుటచిత్తము. వీరికి దెలుగున నచ్చంజ్ఞ కే ఫలముగాని హల్లంజ్ఞకు ఫలము లేదు గాన నట్లచ్చంజ్ఞయే చెప్పబడినదని సమాధానము చెప్పట న్యాయముకాదు. విమర్శింపగా నచ్చంజ్ఞ లేదు, హల్లంజ్ఞయే కల దనుటయు క్తతరమని తోచెడిది. అచ్చంజ్ఞ లేదనుటవలన రాముండు అనుచోట "ఉత్తరకచ్చు కర మగుచును సంది యగు" అనుమాత్రము చేత మకారోత్తర ముండు ఉకారమునకు ననుస్వాయాకమగు హల్లు కరమగుటచేత నచ్చు కరముకా లేదు. కావున సంది రా లేదు. అనుస్వార మచ్చైనయెడల సంది లేప్పదు. అనుస్వారవిసర్గములు హల్లు నుటవలన, బ్రాసములందచ్చేదియైన నుండవచ్చును కాని హల్లు అదియే యుండవలయు నను నియమము కలుగుటచేత ననుస్వారప్రాసమునం దనుస్వార ముండుటయు, దనుత్తరహల్లుకూడ నియమముగ నుండుటయు సమంజస మగుచున్నది. "అంకము చేరి" మొదలగు పద్యములకట్ల అం దము అనుప్రాసమునకు దోషము సిద్ధించుచున్నది. ప్రాసములం దచ్చూర్వవర్తిహల్లులకు నియమము కలదు గాని అజుత్తరవర్తి హల్లునకు నియమము లేదు గాన ననుస్వార మచ్చైనయెడల, దనుత్తర కకారము నకు నియమముండదు. కాన "అందము" అని ప్రాసములందు అనుస్వారోత్తరమున, దకాం మేల యుండరాదో యూహింపుడు. క. అ ఆ లై ఔలకుమిటి, ఇ ఈలు... అని కవిజ నాశ్రయమున సంజ్ఞాధికారమున కలదు. ఆకారమునకు సమముగా నీకారము ప్రాసమునక గలదు. కాన ప్రాసము లందజ్ఞియనుము లేదనియేసిద్ధాంతము. కనుకనే, ఉ. అమ్మలఁ గన్నయమ్మ... నమ్మినవేల్పుటమ్మలొత్తామలందు "మ్మ" అనుదానికిఁ దుల్యముగ వాడిన "మ్మ" అనుప్రాసము సాధు వగుచున్నది. మఱియు కణితి, కణింతి = గంధి కడిది, కడింది = ఆపద. వీనికి బహువచనమున

“వికృతియం దికారాంతముల యుపోత్తమేత్వమునకు ఉత్వం బగు” అను సూత్రముచేత కణుంతులు కణుంతులు కడుండులు కడుండులు అను గూఢములగును. ఈబిందువునకు సచ్చస్వమున్నయెడల బిందువే యుపోత్తమము గాని ఇకారము కాదు గాన నుత్వమురాక కణింతులు మొదలగు విపరీతరూపములగును. హల్లే యునునయెడల కణుంతులు మున్నగుసాధురూపములు సిద్ధించును.

అర్ధానుస్వారము హల్లే అని అంగీకరించినను కలఁగి చెలఁగి ఇత్యాదులందు సాయోగవరక లకారోత్తరాకారము అద్రుమ విద్రుమ చిద్రుపలు మున్నగుచోట్ల దరసాయోగపూర్వ స్వరమువలె గురువు కాదని యెఱుఁగునది. భారతాదికవు లర్ధానుస్వారప్రాసమును పాటించుటచేత నిదియును హల్లని చెప్పవచ్చును. లేదా, ఇదివర్ణమే కాదు: పూర్వవర్ణము అనగా పూర్వస్వరమున కనునాసికత్వమును దెలియఁజేయుగూఱుతు. కలఁగు, చేఁడు మొదలగుపల్ల అర్ధానుస్వారపూర్వస్వరంబులు అనునాసికములుగా నుచ్చరింపవలయును. సంస్కృతమునందును సయంతా, సంయంతా ఇత్యాదిరూపములందు “అత్రానునాసికఃపూర్వస్యతువా, సూత్రముచేత సకారోత్తరాకారమునకు అనునాసిక్యము విధింపఁబడినది. అట్టిదియ యిదియును. సంస్కృతలిపియం దీఁగూఱుతు పూర్ణానుస్వారముతోఁ దుల్యముగ నుపరిస్థితము. ఈయాంధ్రభాషాలిపియందుపార్శ్వస్థితియు, అనుమతమున సయోగము లేదు. కానఁ బూర్వస్వరమునకు గురుత్వాపాదనమునకు సవకాశమే లేదు. కందాదులందు ప్రాసపూర్వస్వరమునకు గురుత్వలఘుత్వ నియమమువలెఁ బ్రాచీనులమతమునఁ బ్రాసపూర్వస్వరమునకు నానునాసిక్యనియమముసర్వత్ర కలదని యెఱుఁగునది. ఈమతమున సర్ధానుస్వారమును వర్ణాంతరముగా చిన్నయసూరి పృథక్కరించుట చింత్యమే.

సంస్కృతమున అను స్వారము హల్లుసూడ నగును గనుకను దెనుఁగున హల్లే యగుట చేతను సంయుక్తము వరమగు నపుడు

పూర్వవర్ణము గురు వనవాక్యముచేత నందము ఇత్యాదులం దకారముగరు వగుచున్నది. శ్లో. సానుస్వారో విసర్గాంతోద్దీర్ఘో యుక్తపరో గురుః" అనుచోట సానుస్వారః విసర్గాంతః అనునవి యుక్త పరః అనుదానికిఁ బ్రపంచరూపము లని యెఱుఁగునది. సానుస్వారో విసర్గాంతః అనునవి ప్రపంచార్థము కావుననే భగవత్పాణినిమహర్షి "ప్రాస్వం లఘు, సంయోగే గురు, దీర్ఘం చ" అనియే సూత్రించి సానుస్వారవిసర్గములకుఁగూడ గురుసంజ్ఞ నుదిరిగి నిధింపలేదు. సంస్కృత మున వీనికి రెండుసంజ్ఞ లుండటకు ఫలములును రామః, హరిః, హరిం వందే ఇత్యాదులందు సవర్ణదీర్ఘ యణాదేశాదులు రఁకుండుటకు కారణ ములును బాణినియమును బట్టియే యూహించునది. తెనుఁగున సిద్ధాను స్వార ముండటచేత నట్టియుపకర్తు లిట పొసఁగవు ?

మఱియును అకారాదులు = అకారసదృశములు. (ఇటసాదృశ్యము స్వాతంత్ర్యోచ్చార్యమాణత్వ మని వివక్షింపఁబడినది) కకారాదులు = కకారసదృశములు (ఇటసాదృశ్యము ఇతరాధీనోచ్చారణవిషయత్వ మని వివక్షింపఁబడినది) అనుస్వారవిసర్గములు హల్లులు వలెనే అచ్చులకు అధీనమైన యచ్చారణము కలవిగాని అచ్చులువలెనే స్వతంత్రముగా తఱచుచుచుచ్చరింపఁబడునవి కావు గాన సాదృశ్యము పైవిధముగ వివక్షింపఁబడినది. ఇల్లువ్యాఖ్యానము చేయుటచేతఁగాని కకార స్వాదీ కకారాదీ, కకారః అదిః యేషాం తేకకారాదయః, కకారాదీచ కకారాదయశ్చ కకారాదయః అని సర్వత్ర లోహితాదిక తంత్రేభ్యః భూవాదయో ధాతనః అను సూత్రములభాష్యమునందుఁ జెప్పబడినరీతిని వ్యాఖ్యానము చేయుటచేతను గాని హల్వుసంపాదనాచ్చవిషేధములను నిధింపఁజేయవచ్చును. ఇట్టికిష్టకల్పనము శ్రీమూరిగారికభిప్రేతమని తోచదు.

కావ్యార్థ సంగ్రహ సమాలోచన

ఉభయభాషాప్రవీణ-మల్లాది సత్యనారాయణశాస్త్రి.

(ఆ ను వృత్తము.)

ఆకారణముచే బూర్వాపరస్థస్వరూపభేదమునీడి లక్ష్యగ్రంథము లలో లక్షణోక్తాంశములు స్వయముగ నుపనిబంధింపఁబడి యుండవచ్చును. కనుకఁ బై లక్ష్యలక్షణగ్రంథనిర్మాతలు కావ్యధర్మనిబంధనావసరమున వాసనావాసితై కఘంటాపథముననే పోవఁ జూచి రనునామాట పూర్వ గ్రంథములను బట్టి యసత్యము కాదు. కనుక లక్ష్యగ్రంథములను గొన్నిటిని జూచి లక్షణగ్రంథములను జేసి రచింపఁబడి యంత విమర్శిత్వము గా దని నాయభిప్రాయము. అట్లుకానిచో నాలక్ష్యగ్రంథకర్త మాత్ర మావిధముగ మొదటగా నాగ్రంథమును జేయుట యెచట నేర్చినాడు? ఆ నేర్పు లక్షణగ్రంథకర్తకు మాత్రము మొదటగాఁ గలిగినచోఁ దప్పా? పాణిన్యాచార్యుఁడు శబ్దశాస్త్రమును వ్రాయుచు నేగ్రంథమును ము నిడుకొనెను? కనుక లక్ష్యలక్షణగ్రంథములు పరస్పర ముపరీవ్యవక్షిప్తము, సందవలయు నని గాని యన్యోన్యవిరుద్ధము లని గాని యుండరా దని నాభావము. వానియందు సహృదయ శాస్త్రజ్ఞులు దాత్పర్య ముంచిన నవి యానామధేయమునకుఁ దగియున్నవియే యగును. వానిసంపూర్ణతాసంపూర్ణత లిచటఁ జర్చార్థములు గావు. ప్రకృతమునకుఁ బోదము. అట్టి లక్షణగ్రంథములలో నుత్తమనాయకచరితములనే లక్ష్యగ్రంథములలో నిర్దేశింపవలయు నని ముక్తకంఠముతో ముచ్చటించఁబడినది. పూర్వలక్ష్యగ్రంథములలోను సాధారణముగ నట్లులే చేయఁబడినది. అయినను కేవలతాత్కాలిక చమత్కారఫలితములుగఁ బూర్వమునను, నానాభాషలలో నెపుడును, భార, చోర, క్రూర, మారకచరితములు సహృదయులు బాపురే యను

నట్లు వస్తునందర్భసంవిధానమును బురస్కరించుకొని రచనారమణీయ
తను మఱువక కయితలు చెప్పకవివక్షణ్యులచే గల్పనానైపుణితో
బుప్తి నొందింపఁబడి గ్రంథరూపమును దాల్చినవి యెన్నివేలు లేవు ?
వానినుండి మాత్రము రసభావాదులు పొంగి పొరలకపోయినవా ?
చూడఁడు.

సంచరింపుము పూజారి ! సంకుచింప

కిపుడ యావేషి సచ్చెను గినుకఁ బూని

రమ్యగోదావరీజలప్రాంతభూమి

కుంజమున నుండుసింగంపుఁగొదమచేత.

అను నీవద్యమూఁగు మాతృకయగు శ్లోకము కావ్యప్రకాశాదులలో
నుత్తమోత్తమధ్వనికావ్యముగ నై కకంఠ్యముతో నుదాహరింపఁబడినది.
ఆశ్లోకము కూడ సార్యాసప్రకృతిలోనిది. ఆగ్రంథమును వ్రాసిన గోవిం
దవర్ధనాచార్యమహాకవి యాపదైగుల నొకదానితో నొకటికి సంబం
ధము లేకుండ ననఁగా వ్యంగ్యార్థము కేవలము కవి భావక సహృదయ
తాసముల్లసిత మనటకై ప్రకరణాదిసహాయము లేకుండునట్లుగా నేర్ప
ఱచినాఁడు. మఱియు నాశ్లోకము లొక్కొక్క టియు నొక్కొక్క కావ్య
మని పెద్దల నిర్ణయము. కనుకనే కుండితరాయలు “రమణీయాగ్ర
ప్రతిపాదక శృబ్దః కావ్య” మ్మని శబ్దమాత్రమునకుఁ గావ్యత్వము
నాపాదింపఁగలిగెను. ఇట్లన్నిలక్షణములు బాగుగనే యున్నవి.

కాని యావద్యమూనందలి వస్తువు మాత్రము చెప్పకొనఁదగినంత నీతి
బోధకము గాదు. కాన నిట్టివానిని గనినవారు గ్రంథపఠనపర్యవసానమున
నేర్చుకొనఁ దగినన్ని నీతులు సేర్వేజాల రని నాయభిప్రాయము. గ్రం
థోద్ధృతనీతు లన్నియుఁ బాఠకులు నేర్చి యట్లు దామును గొంతవఱకై న
నడచుకొన యత్నింతు రని గదా! చదువనివారిమంచినడవడికకంటఁ జది
వినవారిమంచినడవడిక యాధిక్యముతోఁ బ్రకంపింపఁ బడుచున్నది. మఱి
యుఁ జదివినవారితప్పను జదువనివారితప్పకంటె మిక్కిలి నింద్యముగఁ
జూచుచున్నారుకూడ.

కొన్నియెడలఁ గవిప్రాధోక్తసీత్యవదేశములకంటఁ గవిబద్ధ
వక్తప్రాధోక్తసీత్యవదేశములయందు సౌందర్యము మెండుగఁ గలు
గుచుండును. కనుకనే ధర్మశాస్త్రానుశాసనాదులు గావ్యానుశాసనాదుల
కంటఁ నుపాదేయత్వరూపాచరణమున వెరుకఁ బడుట సంభవించుచు
న్నది. అట్లు కానిచోఁ గావ్యోష్పత్తికే తావు లేదు గదా. కనుకఁ
గావ్యములయం దుత్తమనాయకచరితములనే యుపనిబంధింప నవసర
మని తేలుచున్నది గదా. ఉత్తమనాయకచరితములనుండి, పాతకులు
గ్రహింపఁ దగినవిషయములు వేసవేలు ప్రత్యంశమునందును స్ఫురించు
చుండును. చూడుడు; భూలోకమహేంద్రుఁ డగుదశరథమహారాజు
నకు లేక లేక కలిగిన సంతానములో సుగుణములచేతను సర్వోత్తముఁ
డనఁ దగు శ్రీరామచంద్రుఁడు పదునాతేండ్రకు లోకలివయస్సువాఁ
డైనను సాధాగ్రమునుండి యంతకుమునుపు దిగనివాఁడైనను బహు
దూర మొక్కముదుసలిమునివెంట నదియే మొదలుగాఁ గాలినడకను
బోవలసివచ్చినను, దా నెపుడును నెండక న్నెఱుంగక పోయిన నిపుడైన
ఛత్రచామరాద్యకభోగసాధనములు బొందనివారై డైనను దారుణ
భయంకర, ప్రబల, మాయావి, మనుష్యమాంసాదనులసంఘముతో
బవరము చేయవలసి యున్న దని యెఱింగియున్నను, అనేక దేవాసుర
యుద్ధములలో మహేంద్రసమాహూతుడై సంగర మొనరించి విజ
యలక్ష్మీకరస్థమంగళకసుమమాలికాపిన్దవత్సుండై వానికవ్యసుఖముల
నామూలాగ్రము గురైఱింగినతండ్రిచే విజవఁబడ సమృద్ధి లేకట్లు దెలి
యఁబడుచున్నచు, యోగీంద్రక్షణమునకుఁ గాను విశ్వామిత్రునిచేఁ గోంఁ
బడి తప్పనిసరిచేతఁ దండ్రిచేఁ బంపఁబడి కుతూహలినై కాకకక్షము లెగి
రివడఁ జిన్నచిన్నయమ్ములపొదులను, చిన్నధనుస్సును, కోమల మాం
సల భుజిరములను, ఆయత భుజాగ్రహస్తమున ధరియించి యనజ
లక్ష్మణద్వితీయుడై, నదురును బెరుగును లేక యామునివెంట నేఁగెననఁ
గా నిందలి సీతులు ఎన్నినేర్వఁ దగియున్నవో తెక్కింపఁ దరమా? .

పాలకుని కరిపాలనాధర్మ మట్లుండవలె నని వీర్యవంతునకు వయసు తో నెదిరిబలఁగముతోను బనిలే దని, రాజధర్మము బహుభోగసాధనములు గలదిగ నుండటమాత్రమే గాని రాజు నిత్యపూజాపేక్షగ నుండరా దని, క్రియాసిద్ధి ప్రధానముగాని బహుళసాధనసంపత్తితో నిమిత్తము లే దని శాస్త్రీయమైన యజ్ఞాదిదైవకార్యములపట్ల శ్రమ యైనను జిన్నతన మైనను, సహాయసంపద తక్కువ యైనను, రాజర్యుడు దేశధర్మరక్షణకై దీక్ష వహించి నిర్భయముగా నెదుట నిలువ వలయు నని, యివియు వీని నుండి మఱికొన్నియు దేశక్షేమంకరగుణాభివృద్ధిక లగునీతులు స్ఫురించుట లేదా? ఇట్లు నేర్పిననీతులను జట్టి మన మందఱుము లోకమున మంచి నడవడికఁ గలిగి యందు మను నిర్ణయము చేయలే కున్నను నూటి కొక్క నిది గాని వేయి కొక్కనిదిగాని జన్మాంతరోపాత్తకర్మమందిది యై యుండు నని యనుకొనిన పక్షమున వాని యాకర్షకు ఫల మగు సుగుణసంపత్తి నిత్య మగునాతని మనసునందు సంకురము బీజము నందుఁ బోలె మొదట నణఁగి యుండి యితరసహకారకారణ సదుపదేశ, సజ్జీవన, సంమేళనాది సామగ్రితోఁ గూడినపుడు బయటికి నుద్బుద్ధ మగుచుండును. గాన దానివలన నాగుణి గ్రామణి గ్రహములలో సూర్యునివలె నక్షత్రములలోఁ జంద్రునివలె జనసమూహములో మొదటగా నిలుచుచుఁ దన పరోపకారపరతాద్యత్రమక్రియాకరణ దీక్షను బూనును గాన నున్నతుఁ డైచిరకాలము ధగధగలాడకపోడు. ఇతరులు నా యాకార్యములనుఁ జేయుచు నట్టితొందరలపట్ల నీ కథాశ్రవణజన్యజ్ఞానము కొంచెముగ నైన వానిమనస్సును మార్చక పోదు. ఇట్టి ప్రయోజనములు నీచనాయకాశ్రయ కథాశ్రవణ వరసములవలనఁ గలుగఁబోవు. ఇచటఁ బైఁజెప్పినగుణము లెక్కుడు గలవార లే యుత్తమనాయకు లనియుఁ దక్కువగుణములు గలవార లే నీచనాయకు లనియు గ్రహింపవలెన. ఒకప్పు డానీచనాయకులుగూడ నొకటిరెండు మంచిగుణములు గలవార లగుటచేతనే యొకకొందఱ కవి

హృదయముల నాకర్షించి వారిచే నందముగను జాలిగను జెప్పబడిన స్వగుణానుకథకగ్రంథములమూలమునఁ గొంతకాలమువఱకు జనులచే స్మరింపఁ బడుచుండుట యరయు చుందుము. అట్లునున్నప్పుడు చాల గుణములు గలవారివిషయమునఁ జెప్పవలసివచ్చెను ?

కవులురసవంతముగఁ గావ్యములను నిర్మించుటయే భావకుల యానందమునకు ముఖ్యముగఁ గారణ మైనను, ఆయానందము వారి మనస్సులలో నిత్యముగ నుండునట్లు జేయుటయు నాకవులకు గొప్ప పూచీ యై యున్నది. అచని యధికగుణనాయక కథాశ్రయణము గల కావ్యములవలనఁ గాని యలవడదు. జన్మవిశుద్ధ పూర్వోక్తసుగుణములు గొన్ని ప్రకృతచమత్కారరూపకార్యముపట్ల వినియోగపడినను బడకు న్నను గథావర్ణనసాసమున హెచ్చుగ నాగుణములు గలనాయకాశ్రయకథాభాగములవలననే చదువరులకు హృదయద్రావణము గలుగుచుండును గాన నవి కవులచే బొత్తుగ మఱువఁ దగవు. మఱియుఁ బురాణాదులనుండి యద్భుతములగు నుత్తమనాయకాశ్రయకథాభాగముల నుపజీవించి పిమ్మటి కవులు మరల వ్రాయుటలో, లోకోత్తర రసభావగుణాలంకారాదికావ్యాత్మస్వభావసౌప్తవాదులను సంతరించుటతోపాటు కథానాయకుల సౌభాగ్యాదివర్ణనలు మాత్రము గాక వారి కష్టకాలికసమాచరితములును బ్రధానములుగను దేశక్షేమోద్దేశ్యకోపదేశదాశక్షమోత్తమచరితములును గూడ సమకూర్చుట మఱువరాదు. సువర్ణముయొక్క మంచిచెడుగులు కపటోపలదీప్తాగ్నులవలన వలె నుత్తమవ్యక్తిధారణమువలనఁ బ్రస్ఫుటములు గానట్లు నాయకగుణదోషములును నాయక దుఃఖకారణవిప్రలంభాది కాలికసమాచరితములవలన వలె నాయకానందకారణ సయోగాదికాలికసమాచరితములవలనఁ బ్రస్ఫుటములు గానేరవు. వానివిబట్టియే యాకావ్యములకును శోభోత్పత్తిగాన నాకావ్యములలో నా నాయకానాయకుల విప్రలంభాదులు దక్కక వర్ణించవలయును. కనుకనే పూర్వపుఁ గావ్యనాటకములు

హెచ్చుగ రామాద్యుత్తమనాయకాశ్రయకథలు గలవిగను, వారి కష్ట
కాలికచరిత్రములు గలవిగను నిర్మించబడినవి. ఇట్లంతట సదుపదేశకోటి
కమును, రసభావాద్యాలంకారికసమయసంప్రాప్తసామగ్రిసంభావితము
నగు నుత్తమకావ్యమును నిర్మించుటను బోధింపనే ప్రాచీనులగు లక్ష్య
లక్షణవేత్తలు బహువిధములఁ బాటుకడుచుండిరి. కనుక “నాన్పపిః
కురుతే కావ్య”మృదు నభియుక్తోక్తినిబట్టి జన్మాంతరకృతపుణ్యకర్మవశ
మున నలవడిన యతిప్రాసాదిశబ్దాలంకార సంయోజననైపుణి గలకవి
శోదరులును, దూరాస్వయము మొదలగు భావకహృదయవైరసోద్యత్పా
దనకారణక్లిష్టతలు లేకుండ గద్యములను సమముగ నడిపింపఁగల
చతురులును, సరళమగు తమయాశయమును మృదుశబ్దములమూలమున
నిర్మల పర హృదయములయందు ఛాయాచిత్రకారుఁ డుత్తమదృశ్య
మును స్వచ్ఛాదర్యములమూలమున శుభ్రవస్త్రములందువలెఁ బ్రతిబిం
బింపఁజేయ నేర్పరులై, దమ తమ యుత్తమసామర్థ్యములను జరకా
లము జనులు గొనియాడునటులఁ జేయఁ గడంగినచో నపు డీవసుంధరా
రమణి, యీవటకేఁగి రంతరము ననశ్వరనిర్మలకీర్తికాయు లగుకాళి
దాసాదులవంటి నిర్జ్వరకవితనయులను గని యున్నది కాకపోవునా?
పరోపకారార్థజన్మ మయినదియు, వక్రక్రీడాపరిణత గజప్రేక్షణీయ
మయినదియు నగు నాపాథక్రథమదివసీయమేచకమేఘము, నీలవర్ణ
మును గగనమార్గసంచరణమును గలిగిన దని నిర్దీప నిర్జన నిష్కాంత
శోభములై దారిద్ర్యదేవత నారాధింపఁదగు ఛిద్రగృహముల మూల
నివసించుననద, మనటు, గల్పిలములతో, సరిఁజేయ యత్నించుట ప్రాయస
కాని యూహాచాపలముమును వెల్లడించును గాని బిరుదచదువర్షల
యెడదముల నావర్జింపఁ జాలునా? కనుక వినుటతోడనే పాఠకమాన
సాకర్షణపటుశబ్దార్థాలంకారాది కావ్యశరీరశోభాకారణముల నలవటచు
కొనుట మాత్రము కావ్యకరణప్రధానోద్దేశ్యము కాఁగూడ దనియు,
నక్రథానములగు నవ్యానితోఁ గూడిన యుత్తమనాయక చరితాత్మోల్లే

ఖన స్ఫోరణములు ప్రధానములుగ నుండవలయు ననియుఁ గవివరులు గ్రహించుకొనవలసి యుండును.

వాస్తవముగఁ గడికఁ గావ్యకరణమునకుఁ బ్రతిభయొక్కటియే కలిగినఁ జాలును. దానిమూలమునఁ గవి యెట్టికథ నైనను రసవత్తరముగ వసంతర్తువు ప్రాణమాత్రావశిష్టతరుస్కంధములను బల్లవించఁ జేసి సర్వతోముఖ రమణీయత గలదిగఁ జేసినట్లు జేయఁగలడు. కాళిదాసుని మేఘదూత కావ్యమునందుఁ గథయేది? ఏపురాణమునుండి యుద్ధృతమైనది? అందలి కవినైపుణ్యమునకు మెచ్చుకొనుచు రిచ్చపాటాదవని వా రెవరు? కనుకనే కవియందు నిశ్వరత్వమాపాదించుట లోకసముదాచార మయినది. చూడఁడు.

“నియతికృతనియమరహితం,
హ్లాదైకమయీ మనస్యపరతంత్రమ్,
సవరసదుచిరాం నిర్మితి
మాదధతీ భారతీ కవే ర్జయతి”

యను నీకావ్యప్రకాశ క్రథమశ్లోకము కవిభారతిని బ్రహ్మగా నుపశ్లోకించు చున్నది. కాని పైన నేను వర్ణించినట్లుఁ కవియు ద్వేష్యములులేని చో నపు డాకావ్యములు, ప్రాతఃకాలమునఁ దృణాగ్రావస్థితహిమబిందువులు గొంచెము సేపు సూర్యకాంతిని సమున్నిపితములై రతనముల తునకలవలెఁ గనువట్టి చివరఁ దమంత తాముగాని స్వల్పస్వ కారణమునఁగాని స్థానభ్రంశము నొంది భూమిపై నెవటబడి యే మయినవి తెలియకుండ రూపుమాయు నట్లు స్వరూపనాశనమొందఁ గలవు. కనుక నట్టివి కాకుండుటకై కవి సర్వవిధముల నాయత్తపడవలయును. అందుచేతనే కాళిదాసాది మహాకవులు మెచ్చుగ మహాభారతాదుల నుండి యుత్తమనాయకచరితముల నుద్ధరించుకొనిరి. కనుకనే యాకావ్యములు నిప్పుటివఱకుఁ నిలుచుటకుఁ గారణ మయినది. అట్టి మహాకవులలోఁ గాళిదాసు సర్వోత్తమకవ్యుల యని మన భారతదేశకవండితుల చేతను

ఇతర బేళ వండితులచేతను గూడ సనేకవిధములఁ గొనియాడఁ బడిన వాఁడు. అతఁడు మూఁడు శ్రవ్యకావ్యములను మూఁడు దృశ్యకావ్యములను సంతరించి యఖండకీర్తిని లోకమున వ్యాపింపఁజేసి స్వర్గలోకమున నిరంతరసుఖము ననుభవించుచున్నాఁడు. అకవివర్యుఁడు క్రీస్తునకుఁ బూర్వుఁ డగు చంద్రగుప్తావర నామక, విక్రమార్కుని యాస్థానవిద్వాంసుఁడై యారాజుమన్ననల నందివాఁడు. దీనికి నిదర్శనము.

“ధన్వంతరి, తుపాకా, మరసింహ, శంకు,

వేతాళభట్ట, ఘటకర్పర, కాళిదాసాః,

ఖ్యాతో వరాహమిహిరో స్మృతతే స్మభాయాం

రత్నాని వై వరరుచి ర్నప విక్రమస్య”

అను ప్రాచీన్శ్లోకము. ఈశ్లోకమునకుఁ బాఠభేదములు నన్వయభేదములును వ్యతిరేకార్థాన్వయశ్లోకములను వేసవేలు లేకపోలేదు. మఱియు నేతద్వ్యతిరీక్తకాలికుఁ డని కూడ వాదములు లేకపోలేదు. ఆ వాదముల నన్నిటిని నా కాళిదాసకాలనిర్ణయసాధనమునబట్టి యువ్వేత్తుఁగ ద్రోసివేయవచ్చునని నే నూహించుచున్నాఁడను. సవిమర్శచాతకులు నా యీచాపలమనుగని తుమింతురు గాక.

ఛందోదర్పణ సమీక్ష.

రావూరి దొరసామి శర్మకవి.

అనంతమాత్యకృతమగు ఛందమునకు ఛందోదర్పణమని, యనంతునిఛందమని రెండుపేరులు గలవు. అట్లున్నను గొందఁ జని భిన్నములని భ్రమించుచున్నారు. అప్పకవీయమునఁ బూర్వగ్రంథనామనం గ్రహవచనమున 'అనంతమాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును' అని పృథక్కుగా లిఖింపఁబడియున్నది ఇది లేఖకప్రమాద జనితంబు గానోపును ఇవి రెం డొకటియేయని యెఱుంగవలయు.

అనంతమాత్యునిచరిత్ర యాంధ్రకవులచరిత్ర మున్నగు గ్రంథంబులఁ జర్చింపఁబడి యున్నది. అనంతఁడు 15 వ శతాబ్దమధ్యమునందలి లాక్షణికకవి. ఇతఁడు భోజరాజీయము, ఛందోదర్పణము, రసాధరణము ననుకృతిత్రయము రచించెను. ఛందోదర్పణోపోద్ఘాతంబున నొకరు రసార్ణవ మనిరి. రసాధరణమున కది నామాంతర మగునేమో తెలియరాదు. ఛందోదర్పణమునకు విపులమైన యుపోద్ఘాతమును శ్రీగిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు విరచించిరి. అందు వారు వివిధవిషయంబులవిస్తారంబు విమర్శించి యున్నారు, కాని నాకు మఱి కొన్నియంశంబులు స్ఫురించుటచే వానిని బ్రకటించుటే యీవ్యాసరచనకు ముఖ్యద్దేశము. ప్రథమాశ్వాసము:-

1. గురులఘుచిహ్నావివరణమందు 'లఘువు దసరును హరి యొక్కరుడఁ పరతత్త్వ మనుచును సురుచిరముగఁ జాట్టి వ్రేలఁ జూపిన మౌడ్మిక' అని యంతర్దీర్ఘముగా శిరోవేష్టనప్రాణాయామమువంటి వివరణ మేలకో. 'ధరపై లఘువులు వెలయు' గదిమ న్నిడుగీటు వ్రాయుకరణి ముకుందా'యని యెంతసులభముగా సులక్షణసారమునఁ గలదోకదా !

2. త్రిప్రాసము.

‘అత్రివిక్రమః డభయప్రదాత యనఁగ

వాక్త్రీకథగోజ్జ్వలులు విష్ణుభక్తు లనఁగ.’

అనునదాహరణముల నొసఁగుచు ననంతఁడు త్రికాగమునకు త్రికారమునకుఁ బ్రాస మున్నాఁడు. ఇకారవిశిష్టత్రికారమునకు మాత్రమే యీప్రాసము చెల్లు ననియఁ దదితరములకుఁ బొసఁగ దనియు నర్థ మగు చున్నది. ‘సంఖ్యఁ బలుకు త్రికారంబు జనుఁ దకారసదృశమై త్రికార ప్రాససంజ్ఞగలిగియని స్పష్టమ గా త్రికారమే జేర్కొనఁబడియున్నది.

ఇందులకు అప్పకవీయమున సంయుతాసంయుతప్రాస సందర్భ ములో-

‘రలలు తమక్రింద జడ్డలై క్రాలువ్రాలు

ప్రాసవర్ణంబులై వానిఁ బాసియైనఁ

గూడియైనను బెరియడుగులను నిలుచు

సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి’

అని కలదు. భారతము-ఆదిపర్వము.

ఉ. త్రిత్రయఁశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
త్రిత్రయవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ దగు నాలుగుజాతులకా స్వచా
త్రిత్రముఁ దప్పకుండఁగఁ బరిక్షితుఁ గాచినయట్లు రామమాం
ధాతృ రఘుశీతీశులు మదంబునఁ గాచిరె యేయుగంబులకా.

పై పద్యము న త్రికారమునకే కాక త్రికారమునకును బ్రాసమైత్రి గలదు.

హళయః సట్టిదే యీక్రిందిపద్యము. సోమునిహరివంశము.

కా. నాతో మార్కొనలేరు నిర్జరపురీ నాగేంద్రబృందారకా
రాతు ల్బుచ్చుగ దేవసంఘములు పోర స్థిరసంగ్రామకుం

దీతైత్రిలోక్యమునందుఁ గల్గెడు రణం బెవ్వుట లేకుండఁగాఁ
జేతు లేవయు వృధాభరం 'బగుచు వచ్చె న్దేవ యీమేనికిఁ.

ఇందు తైత్రికారమునకు' తకారప్రాసముగలదు.

భాస్కరరామాయణము (యుద్ధకాండము-1556. వ.)

క. నాకన్నులయెదురంబధి

యేక్రియ మెయిమెయిన బ్రదికి యేగెడు నింకఁ

త్రికారత్రకారములకే కాక యవ్వకవి నుడివినవఃపున శేఫల్లి
వృశబ్దములకెల్ల నసంయుతంబుగాఁ బ్రాసంబుఁ గూర్చవచ్చు నని స్పష్టపడి
యెడు. అనంతఁడు తనకుఁ బూర్వకపులు ప్రయోగించిన యీప్రాసరీ
తులనేని గమనింపక త్రిప్రాస మని క్రొత్తగా రచించుట యవిచార
మూలకమ యగును.

3. సమప్రాసము.

ఆయుపేంద్రుని బాడఁగాంచు టేయుపాయ
మనెడు దీర్ఘాదు లచట హ్రస్వాదు లయిన
నయ్యుపేంద్రుని బాడఁగాంచు టెయ్యుపాయ
మన సమప్రాస మగు నూదఁ జనదు రహల.

ఆ + ఉపేంద్ర = ఆయుపేంద్ర - త్రికసంధి; ఋకారము నూవ్వు
శేఫలు కరం బగునపుడు త్రికంబునకు హ్రస్వము, పరమైనవర్ణమునకు
ద్విత్వము సంభవింపదు. ఇందు రహలు మాత్రమే గ్రహించి తక్కినవి
(ఋ-శ-వ-స) విడుచుటకుఁ గారణ మేమియో గోచరింపలేదు.

4. బిందుప్రాసము -

పేష్టి పాల్లుకారంబు బిందు వగుచు
మీఁద నున్న ధకారంబు నూదఁ బ్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణఁ దుదయించినం ధర్మత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం బయ్యె ననఁగ.

ఇందు సహజ బిందుపూర్వక ధకారమునకు ద్రుతయోగసాధ్య పూర్ణ బిందుపూర్వక ధకారమునకుఁ బ్రాసమైత్రి చెల్లు నని చెప్పఁబడియె. ఇట్లనుటచే నితరములకుఁ జెల్ల వనియు దీనికే ప్రత్యేకత కలదనియుఁ దాత్పర్యముగను. "బిందుం ప్రవదంతి తం క్వచి త్కేచి" తమ చి తామణిసూత్రములోని క్వచిచ్ఛబ్దమువలన వర్గయుక్తులు పరంబగున పుడును బూర్ణబిందు వగును.

కవిసింగరన్న త్రైశంకనోపాఖ్యానము-

క. సుంతీశు భైరవుని శితి

కంఠ వికాలాక్షి దండకరు జాహ్నువి వై

కుంతపతి గుహుని లోలా

ర్ముం తేవలు మీట భూవరుఁడు పాడగనియె.

అధర్వణాచార్యుల విరాటవర్ణము-

ధం ధమిత భేరికాధ్వనముం ధులీనినాదమును.....

అనుప్రయోగము లక్ష్పకవీయమందుఁ జూపఁబడినవి. ఇట్లుండ నొకధకారమునకే చెప్పట వింత.

౪. అర్థబిందుప్రాసము-

సార్థబిందువులై తేలిసట్టిపటల

కరయఁ బ్రాసంబు నిద్బిందువైనఁ జెల్లు

వీపు మూపులు మఱితలమోపు లయ్యె

మాట లేటికి మేటితాఁజేటి కనఁగ.

ఇందు పటలకు మాత్రమే ఖండాఖండబిందుప్రాస చెల్లు నని యనంతఁడు వచించుట యబ్బురంబుగాఁ గన్పట్టెడి. పరుషసరళపరకములైన యర్థబిందులన్నిటికి ప్రాస చెల్లు నని యాక్రిందిప్రయోగములు దెల్పుడు.

విరాటవర్ణమున.

లోకము వంచించుగఁ దగు

చీకటిలే యొడవె నేమి సేయుదో చుపుమా.

అదివర్ణమున.

తీగయుయ్యెల నూగుఁ జల్లనిత్యమూమిడిమోకలం

దాగుఁ బువ్వలతేనె పోనఁ దారుఁ గేతకీ జేరుఁ బు

న్నాగ పూగ మహాగ వీధుల నాట్యము ల్పచరించు నా

భోగ నాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గనువేడుకఁ,

వరాహపురాణమున.

ఆచింతామణి మునితన

పీచ మడఁచు దాకనీక పృథులోభముచే.

కాంతివర్ణమున.

నేతెరువునఁ జరియించుచు

నేతెఱుగున నైనఁ దప్పి నేనియుఁ బురుషం

దాతనాకసుఖముగనుఁ

దోతెంచును మగుడ సద్గుణులవంశమునఁ.

భాస్కరరామాయణము సుందరకాండమున.

బాతిగ నిడ నైవేయక

మై తోచెడు నాకు నాదుప్రాణేశునకుఁ.

వృసింహపురాణమున.

అదియు మహిమయు నేర్పడ

నాదిపురుషుఁ డొకడ యెఱుంగ నన్యల తెఱుంగం

గాఁ దరము గాను కమలభ

వాది దివిజవంధ్య మది మహాద్భుతము మహిఁ.

వీని ననుసరించియే యవ్వకవి.

నీడుపులు నరసున్నలు దమ

కడమనుగల కచటతల కిలఁ బ్రాసములై

దొడరును నిప్పిందువు లా

కృష్ణ ఖండాఖండసంజ్ఞ నిశ్శశినయనా'

అని రచించెను.

ఇది యిట్లుండనిండు; మఱయొకయంశము. కటల కుదాహరణమునఁ జతుర్థపాదమున 'తాఁజేటికి' అనుచోట టవర్ణపూర్వ మర్థబిందువుండనగుగాని తాఁజేలు శబ్దంబునకుఁ జరం బయిన యావళిభక్తికంబగు టివర్ణమునకుఁ బూర్వ మర్థబిందువుండ దని వ్యాకరణము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఈత్రయోగం బనుసరించి చూడ నర్థబిందువుగూడ నుండవలెనని తోచెను.

౧. ఉభయప్రాసము. దీనికే యచ్ఛకవి సంయుతాసంయుతప్రాసమనియె. లకారశేఫశ్లేష్టములగు డకారములు సంయుతముఁ బాసియుఁ బ్రాసమై త్రిం బారయు నని దీని కర్థము.

పాడి మరగి బ్రతుకువాండ్రెల వ్రేతలు

వాండ్రవెన్న తేలఁ దండ్రీ ! యనఁటి

పండుకొఱకు వింతయింద్రకుఁ బోకు కృ

ష్టండు నీకు బ్రాతె పండ్లు నిచట.

ఇట్టిప్రయోగములు కవిత్రయాది ప్రామాణికకవులగ్రంథంబులం దెందును గానరా కున్నవి; అవృక్షయు నిది చెప్పినాడు; అనంతఁ దిది గాక దీనివెనుక నీక్రిందివద్యము వ్రాసెను.

రలయుతాయుత ప్రాసమార్గముఁ దలంచి

వాండ్ర తేజాపుమోములఁ దీండ్ర మారె

ననుచు రెండును గూర్చిన నచువుఁ దత్తు

నండ్రు నిఖిలార్థవిమలైన దండికవులు.

పాడి-వాండ్రు, పండు-ఇండ్లు ఇట్టిప్రాసమే యరకుగనుండ ద్రింద ప్రాసము చెల్ల దని యేదండికవులు చెప్పెదరా.

7. సంధిగత ప్రాసము.

ధృవముగ సంధిజనిత రూ

ప విశేషప్రాస మనఁగఁ బరఁగు పకారం

బవిరళ పకారమగు న

య్యి వదాటవపా లెటుంగ ననఁగ ముకుందా.

ఇట్లునుటచేఁ గళలమీఁది పకారంబునకుఁ బ్రాసస్థానంబున పకారాదేశము నిత్యమని తేలుచున్నది. కఙ్గిలోకచింతామణి కర్తయు నిట్టి యభిప్రాయమునే తెలిపెను. సంధిగతప్రాస మనఁగా సంధిపదమున నేర్పడిన యాగమాదేశవర్ణములు ప్రాసస్థానంబున నున్నవానికి మైత్రింగూర్చుట; పకారమునకు మాత్రమే యనుటగాదు. అప్పకవీయమునఁ జూడుడు.

సంధిఁ గూడినవాలు ప్రాసంబులైన;

ననియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు,

దివిజ లాశ్చర్యమొద శౌరి వడవైచె,

జెంగిపోసక మధురలోనం గరిమన.

అనంతుఁడు దీనిపైఁ గళాద్రుతసంధులు సూత్రించి యందుల కుదాహరణముగా నిచ్చిన.

‘వాఁడు గను వాఁడు సేకొను వాఁడు డెక్కు

లాఁడు వాఁడు దపోనిధి వాఁడు పెద్ద’

అనుపద్యభాగమున ‘వాఁడు + తపోనిధి’ యనుచో దకారాదేశము వచ్చుట తటస్థించుచున్నది. ‘నవికృతిశబ్దాత్పరత సాస్సంస్కృతి కానాం భవంతి గనడదవాః’ అనునాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్ర ముండియు నిటు వ్రాయుటకుఁ గారణంబు శోచనీయము. ‘అది మొదలుగాఁగ యిట్లుని మది నిల్చి యంతండు నాకు మగఁ డగునని యిట్లు దపంబు సేయుచుండెద’ ననునిర్వచనోత్తరరామాయణప్రయోగము ననుసరించి యుదాహరించి యుండునేమో. అందు తపశ్శబ్దపదము తట మనియు

‘ఇట్లు దబంబు సేయుచుండెద’ ననిపఠించిన నిర్బాధకం బగు నని యందుడు. అట్టిమార్పును నిచ్చుటఁ బాసఁగ నేరదు.

(8) అచ్చువీఁది దచ్చున యకార మాయజండు

కొమ్ముగలవాల్లు ప్రథమై నఁ గ్రుంకున చ్చు (63 వ పద్యము)

అచ్చువీఁది + అచ్చు - ఇందు సంధినిషేధముగా నుండవలయును గాని వైకల్పికంబుగా భావింపవలసి యున్నది. ‘ప్రథమ + చన’ అనుచోటఁ దత్సమంబునకుఁ బరంబైన యచ్చునకు నిషేధముఁ జూపింబయ్యు సంధిఘటన సమీచీనంబుగాఁ దోఁపదు. ‘ఏవార్థకస్య సంబోధనస్య చాతో న సర్వత్ర స్త్రీవాచకసమనామ్నోః కవిత్రియకృతో న దృశ్యతే సంధిః’ అను కారికామూత్రముచేఁ దత్సమములకు సంధి కవిత్రియాది లాక్షణిక కవులమతము గా దనుట స్పష్టము. కాని యాధునికగ్రంథంబులందుఁ దత్సమములకు సంధి గోచరించెడి; అందుచేతనే కాఁబోలు ‘కుశ్రచి త్సంస్కృతీయో ౭ పి ప్రాణో వ్యత్ర చ్యతో భవే’ త్తనియుఁ జెప్పఁబడినది. మనయనంతఃకమ సభర్వణుడు ‘కుశ్రచి త్సంస్కృతీయో పి’ అనుట ననుసరించి యుండవలయు, లేకున్న నిట్టిప్రయోగంబునకుశరణం బుండదు.

(9) ఈత్రికారంబుకుఁ దృతీయ మెసఁగఁ గ్రింది - 46 వ పద్యము.

ఇందు షష్ఠీవిభక్తి కువర్ణకము కరంబగునపుడు నగాగమము నిత్యముగావచ్చి త్రికారంబునకు నని యుండవలయుఁగాని, నగాగమము సేచ్చిన గణధంగంబు సంభవించును. ‘ఃకా’ అని చింతామణి. కొందఱు భారతమున సభాపర్వమున ‘సహదేవ నకుల వాసవసుత భీములఁ గ్రమమున నలువురఁ గౌరవేంద్రు కొక్కొక్క యేటున నుక్కివంబున నొడ్డి యొడి తన్నును నొడ్డియొటువడిన’ నను ప్రయోగము కల దందుడు. కౌరవేంద్రు నొక్కొక్క, కౌరవేంద్రుఁ డొక్కొక్క యను పాశాంతరములును గనఁపడుచున్నవి. భారతవిషయము సందిగ్ధముగా నున్నను

నసంతునిః బూర్వకపులు నగాగమవిరహితముగా వాడియున్నాడు చూడుడు. “కమలాసన విను నావిక్రమముకు వెలపెట్టె దేని”-నిర్వచనోత్తరరామాయణము,

సంగరమునకు నుత్సవము కేగెడు క్రియ - ఉత్తరహరివంశము,
రామాయణము స్రవించి ప్రాచేతసుకున్-భాస్కరరామాయణము,
ఒక కోమటికి న్నివధేంద్రు బచ్చుకున్-నైవధము.

విన్నకోటపెద్దన విభక్తిత్రయములు సేర్పుట కుదాహరణములు సెప్పిన పద్యమునందు ‘సుతుచేత సుతునిచేతను సుతుకొఱకును సుతునికొఱకు సుతువలనఁ దత్సుతునివలన సుతుకొదవును సుతునికొదవు సుతునియందు సుతునందనఁగన్’ (కావ్యాలంకారచూడామణి. ౯. ఉల్లాస. ౧౧౦) అని స్పష్టముగా నగాగమంబు లేమియుఁ జేర్చొన్నాడు. మీఁదువిక్కిలి మనయనంతమాత్యుఁడే తొలుతఁ దా రచించిన భోజరాజీయమున ‘బలవంతపుఁబాపము దెచ్చుకొంటివేలా నగుఁబాటు కోర్చి’యని నగాగమవిరహితముగాఁ బ్రయోగించి యున్నాడు, గాన నిందు నగాగమము విభావ నగు ననియే గ్రహింపవలయు.

10 స్వరపు తోభయ వృద్ధ్యనుస్వర వికల్ప-81 పద్యము.

ఇందు సంయుక్తపురవర్ణంబునకుఁ బూర్వరేఫము గురువు కావలసి యుండియు లఘువుగా రచింపఁబడి యున్నది. ఇది ప్రక్షిప్త మందురు; ఇది యెందులకుఁ బ్రక్షిప్త మగునో క్రింద వివరింపఁబడును. ఇట్టి లాక్షణికమతవిరుద్ధంబగు నభిప్రాయము నసంతుఁడు మఱియొకచోట స్పష్టముగా వక్కాణించి యున్నాడు.

ద్విత్యమున కాదివర్ణంబు తెనుఁగునందు
నూఁదకుండును వలసిన నూఁదియందు
జానకీవల్లభుఁడు క్షమాశాలి యనఁగ
దశరథాశ్మజుఁడు సామి ధాత్రి కనఁగ.

ఆంధ్రమున వ్యస్తపదములందుఁ బదాదిసంయుక్తమువలనఁ బూర్వపదాంతవర్ణము గురువు గాఁజాల దని యుండ ననంతనిపై పద్యము వింతలలో నొకండ గాఁ గన్పట్టెడి.

11. యతులు.

అనంతుఁ డిరువదినాల్గుయతులు వ్రాసిన ట్లప్పుకవి 'భీమన కది చెప్పె ననంతామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువదినాల్గు' అనుపద్యమునఁ జెప్పెను. ఛందోదర్పణమునఁ బరిశీలించఁగా నిరువదినాల్గు యతులున్నవిగాని యంతకుముం దున్న యతిభేద వివరణ పద్యములం దర్థము దురవగాహంబుగా ననన్వయంబుగా నున్నది.

74. పద్య.

స్వరయతులు వర్గయతులును
సరసయతుల్ ప్రకట మైన సంయుక్తయతుల్
పారిఁ బ్రత్యేకయతులు ననఁ
బరఁగును యతిపంచకంబు పంకజనాభా.

ఇందు యతు లేనువిధంబు లని చెప్పి తద్భేదంబు లిట్లు చెప్పినాడు.

స్వరయతులు ప్రాది కాకు
స్వర నిత్యసమాస యతులు వర్గయతులు ని
ద్ధరఁ బోలికవడి సంయుత
విరతి యనుస్వారయతులు వెలయు ముకుందా.

80. పద్య.

ప్రభునామాంతవిరతి యన
విభాగవిరమణమును భిన్నవిశ్రమమును గా
స్తుభధర వికల్పయతి యన
నభేద విరమణ మనంగ నైదు తెఱంగుల్.

81. పద్య.

స్వరస్థితో భయ వృద్ధ్యనుస్వర వికల్ప

ప్రాద్యభేద సంయుత భిన్నప్రభు విభాగ

కాకు మాదేశ నిత్యద్యఖండవర్గ

చక్కఁబెక్కిటి పోలిక సరసయతుఁ.

పై 78, 79, 80 పద్యములం బేర్కొనఁబడినయతు లుండటచే తను, మొత్తము యతు లిరువదిరెం డగుటచేతను 81 పద్యము పైపద్య విభాగమునకు సంబంధించినది కాకుంటయే కాక, యిరువదినాల్గు యతు లన్న యక్షుకవివాక్యమునకు భంగము తటస్థించును గాన నిదిప్రక్షీప్తమే యగును. మిఁచుమిక్కిలి యిందు (81 పద్యమున) నుక్తం బగు పుర, ఉభయ, వృద్ధి, లఖండ, చక్కటియతులు ప్రత్యేకముగా ఛందోదర్పణ మునఁ గానరావు. ఉభయవలియందుఁ బురాఖండములు చేరుచు. పురము కాకుస్వరయతియందుఁ జేర్చినాఁ డనంతుఁడు. వేటే యింక నభయ ఖండములఁ బేర్కొనవలసినయావశ్యకత లేదు. వృద్ధియతి ననంతుఁడు చెప్పలేదు. ఇతఁ జక్కటియతి యనఁగా విభక్తిమువర్గమునకే కాక శృంగసహితమకారమునకు పుపుబుభులు యతిమైత్రి నొందు ననుట. ఇది సులక్షణసారమునఁ బేర్కొనఁబడినది గాని యనంతుని పోలికవడి యందే యిదిగ్రాహ్యము కాఁగలదు.

ప్రకృతము 81 పద్యము ప్రక్షీప్త మని నిశ్చయింపఁబడుటచే దానిం దొలగించి తక్కినపద్యములం గూర్చి చర్చింపఁగలము. అం దిరువది నాలుగు యతిభేదములు లేకున్నను 'స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా' యనుట ననుసరించి నాయభిప్రాయంబును దెలిపెదను. యతివంచకభేదములు :-

అ. స్వరయతులు - ప్రాది, కాకుస్వరము, నిత్యసమాసము. స్వరయతు లనుమాటలోనే గూఢస్వరము, ఋకారస్వరము, రీవిరమము, ఇవభి,

అను నాలుగుయతులు గ్రాహక మగును; నిత్యసమానయతిచే నిత్య
యతి గ్రహింపవలె, అప్పుడు మొత్తము స్వరయతిలో జేరి 9 అగును.

ఆ. వర్గయతి - పోలికవడి -2

ఇ. సరసయతి -1

ఈ. సంయుక్తయతి - అనుస్వారయతి; ఇందులోనివి రెండు గాక తద్భవ
వ్యాజయతి, రేఫయతయతి, మకారయతియును కలసి 5 యతు
లగును.

ఉ. ప్రత్యేకయతిక్రింద ప్రభునామాంతవిరతి, విభాగవిరమణము, భిన్న
విశ్రమము, వికల్పయతి, అభేదవిరమణ మని 5 విధములు. భిన్న
విరతివంటిది దియతి, వికల్పముచే యుక్తవికల్పము గ్రాహ్యము.
మొత్తము యతులు 7 అగును. ప్రత్యేకయతికే యెక్కటియతి య
నియు; బేరుగాన దానిం గలుపుకొన్న 8 యతులగు.

ఈ ప్రకారముగా యోజించిన 25 యతు లగుచున్నవి గాని
దియతి యని ప్రత్యేకముగా జెప్పబడక భిన్నయతియందే మూలమున
నుంటచే 24 కాగలదు.

అట ఇకారాంతపదము మీదటి దికార

మది యనంగ నవ్వల భిన్నయతికి జెల్లు

దివిజవిభవాబు శౌచేతి దియనంగ

నసుర వాళంబు హరిచేతియది యనంగ. (123 పద్య)

12. ఋకారస్వయతి-

తెల్లముగ ఋకారము యగాదేశశక్తి

గలుగు రేఫయిత్యమునందు గదిసి యతికి

నట్టిరికి సీయేలతో నన్వయించు

నట్టి నత్త్వంబు లేదది హల్లుగాన

“ఇకోయణచి” సూత్రమువలన ఋకారమునకు యల్లుగు రేఫము
గలుగును. అది యిత్యముతో జేరియుంట కుదాహరణము—
పిత్త + ఈప్తితము + త్రిప్తితము; ఇందు దీ యున్నది; దీనికి ఈయేలలో

యతి పానఃగ దని పై పద్యము భావము. ఏల యతి యస్వయింకదో తెలియలేదు. తప్పక యతిచెల్లునట్టి సత్త్వంబుగలదు. ఈపద్యమునకు వే తొండరము గలదేమో ?

12. యికారయతి.

మును ఋకార మీయేలతో నొనరి నట్లు

చేర దొకట యణాదేశ కారణమున

ఘనలకారంబు యగును యికార విరతి

క్లప్తిలేదు శౌఁగుణావధికి ననంగ.

ఋవధివలె ఇ ఈ ఎ ఏ లంగూషిసలశలకు చెల్లును. మఱియు ఋ- ఇ ఈ ఎఏలకుం గూడఁ జెల్లును, ఇందు యికారమున కవి చెల్ల వని పై ప ద్యముభావము. దీనికిఁ గారణము శోచనీయము.

సీ వినవయ్య కృతవీర్యః డనుజనపతి తొల్లి...

అతనివంశమునవా రతిధనలుబ్ధు లై

కృతవీర్యధనమెల్లఁ గ్లప్తిసేసి (భారతము - ఆదిపర్వము - ౭. అశ్వాసము-133 పద్యము.)

పై నున్నయప్రయోగమున ఋయలకు యతిమైత్రి హల్సంతో గమునఁ జూపఁబడినది. దీని ననంతఁడు పరిశీలించ కుండును గాఁబోలు! ఇట్లు ఋకారమునకు ఇ ఈ ఎఏలకు యతిని మిత్రత్వ మందఁగల దని నాయాశయము. ఈవిషయంబును గూర్చి యప్పకవి యేమియుఁ జెప్పఁ డయ్యెను. అనంతఁడు యివధింగాని నన్నయప్రయోగమునుగాని యతఁడు చూడలేదేమో.

14. రేఫయుతయతి.

అంధ్రలిపిఁ జొప్పడదు ఋకారాన్నితంబు

క్రొత్తగాదు కృష్ణుని వెన్నముచ్చి మనఁగ

స్రస్కఁ డతఁ డాజి నట్టివోధి నైనఁ

గ్రుమ్ము నన రేఫయుతయతి గూఁడు గాన.

తెనుగున ఋకార ముండ దనియు మ్రుచ్చిమి మ్రుక్కు క్రుమ్ము మున్నగుపదములు రేఫయుతములే కాని ఋకారాన్వితంబులు గా వని పై పద్యమున కర్థము. ఇది యతి యెట్లు కాగలదు ? ఇట్టిస్థలములందు రేఫమైత్రిని బాటింపవలయునే కాని ఋత్య మని భ్రమింపరా దని రేఫమైత్రి నుదాహరణముగాఁ జూపి యనంతుఁ డిడియొక యతిగా గణించెను. “పదాద్యంబులు ఋగ్వర్ణంబులు రలతుల్యంబు” లనుటచేఁ దెనుగున ఋఋలు రురూలతో సమములై యుంటున్న వానికి యతి మైత్రి నిషేధ మనుటకే యిది పృథక్కుగా వ్రాయుటకు హేతువై యుండును. ఇట్లు దెలియక కొందఱు కవులు ఋకారరేఫసంశ్లేషములకు యతిమైత్రి నుంచుచున్నారు.

భాస్కరరామాయణమున నయ్యలార్యకృతయృద్ధకాండశేషము నందఁ - కూరార్ధచంద్రాస్త్రకృత్తోరుబాహులై (1448 పద్యము.)

ఇట్టిక్రయోగము దనకు ముందుండుటచేతనే యనంతుఁడు రేఫయుతయతిని జేర్చియున్నాఁడు. శ్రీ గిడుగు వేంకట సీతావతిగా రిది యొకయతి భేదముగా నుండదని యభిప్రాయపడి దియతిని బృథక్కుగాఁ గ్రహించిరి. మూలమున రేఫయుతయతి యని యున్నది గాని, దియతి యని చెప్పఁబడక భిన్నయతి యందుఁ జేర్పఁబడినది (చూ-ఇందు 11-డి.) కాన దియతినిద్రోసి రేఫయుతయతిని గణించుట సమంజస మని నాయభిప్రాయము.

15. ఎక్కటియతి.

భీమన ‘మయరలవ’ లని, విన్నకోటపెద్దన ‘మరఱలవ’ లని వ్రాసినారు. అనంతుఁడు ‘మరఱలవ’ లన్నాఁడు. పెద్ద - నానంతులకు లళలందేభేదము. యకారమునకు అహలు చెల్లుటచే ననంతుఁడు దానిని వదలెను. అనంతోక్తమగు పై యక్షరములన్నియు నేకతరవభులు గావు గాని యనంతునియభిప్రాయ మిట్లుండు నని తోచెడి.

మాకు సాధారణహల్లు మిత్రంబు గాననడు, బిందుపూర్వకత వర్గాంతస్థములే యతిమైత్రి నొందును గావున ‘మా’ ఎక్కటియతి యయ్యొరఱ లేకతరవభులే యగును.

ధర నెక్కటివ తైతగు

శరమటవలు, వానిలోఁ జెలంగును లాకున్

సరిత్రాయన విశ్రమవే

శ్రరమాధిప రెండునుం గలసి వర్తించున్. (118 పద్య)

లాకు సరియగుతాయనఁగా లభలురెంటికి రూపాంతరము గల శబ్దములలోని లకార మని భావము. సంస్కృతమున లళల కథేదము, శాంతములన్నియు లాంతములందే చేరును. వేళ (రూ) వేల; వేలాభి తీరాభివృద్ధ్యోఃకాలమర్యాదయోరపి-నానార్ధరత్నమాల. కాలమనుటకు వేళయనవలసి యున్నను లళల కథేదముచే నిట్లు వ్రాయఁబడియె. 'ళల లకు కథేదము లే దనుపలుకున భాద్యోలఁగి యైదుపదులగువర్ణంబులు సంస్కృతభాషకు' నని చతుర్థాశ్వాసమున ననంతఁడుచెప్పినాడు. లళ లకథేదముగా నున్నప్పుడుమాత్రమే యీవిధి పాటించఁబడు నను నభి ప్రాయములేకున్న నిది యేకతర యతియగు గ్రహింపనేల? "కాకున్వ రయతి యగు నితఁడే కదలక జలధిఁ బవ్వల్లిం చె-ననగ" (96 ప) అను చోటఁ బవ్వల్లిం చె నని వ్రాసిన భదయతిశంక రాజులను.

మఱి 'వా' యన్ననో పైలకారమువంటిదే యగు నని భావించెదను.

ప్రకటసకారవకార, ద్వికమునకుం జను నభేదవిరతి నిశాట

ప్రకటమెరిసెరామునిపా,వకశరమునజనకసుత నెత్తుంబునననగన్. (126ప)

నెపమునకు నెవము రూపాంతరము. వకారరూపాంతరముగలి మిచే 'పా'కు 'వా'కు యతి చెల్లిన దని గ్రహింపవలయు. ఏతాదృశాభి ప్రాయం బుండకున్న నేకతరవల్లందుఁ బైనింబేర్కొన్నయక్కరములఁ జేర్చుట పాసఁగనేరదు. భీమన చెప్పిన 'యా'కు నచ్చు 'పా'కారంబు మిత్రం బగుటచే ననంతఁడు వీడియున్నాఁ డని యిందువలనఁ దేలు చున్నది కదా!

సశేషము.

ఒకమనవి.

౧. మూలానుసారముగా నాంధ్రీకరింపబడిన యముద్రిత వాల్మీకిరామాయణములు కొన్నియటనట నున్నటులఁ దెలియవచ్చుచున్నది. తంజనగరమందలి సరస్వతీమహాలులో నట్టి రామాయణముకంటి కట్టావరదరాజకృతము చూపట్టుచున్నది. సామాన్యముగ మూలానుసారములగు రామాయణాంధ్రానువాదములు కన్పట్టుటలేదు. కావున భాషాభిమాను లీరితి యాంధ్రానువాదముల ముద్రించి ప్రకటించినచో జేశమునకు భాషకు మహోపకారమగునని భావించుచున్నాము.

౨. సవరణలు—

పరిషత్పత్రిక ౩౭ వ సంపుటము ౧-౨ సంచికలోఁ బ్రకటితమైన శ్రీశ్రీ పీఠికాపురమహారాజావారి “తొలిపలుకు”లో కొలఁది ముద్రణ ప్రమాదము లేర్పడినవి. వాని సీక్రింద సవరించినరీతిని బరింపవలయును.

పుట 63 “గర్జ్హర్జరగర్వ” అను శ్లోకముక్రింద యాంధ్రానువాద మీరీతిగ సవరించుకొనునది.

ఓసింగభూవచేశ్యా! గర్జించుఘూర్జరులగర్వములను పర్యతములను భేదించువాడవును, నేపాళరాజులను చీకట్లకు మార్చుడవును, కటువుగా నందడించు సారాఘ్రిలవలని యువద్రవముల నడచివేయు వాడవును గర్జించుచున్న క్షేరళరాజుల మౌఖులను పిడిచేయువాడవును లోకములకు నభయమియి దీక్షపూనినవాడవునగు నీకు బహు శ్రేయస్సులు కలుగుగాక.

పుట. 67-వ పుటలో 3-వ పంక్తిలో-

తప్పు.

ఒప్పు.

సర్వజ్ఞలీక్రింది.

సర్వజ్ఞఃక్రింది.

17. పరోపకారసంపన్నులై.

పరోపకారసంపన్నుఁడై.

18. శీలసంపన్నులై.

శీలసంపన్నుఁడై.

గ్రంథ బహుమానము.

శ్రీపీఠికాపురసంస్థానాస్థానవిద్వాంసులును, శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర
నిఘంటు సంపాదకులును, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషదధ్యక్షులును, సాహిత్య
విశారదులునగు బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిలవా రమూల్య
ములగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథముల 350 టిని ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు
స్తకభాండాగారమునకుఁ బసదనంబుగ నొసఁగిరి. వానిలో నమూల్య
ములగు సంస్కృతగ్రంథములు గలవు- ఆంధ్రగ్రంథములలోఁగూడ నధు
నాతనములైనను నమూల్యములైనవి కలవు. శ్రీ శాస్త్రిలవారి యభిప్ర
యార్థము వచ్చినగ్రంథములు తాము స్వంతముగ నిలుపఁదగినవికూడ
పరిషత్తున కొసంగుటచే పరిషత్తుపైనివారికిఁగల యవ్యాజ్యానురాగము
పఁస్ఫుటమగుచున్నది- ఇట్టిగ్రంథము లొకప్రత్యేకవ్యక్తిగతము కాకుండ
నేదేని సంస్థయందున్న వానియపయోగ మినుమడించి, గ్రంథములు
ప్రకాశమానములగునను మహోదారాశయముతో శ్రీ శాస్త్రిలవారు
పరిషత్భాండాగారమును తమ గ్రంథరత్నములచే నలంకరించుట యెం
తయు ముదావహము-

ఇట్లు,

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సూర్యదర్శులు.

గంధస్వీకారము.

1. మునిత్రయచరిత్రము : సంస్కృతశబ్దవిద్యకు సంప్రదాయక ర్తలగు మహర్షులు పాణిని కాత్యాయన వతఃజలులు - వీరి మువ్వరచరిత్రములను మునిత్రయచరిత్రమనుచేర్ బ్రహ్మశ్రీ కవిభూషణ, విద్వాన్ మోహరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిలవారు నిర్వచనకావ్యముగఁ దెలుఁగున రచించిరి. ఈ గ్రంథము శ్రీమన్మహా మహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ, వ్యాకరణసార్వభౌమ శాస్త్రగర్భాకర తాతా సుబ్బారాయ శాస్త్రిలవారి కంకితము. ఆంధ్రవిశ్వ కళావనివశ్చండితులగు బ్రహ్మశ్రీ దుఃపూర్వరి వేంకటరమణశాస్త్రిలవా రీ గ్రంథమునకుఁ జక్కని పీఠికవ్రాసిరి.

గ్రంథమున నాలుగశ్వాసములును నెనిమిదివందల డెబ్బది యైదు పద్యములు గలవు. ప్రాచీన ప్రబంధరీతులును ప్రత్నసంప్రదాయ భోరణియు నిందుఁ గన్పట్టుచున్నది. పీఠికలో గ్రంథకర్తఁగూర్చియు, కవిత్వముఁగూర్చియు విశేషముగ వ్రాయఁబడినది. మూల్యము రూపాయి మాత్రమే. వలయువారు రామచంద్రపురము స్థానికోన్నత పాఠశాలాంధ్రవండితులగు గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసినఁ బద్యయఁగలరు-ని॥ వే॥

2. రేణుకవిజయము : ఆంధ్రదేశమున వీరశైవమత పునరుద్ధరణమునకు బహుమహాప్రకార్యములు దీక్షతోసాగించుచున్న శివ శ్రీ చిదిరెమతము వీరభద్రశర్మగారు, తమ శివధర్మగ్రంథమాలలో పదియవ పుష్పముగ నీ రేణుకవిజయమును బ్రకటించియున్నారు తైవపంచాచార్యులలోఁ బ్రథముఁడును, ప్రసిద్ధుఁడును నగు నీ రేణుకాచార్యుని చరిత్రమును శిరోమణి సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు నిర్వచనముగ నైదాశ్వాసములు నెనిమిదివందల యొక్క పద్యమును రచించిరి. రేణుకపథ పథికులగు శ్రీ వీరభద్రశర్మగారి దివ్యమగు ప్రసక్తిగ్రంథ మాంధ్రదేశము ప్రసక్తిఁ గలిగించుకొనుటకు చారిచూపినది. కవితారచననుఁ గూర్చియు, కావ్యప్రశస్తినిఁగూర్చియు, కథనీయుఁడుగు రేణుకాచార్యునిఁగూర్చియు విశేషములు పీఠికారూపముననున్న ప్రసక్తివలనఁ దెలియును గాన

గ్రంథము సికిందరాబాదు శ్రీ శివధర్మ గ్రంథమాలకు వ్రాసి తెప్పించి యందఱను జనువఁగోరుచున్నారము గ్రంథము ప్రశస్తమగు కాగితములపై ముద్రింపఁబడినది - వెల సులభము రూపాయిమాత్రమే. ౧॥ వే॥

3. అమరుకమ్: శ్రీ వింజమూలశివరామారావుగారు రచించినది అమరుకుండను రాజశరీరమునఁ బరకాయప్రవేశపడ్యచేఁ బ్రవేశించి యున్న శ్రీ శంకరభగవత్పాదు లీగ్రంథమును రచించియుండిరను కింవదంతి శ్రీ శంకరుల సర్వతోముఖపాండిత్యమును గొనియాడుటకు వ్యాపించినదై యుండవచ్చునని వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము. అయినను సీగ్రంథకర్త కీ గాథ యిష్టము. కానుకొలను అన్నమరాజు తొలుదొల్ల నీయమరుకమును బనునాటవ శతాబ్దిలో ననువదించిన ట్లున్నది. ఇటీవలఁ గీర్తిశేషులు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారును మఱికొందఱును సీశతకము నాంధ్రీకరించి ప్రచురించినారు. పలువు రనువదించినదే యైనను దీనినే మఱల ననువదించుటకు వీరికి గ్రంథమునందలి యభిమానము కారణము. అనువాదమునఁ గొన్ని పట్టుల మూలములోని భావము మాత్రము గ్రహింపఁబడి కొంతస్వేచ్ఛ చూపఁబడినది. మచ్చునకొక పద్యము.

సుమతరుఁ డన్ననో విరహశోకము నొందెడువారి నొంచి దే
హములు కృశింపఁజేయు కఠినాత్ముఁడ; వాసరమల్లఁకించుదు
ప్రమతియముండు; నీవును రుపామయవశ్యుఁడవోయి నాథ! జీ
వములెటుదాల్తురో తలఁపవా నవపల్లవకోమలల్ సతుల్. వే॥ రా॥

4. త్రయీమూర్తి: విద్వాన్ పాలెపు వేంకటరత్నముగారిచే రచింపఁబడినది. వివేకానందస్వామి దివ్యజీవితములోని రసవద్ఘట్టములు కవినాకర్షించి, జని, అంతర్వాణి, ప్రబోధనము, ఫలసిద్ధి మున్నగు శీర్షికలక్రింద వర్ణింపఁబడినవి. కావ్యమున నచ్చటచ్చట నాటకమునందువోలె

“నరేంద్రుఁడొంటిగాఁ దనగదిలో సోపానై గూర్చున్నాఁడు;” “నరేంద్రుఁ డేమియు బదులాడలేదు” మొదలగు రంగనిర్దేశములును, అభినయసూచనలును గ్రోతగాఁ గన్పించుచున్నవి. రామకృష్ణుని యాశ్రమా రామవర్ణనలో సహజవైరము లుడిగిన సత్యములయు, తత్త్వవిచారణ మొనర్చు పక్షులయు వర్ణనములు సహజములే యయ్యును “బొందుమల్లియ కంచమున భార్యతోఁగూడి” అనుపద్యమునందలి భావముమాత్రము కొంచెము స్థలవిరుద్ధముగనున్నది. ‘అస్త్రసిద్ధి’యను పాశుపతప్రాప్తి యీ గ్రంథమున కనుబంధముగాఁ జేర్పబడిన చక్కని ఖండకావ్యము. వే॥ రా॥

5. కుముద్వతీపరిణయము: ప్రబంధఫక్కిని ద్విభాషి సోమనాథ శాస్త్రిగారిచే రచింపబడిన యైదాశ్వాసములుగల కావ్యము. కృతిప్రశంస, పవ్యంతములు, పురవర్ణనాదికము, అలంకారసామగ్రి, ఆశ్వాసాంతపద్యములు వీనియన్నిటిలో నీగ్రంథము సర్విథాపూర్వకపుల ప్రకృతులకుఁ బ్రతికృతియై యలరారుచున్నది. వస్తుపురస్థువంశాంతర్గతంబగు కుశమహారాజ చరిత్రము. అండందు గ్రంథకర్త తత్తద్రసాచితములగు వర్ణనలు మూలకథకుఁ జేర్చియున్నాడు. దీనికిఁ గవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పీఠికగలదు. వీరనినల్లే గ్రంథమీకవికిఁ బ్రథమప్రమత్నమేయైనను బాతకుల కల్లుతోఁజేక బహుగ్రంథనిర్మితియైనవెనుక వ్రాసిన గ్రంథమువలెనే తోచును. వే॥ రా॥

6. గీతామృతము: స్నేహాలతా కవితాసంఘ పక్షమున శ్రీ వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయుడుగారు రచించి ప్రకటించిన 47 పద్యముల చిన్నపుస్తకము. ఇందు గీతలలోని సారాంశభూతములగు కొన్ని శ్లోకములు తేటతెలుగున నెల్లరకు బఠించుట కవకాశముగలుగునట్లు వ్రాయబడినవి.

7. శ్రీ శారదాదేవిచరిత్ర, చిరంతనానందస్వామి విరచితము, శ్రీ రామకృష్ణమఠము, మైలాపూరు, చెన్నపురి. వెల. రు 1-4-0.

శ్రీ రామకృష్ణ వరమహానకు సహధర్మచారిణియై తన యపూర్వజీవితముచే లోకమును బవిత్ర మొనర్చి, భక్తిచే నైతము పరమేశ్వరిగా పూజింపబడిన మహానీయవ్యక్తియగు శ్రీ శారదాదేవిచరిత్ర మిగ్రంథమున సుభమగు నాంధ్రభాషయందు రచింపబడినది గ్రంథకర్తలు పాఠకులకు, జిరపరిచితులై శ్రీ వివేకానందలచరిత్రము నిదివఱలో రచించియున్నారు. శ్రీ శారదాదేవి జీవితవిశేషములు, ఆమె ప్రభావము, నిరాడంబరజీవితము, పారమార్థికచింత, సాశీల్యాది సద్గుణములు, మొదలగు యమూల్యవిషయములు శ్రీ రామకృష్ణమఠము వారాంగ్లమునఁ బ్రకటించిన గ్రంథములనుండి గైకొనబడినవి. పురాణయుగమునకు భరతవాక్యచూ? నవీనయుగమునకు నాందియాయని శ్రీ సోదరి నివేదితవలనఁ బ్రశంసింపబడిన శ్రీ శారదాదేవి కవిత్రచరిత్రమును దేశభాషలఁ బ్రకటించి శ్రీ రామకృష్ణమఠమువారును, గ్రంథకర్తలును గృతకృత్యులైరని తెలుపుటకు సంతసింపుచున్నాము. వీరింక నెట్టి గ్రంథములఁ బ్రకటించి దేశసేవ యొనర్తురుగాక.

8. Important Inscriptions from the Baroda State by A.Gadre. Price. 5/7/- శ్రీ ప్రతాపసింహ మహారాజ రాజ్యాభిషేకగ్రంథమాలయందు రెండవ కుసుమముగ నిది ప్రకటింపబడినది. శ్రీ బరోడాసంస్థాన ప్రభువులు సంస్కృతగ్రంథావళి యందమూల్యమగు గ్రంథములను బ్రకటించుచుండుటయేగాక తమసంస్థానమునఁ బురాతన విజ్ఞాన (Archaeology) శాసన పరిశోధక సంఘముల నేర్పరచియున్నారు. వీరిప్రయత్నములు సర్వదా ప్రశంసనీయములై యున్నవి. వీరి మార్గమున నితరప్రభువులను దమతమ రాజ్యములలోని శాసనాదికములను బ్రకటించినచో మనదేశమునకు మిక్కిలి యుపయోగకారిగనుండు

నని తెలుప నవసరము లేదు. ఈ గ్రంథమునముఖ్యముగ వండ్రండు శాసనములు మూలము, వ్యాఖ్యానము ప్రతిబింబముతోడను బ్రకటింపబడియున్నవి. ఇం దాటు శాసనములు నూతనముగఁ బ్రకటింపబడినవి. శేషించినవి పూర్వప్రకటితము లైనను నూతనవిషయములతోఁ జేర్చబడియున్నవి. ప్రాచీన శాసనములలో ముఖ్యముగఁబడి మహాత్మత్రపుండగు క్రథమ రుద్రసేనుని మూలవాసరశిలాశాసనము. సంస్కృతభాషలో బ్రాహ్మీలిపియందు రచింపబడినది. శకసంవత్సరము 122 నాఁటిది. ఈవిన్న శాసనము చాల ముఖ్యమైన దగుట చేతను. ప్రాచీనముగుట చేతను నిటఁ జూపుచున్నాము.

వనిజకస్య- (అడ్డముగా వ్రాయబడిన భాగము.)

(నిలువుగ.)

రాజ్యోమహాత్మత్రపస్యస్వామి రుద్రసేనస్య
వర్షే 122 వై శాఖబహుల పంచమ్యామ్
ఇమాం శిలాంష్టి ఉత్థాపితా వనిజకస్యపుత్రేన
ప్రతిశీవితమ్ దత్తమ్ స్వమిత్రేహ నిజస్య.

తనమిత్రునికొరకు స్వశీవితమును ధారవోసిన వనిజకుని కుమారుని జ్ఞాపకచిహ్నముగా నీశిలాశాసనము వెలకొలుపబడినది.

ఆరవశతాబ్దమునాటి కటచ్చుతి వంశీయుడగు తరళస్వామి తామ్రశాసనములోని క్రథమభాగము దొరకినది. ఇది పూర్వప్రకటితముగు బరోడామ్యూజియమ్ వారి సంఖేడ శాసనమునకుఁ బూర్వభాగమని గుర్తింపబడినది. ఈ శాసనము సంస్కృత సమాస జటిలమై యాటవ శతాబ్దమునాటి సంస్కృత భాషారచనమును విశదీకరించుచున్నది. ఇట్టి శాసనములు బ్రకటించి భాషకును, దేశచరిత్రమునకును సమూల్యముగు విషయముల సమకూర్చిన శ్రీ బరోడాసంస్థానాధీశ్వరుల మన మభినందింపవలసియున్నది.

9. హంససందేశము - భాషాప్రవీణ శ్రీ పెనుమర్రి వేంకటేశ్వర శాస్త్రిగారి యనువాదము. ఇందు మూలమును శ్రీ శాస్త్రిగారి యనువాదమును బ్రకటింపఁబడినవి. మూలగ్రంథకర్తయగు శ్రీ వేదాంత దేశికులనగూర్చియు, హంససందేశ కావ్యములనగూర్చియు పెక్కు విషయములు పీఠికయందు పీఠికాపుర కళాశాఖలోని ధ్యాయులగు శ్రీ శ్రీ యి. వి. వీరరాఘవాచార్యులుగారు చర్చించియున్నారు. వీరి పీఠికవలన హంససందేశమునకుఁగల యాంధ్రానువాదములు, హంససందేశకవులు వారి యితరగ్రంథములు శ్రీరామ కథాశ్రయములగుదూత కావ్యప్రశంసావిషయములగు యమూల్య విషయములెన్నియో తెలియుచున్నవి. శ్రీ శాస్త్రిగారి యాంధ్రీకరణము మృదువగుతైలిలో రచింపఁబడి మూల భావముల వ్యక్తీకరించుచున్నది.

మచ్చునకొకపద్యము.

కూరిమినిట్లు లేగి కనుఁగొందువు జన్నపు నేలదున్నుచో
సీరపుఁజాలు వెల్వడిన సీతను నీ చెలితోయి మిత్రమా
వారని ప్రేమనాకొరకె ప్రాణముమాని పతివతాత్వమా
కారముఁగొన్నదో యనఁగ గాసిలుచున్న సతీమతల్లికన్.

10. శివపంచస్తవి: శ్రీ శివ ధర్మగ్రంథమాలయందు వడునొకొండవపుష్పము - ఇందు, శివపంచస్తవములనఁ బరిగెన సంస్కృతస్తవములును, వాని యాంధ్రీకరణపద్యములును, దాతృప్రశంసము, ప్రస్తుతమును, భక్తరంజనీ వ్యాఖ్యయు, ననుబంధమును, సాధుపత్రిమును, గ్రంథమాలా గ్రంథప్రకటనము గలవు మూఁడువంధల నలువది పుటలును, రెండు త్రివర్ణచిత్రములును మూఁడు ఛాయాచిత్రబింబములును గలవు. చక్కని తెల్లకాగితముపై స్ఫుటముగ ముద్రింపఁబడి గ్రంథము హనువురంగు టట్టలతోఁగూడ సోల జనాకర్షణసమర్థమై విరాజిల్లుచున్నది. - శివభక్తి ప్రబోధము గావించుచున్నది. కాగితపు కఠపురోజులలోఁ గన్నులకఱపు దీర నిట్టి గ్రంథమును సంత చౌకవెంకట (ఒకరూపాయి పావులా మాత్రమే!) నాంధ్రదేశీయుల కందఁజేసిన ఁడిత శ్రీ చిదిరెమతము వీరభద్రకర్మగారికిని, శ్రీ మంపల రామిరెడ్డిగారికి నాంధ్రులెల్లరునుఁ

గృతజ్ఞతాబద్ధులు- శివభక్తిప్రబోధమునకును తోడ్పరణమునకు నీ గ్రంథ మత్యంత సహాయకారికాగలదు.

గ్రంథమున సైవములను భాషాంతరీకర్తల వివరణము నిటపొందు పఱుపఁబడినవి.

పేరు.	సంస్కృతకవి.	ఆంధ్రీకర్త.
1. మహిమ్నము-	పుష్పదంతుడు-	శ్రీ పన్నాల సీతారామ
బ్రహ్మశాస్త్రి.
2. మల్లాణము-	మల్లాణుడు-	శ్రీ వడ్డాడి సీతారామాంజనేయకవి
3. మలయరాజీయము-	మలయరాజు-	శ్రీ దేవులకల్లి సుబ్బరాయ
శాస్త్రిలవారు.
4. అనామయము-	దండి-	శివశ్రీ బండారు తమ్మయ్య
గారు.
5. హలాయుధము-	హలాయధుడు-	శివశ్రీ పండిత చిదిరెమ
తమ్మ వీరభద్రశర్మగారు
6. అనుబంధము-		శ్రీ శృంగారకవి కంకల
రామయ్యగారు.
7. బిల్వణస్తవము-	బిల్వణుడు-	శ్రీ వింజమూరి లచ్చా
రాయకవిగారు.
8. అనామయస్తవము-	దండి-	శ్రీ శృంగారకవి సర్వా
రాయుడుగారు.

ఈ పద్యానువాదములన్నియు హృద్యములై యొప్పుచున్నవి-
పైవారిలో 1, 3, 7, 8 సంఖ్యగలవారు కీర్తికేషులు.

వీని కన్నింటికిని భక్త రంజనీవ్యాఖ్యయు గ్రంథమునకుఁ బ్రస్తుతమును రచించిన శివశ్రీ పండిత వీరభద్రశర్మగారి శివశ్రుతి స్మృతి పురాణాదిహాసనిరుపమానపాండిత్యవైదగ్ధ్యము గణనాతీతము - లోకోత్తరము. ఆంధ్రదేశీయులెల్లరు నీ గ్రంథము నాదరింతుగార ! ని॥ వే॥

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కా కి నా డ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౨. { స్వభాను
మార్గశిర-ఫాల్గుణములు. } సంచిక ౫-౬

హల్లో హలకబ్బ విమర్శనము.

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక 32 సంపుటము 3-4 సంచికలలోఁ బై శబ్దమునుగూర్చి శ్రీనిడుదవోలు వెంకటరావు, ఎం. ఏ. గారు కొన్ని ప్రయోగములఁ జూపి, ఆయాయి యాధారములను బట్టి “మునిఁగి తేలుట, తొట్టుకడుట, చీకాకుపడుట, ప్రవాహము, మత్తత, మగ్నో న్మగ్నము” అను సర్థములతో నీపదము కావ్యముల వ్యవహరింపఁబడి నది”. అని వ్రాసియున్నారు.

ఈపదమున కిన్నియర్థములు గ్రహింపవలెనా? లేక వేటొక యర్థము చెప్పవచ్చునా? ఈపదస్వరూప మెట్టిది? దీనిని సంస్కృత నిఘంటుకర్త లెందులకుఁ జూపలేదు? అనునదియే యీ నావ్యాసము నందలివిషయము.

చిన్నయసూరి తననిఘంటువునం దీపదము నొకచోట గ్రహించి భాగవతప్రయోగము (10 స్కం. 79కి వ) నిచ్చియున్నాడు. అర్థముమాత్రము వ్రాసియుండలేదు. శ్రావణ నిఘంటువులోఁగూడ మనుచరిత్రలోనిపద్యము లక్ష్యముగా నీపదము చూపఁబడినది. మఱి మిగిలిన సంస్కృతాంధ్రనిఘంటువు లేవియు దీనిని గ్రహించియుండలేదు.

పరిశీలింపఁగా నీపదము ధ్వన్యనుకరణశబ్దముగాఁబ్రయోగములు

చూచినవారికెల్ల గోచరింపకపోదు. ఈశబ్దము “అల్లకల్లోల, హాళాహళి, హళహళి, ఝళఝళ, ఝళంఝళ, ఝళజ్జళ” మున్నగు శబ్దముల వంటిది. ఇట్టి అనుకరణశబ్దములు కవుల కిచ్చవచ్చినట్లును, గణానుసారముగను బ్రయోగించుట, ఆంధ్రభాషలోఁ బ్రసిద్ధముగా నున్నది. ప్రకృతము లభ్యమైనప్రయోగములందెల్ల ధ్వన్యనుకరణార్థము చెప్పినచోఁ జక్కఁగఁ బోవఁగలదు నే యున్నది. చూడుడు.

“హల్లోహల యనడి మదబంభరములయొక్క ధ్వను లొప్పుగా” అని చెప్పినచో మనుచరిత్రపద్యము (చును 2-6) సరిపడును. లేదా ! పూర్వానుగతముగా వచ్చుచున్న ‘ఈహత్ + లోహల’ అనియే చెప్పినచో నదియు సుసంగతమే. అప్పు డీపదమున కిచ్చుటఁ బ్రసక్తియే లేదు. కాని యిటుఁ గొందఱు ఈహధాతువు కరిస్థైర్యపదము గాన దీని శత్రుంతరూపము తానచరగా ‘ఈహమాన, అగునుగాని, ఈహత్ కాదందురు. కాని ‘అనుదా త్రైత్వలక్షణ మాత్మనేపద మనిత్యమ్, అను పరిభాషచే పైరూపమున్న సాధువు కావచ్చును. ‘ఇందులకుఁ దార్కాణగా “స్థాయన్నిర్మోకసంధిః, అని మురారివిప్రయోగమును, “యధ్యన్తేషమధ్యంబునన్” అని చిన్నయసూరివిప్రయోగమును గానవచ్చుచునే యున్నవి.

“హల్లోహల కలితయగుచు” అను భాగవతకద్యముకడఁ జిన్నయసూరి “హల్లోహలకంకణాళి యై సతి కంఠే?” అను పాఠమును గ్రహించియున్నాఁడు. అప్పుడు సుకరముగా “హల్లోహలయను ధ్వని కల కంకణములతో” ‘అనఁగా గలగలమను ధ్వనితోఁ గూడినకంకణములు గలభిల్లకాంత యని చెప్పవచ్చును. ముద్రితపాఠముకన్న నీచిన్నయసూరి పాఠమే సాగనుగా సరిపడినది.

ఇకఁ బాండురంగమాహాత్మ్యమునందుఁ గృతిపతికి విశేషణముగాఁ ‘గంగాహల్లోహలవాగ్విలాస, అనియున్నది. ఇచ్చట ‘గంగా

నదియొక్క హల్లోహలధ్వనివంటి మాటకారితనము కలవాడు, అని చెప్పినచో సరిపడును. ఇట వేగముగా మాటలాడునపుటిధ్వని నదీ ఘోషవలె నెడ నెడఁ దెలిపొక గంభీరముగా నున్నదని భావము. ఈపద్యమున 'రిపువర్గ' అన్నచోట యతి పోయినదిగాన 'రిపువర్గ' అనియు 'హర్షాహవ' అన్నచోట 'హర్షావహ' అనియు 'హిమాహర్య' అన్నచోట 'హేమాహర్య' అనియు ముద్రణక్రమాదుల సవరించికొనవలెను.

ఇక దశావతారచరిత్ర కద్యమున "ప్రౌఢాంగనాకలనాదోది తపాహిపాహిమఖవాక్కల్లోల హల్లోహలా" (దశా. 9-433) అని యున్నది. ఇట "ప్రౌఢ లగుస్త్రీలయొక్క మధురనాదముతో నుదితమైన పాహిపాహియనునవి మొదలగువాక్కుల నెడితరంగములయొక్క హల్లోహల యనెడిధ్వని కలవాఁడు !" అనఁగా రక్షింపుము రక్షింపు మనెడి స్త్రీలయొక్క కలకలరవము తరంగకలకలమువలె నున్నదనిభావము. ఈపద్యమందు 'దృష్టిశ్రీ' అన్నచోట 'దృష్టశ్రీ' అనవలెను. లేనిచో యతిభంగము. 'స్థలదంతక్షత' అన్నచోట 'స్థలదంతక్షత' అనియు సవరించికొనవలెను.

ఇక నచలాత్మహాసనియపద్యమున "మల్లోపమల్లోపమోద్యల్లీలోల్లుతనంబునకె బెనఁగుచుక హల్లోహలోల్లోలమై" (అచలా. 1-41) అనియున్నది. ఇట "మల్లుఁడును ఉకమల్లుఁడునుబోలె పల్లటిలతోఁ బెనఁగుచు హల్లోహల యనుధ్వనితో మిక్కిలి చలించుననియై యల్లల్లిల్లుతు మ్మెదలు" అనిచెప్పికొన్నచోఁ జక్కఁగ సర్థము కుదురును. ఈపద్యమున ముద్రణస్థానిత్యములు 'హల్లోహలోలోలమై, అన్నచోట 'హల్లోహలోల్లోలమై, అనియు 'హల్లీసకోలాసకృత్, అన్నచోట 'హల్లీసకోల్లాసకృత్, అనియు 'పెల్లీను, అన్నచోట యతిభంగమైనదికాన, 'పెల్లు + ఈను' పెల్లీను, అనియు సవరించుకొనునది.

ఇక రంగనాథకవి ద్విరేఫవర్ణదర్పణముమాత్రము నాకులభ్యము కాలేదు. ఆపద్యము సరియగునర్థపుష్టి కలదిగా దోషదు. కాని యీ కవి హల్లోహలశబ్దమున కర్థము గమనించి ప్రయోగించినట్లు కానరాదు.

“దయ యనెడి ప్రవహించు ప్రవాహముసంబంధ మైనకరడము యొక్క హల్లోహలధ్వనితోఁ గూడిననిజవీక్షణగుణము కలవాఁడు” అని యర్థము తోచుచున్నది. అనఁగాగృహతరంగిత మైనవీక్షణముకలవాఁడు ని దీనిభావము. కాని వీక్షణగుణమునకును, కల్లోలహల్లోహలమునకును సంబంధము తృప్తిగా కుదురలేదు. కాన నిట సీయర్థ మంత సమంజసముకాలేదు. “హల్లోహలైః మగ్నోన్మగ్నైః” అని యాతఁడే వివరించి కొనుటయఁగూడ నీపదమునాతఁడు స్వసంకేతప్రసిద్ధార్థముగాఁ బ్రయోగించికొన్నట్లు రుజువుగుచున్నది. కాక ప్రయోగము లిట్లున్నప్పుడు తానాయర్థము వ్రాయుట కాలని కేముపపత్తిగలదో చింత్యము. ఈ పద్యమందలినుద్రణస్థాలిత్యములు “శాలిక్షేత్ర” అన్నచోట యతిహాసనదిగాన ‘శాలిక్షేత్ర’ యనియు, ‘కృపార్పులర్పులీ’ అన్నచోట ‘కృపార్పుర్జ్వరీ, అనియు సవరించుకొన్నచోఁ బద్యము సమన్వయించును. రెండవపాదమున ‘ర్పురీ—ర్పులీ, ‘రలయోరభేదః, అనుకొన్నచో యతి దోషమును లేదు.

మఱియు నీపదము “గంగాహల్లోహల, కల్లోలహల్లోహలా, ర్పురీహల్లోహల” అనుచు నదీ, తరంగ, ప్రవాహార్థకపదపూర్వకముగాఁ బ్రయోగింపఁబడుటయు నీశబ్దమునకుఁ గలధ్వన్యమకరణార్థముస్పష్టమగుచున్నది.

ప్రానుదొరగారు వ్రాయించినయర్థముగూడ, తోచినరీతి వ్రాసినట్లున్నది. పాండురంగయందుఁగూడ ‘వాఁడు గంగాప్రవాహమువలె నుపన్యసించుచున్నాఁడు, అను వ్యవహారమును బట్టి వ్రాయఁబడినట్లు తోచెడిని. అచలాత్మజాపరిణయవ్యాఖ్యాకర్తలుగూడ, ఉల్లోలశబ్దము

ననుసరించి ముందున్న హల్లోహలకు మత్తత యనునర్థము గుడికిబాతెఁ
డు హెచ్చుతగ్గుగ ప్రవాసిన ట్లన్నది.

కాబట్టి యీపద మనుకరణార్థక మగుటకు, ఎవ రెట్లకుకరించిన
నట్లే దాని స్వరూపము మార వీలుండుటను, దేవభాషాకవు లెవ్వగును
దీనిని నాడియుండమిని, సంస్కృతనిఘంటువులు దీనిని జూపియుండలే
దని యనుకొనవచ్చును. ప్రసిద్ధముగా నున్నమనుచరిత్ర వద్యమునకు
వేఱుగా నర్థము చెప్పబడియుండుటచేతను, ప్రాచీనప్రయోగములు
ప్రసిద్ధముగా గానరామిని, విరళముగా నున్నవైనను. దృష్టిలోఁ బడకను
అనుకరణశబ్దములకు భాషలో సంతప్రాముఖ్యము లేకుండుటను మన
తెనుఁగునిఘంటుకర్తలుగూడ దీనినిపరిత్యజించియుందురని నాయూహ.

ఇక రంగవాదకివి వద్యమున, 'ఝలజ్ఘలీ' అనునది 'ఝరల్' =
ప్రవహించున్న, ఝరీ=ప్రవాహము, అని అర్థసిద్ధికొఱకు సవరించికొన
వలసియుండుటచే 'ఝలజ్ఘలీ', వదముగూడ నిచట సరియైనదికాదనియుఁ
దేలినది. ఇంకను విజ్ఞులు పరిశీలింతురుకాక.

క ట వ మొ ట .

అకుండి వంకటకాస్త్రీ

కా కట్టా! యెంతటిఘోరకాల మిది; భిక్ష లెట్టుగా దాతకుం
బుట్టె న్నీతి; ధనాభ్యుఁ డైనసరె పెంపు ల్లాని దీపంబులక
బెట్టంబాలక యంధకారజలధిఁ నిర్మగ్నుఁ డై యుండ; నీ
విట్టల్ సూచియు నూరకుండుట ఘనంబే? వ్యాసనారాయణా!
కా. బంకుం గొంకును లేక వర్తకులు స్వేచ్ఛామూల్యము లెట్టుటక
డయంబుల్ దమయెద్ద లేనిజను లేడ్వక వస్త్ర మున్నంబు నే
వంకం జూచినఁ గానరా దకట! యెవ్వ రైన నన్నాగు లి
ట్లంకం చింకమా వీరకుందు రిది మేలే? వ్యాసనారాయణా!

శా. చేరల్ నిండగఁ ద్రావునూనె యర యాసే రయ్యె రూపాయి కే
వారం జూచిన వెండి గన్నడగు దేవా! కోడిగ్రుడ్డంతటం
గారంటే కటనా? యటంచు మదిలో గర్వించి జీవించువా
రేరీ? పోయె సువర్ణ మెచ్చటికొ? తండ్రీ! వ్యాసనారాయణా!

శా. అయ్యో భాగ్యము లొక్కటొక్కటియె క్షీణావస్థసా లయ్యెడి
'బియ్యం' బన్నవదంటె సున్న యగుచుండఁ జూడఁగా, నంబరం
బయ్యో వస్త్రము, హెచ్చు దేనిని లే చాగాని యాటన్న దే
డయ్యెంగా నొకగంట తగ్గులకు హెచ్చై, వ్యాసనారాయణా!

మ. మొదలే లేక దగ్గఁ దేచ్చె నద మోముం జేర్చి, యార్జించిన
ట్టిది ఖర్చయ్యెను రెట్టిగా ననుచు నేడ్చె మధ్యముం, డిట్లు తా
బడిమాసమ్ములనుండి సంచులను నింకఁ లే దటం చేడ్చె లో
భదశావిష్టుడు, మూడు నొక్కటియె దేవా! వ్యాసనారాయణా!

మ. అవురా! కాలవికార మెట్టిదో, యవశ్యప్రాప్త్యనిస్సరవ
స్త్రపులం దెయ్యది కోరి పోయినను నిస్తుల్యవ్యయప్రాప్త ము
య్యె, విశేషం బింక నేమి యన్న, జను లెంతే గోరుప్రాణమ్ములోఁ
జపు కై కానికి మాటఁగాఁదొడఁగె గృహ! వ్యాసనారాయణా!

మ. అహహా! వస్తువునమ్మువానిమది నన్యాయమ్ముగాఁ బుట్టి ప్ర
త్యహముఁ గంటకు గంటకుఁ జరుగుచురాశ్యమ్ము, తత్తేత్తమ
ర్వహభేదంబును, దానిచే గలుగుతద్వావిపారిపాపమ్ము నుం
డి హరీ! మూడును మిన్ను ముట్టెనును దండ్రీ! వ్యాసనారాయణా.

శా. నీ వాభారత మెందు వ్రాసితివా? తండ్రీ! నీచరిత్రమ్ము భ
క్తావేళమ్మున వ్రాయఁ గాగితము శూన్యం బయ్యె; విద్యార్థిని
ద్యావిజ్ఞానకరీక్షయుఁ ముఖపరీక్షాకారముం దాల్చె, న
య్యో! వార్తాశ్రవణ మ్మొక్కట లగునొక్కో? వ్యాసనారాయణా

సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుఁడు-పోతన.

చిలుకూరి పావయ్యశాస్త్రి.

ఈ ప్రభువరునకు సంబంధించిన కృతులను గూర్చియు, చారిత్రకాంశములను గూర్చియు నీవలకు నామూహకొలఁది గొంతచర్చించియుంటిని. ఇప్పు డొకయంశమును మాత్రము చెప్పఁబూనినాఁడ. అది యేదియన రసార్థవసుధాకరము, సంసీమధాకరము, రత్నపాంచాలిక, కందర్పసంభవము మున్నగు బహుగ్రంథముల కర్తలును, సాహిత్యసర్వజ్ఞులును, కవికండితాదరణపరాయణులు నగు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలవరేణ్యులతో బమ్మెరపోతనామాత్యున కేపాటియు సంబంధము లేదనియుఁ దన్నూలమున శ్రీనాథ పోతన లిద్దఱు సమకాలికులు గారనునదియును.

రసార్థవసుధాకరాదిగ్రంథకర్త లగు సింగభూపాలురకు సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదని విమర్శకలోక మెంత యుద్ఘోషించినను జిట్టచివర కాపండితప్రకాండన కట్టిబిరుదము స్వర్ణాక్షరములతో నెలకొనినది. ఈనమమ నడయారులై బైరీవారు ప్రకటించిన సంసీతరత్నాకరవ్యాఖ్యాన మగు సుధాకరమున—

శ్లో. అతిగంభీరే విషయే కతివయవేద్యేత్సిహ గ్రంథే

సమ్యగ్వాఖ్యాకుశలః సర్వజ్ఞః సింహ(గ ?) భూవనవైకః.

అనుశ్లోకమునందు 'సర్వజ్ఞ' బిరుదము సుస్పష్టముగ ఛందోనిబద్ధమైనది. నేటిదనుక నముద్రితములైన చమత్కారచంద్రికయందును, అమరకోశవ్యాఖ్యయందును నీ ప్రభువరున కీ బిరుదము నెలకొనియున్నట్లు లీవలకు వాకొని యుంటిని*.

నేటివల కీ సింగభూపాలురకు 'సర్వజ్ఞ' బిరుదము స్పష్టముగ నుపలబ్ధముకాకారణమున శ్రీనాథుఁ డీ ప్రభువరుని దర్శించె ననుటకు విమ

*చూ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. ౩౦. సం. ౨. ౩.

ర్కలోకము వెనుకంజవేసి వడరానిచాట్లు పడుచువచ్చినది. కవిసార్వభౌమ లిరుదభూషితుఁడును, వేమభూపాలునాథానమున విద్యాధికారియై వెలసినవాఁడును, తర్కవ్యాకరణాదిబహుళాశ్రుతేత్రయు నగు శ్రీనాథుఁ డెవ్వనియాస్థానికేఁబోయి “దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి” ఇత్యాదిగ శారదాదేవి స్తుతించినఁగాని నిగ్రహించఁజాలఁడయ్యెనో, యట్టిక్రభువ రేణ్యుఁడు సాక్షాచ్ఛారదామూర్తియై యుండవలెనుగాదా ? అట్టి శార దామూర్తిత్వము రసార్ణవనుధాకరకర్తలకే గలదని సమకాలికులగు సంస్కృతకవులు వేనోళ్ల నుట్టోపించియున్నారు. మఱియుఁ జమత్కార చంద్రికయందలి యీక్రిందిశ్లోక మీభూపాలునివాఁడై ఖరియనల్ప సాహిత్యశిల్పావధి యని యెఱిగించుచున్నది.

శ్లో. సంగీతక్రమచంద్రమప్రియసఖి శృంగారసంజినీ
సౌజన్యద్రుమసారణీ సరసతాసామ్రాజ్యసింహాసనమ్.
శ్రీసింగక్షీతిపాలకేఖరమండే రైవయాత్యఘంటాపథ
శ్చాటువ్యాహృతివైఖరీ విజయతే సాహిత్యశిల్పావధిః.

పంగీతరత్నాకరనుధాకరము, రసార్ణవనుధాకరము, కందర్పసంభవము, రత్నపాంచాలిక మున్నగు గ్రంథముల సింగభూపాలుఁడు రచించె ననియు నీశ్లోకమున సూచితమగుచున్నది.

రసార్ణవనుధాకరమునందలి యీక్రిందిశ్లోక మాక్రభువరునిసౌజన్యమునకుఁ దార్కాణము.

శ్లో. నేదానంతఃదీపికా కిము తమస్సంఘాత మున్మూలయేత్
జ్యోత్స్నా కిం న చకోరసారిణకృతే తత్కాలసంకోభినీ
బాలః కిం కమలాకరాన్ దిశమణి ర్నోల్లాసయే దజ్జనా
త త్పంప్రత్యపి మాదృశామపి వచ స్స్యాదేవ సత్ప్రీతయే.

సర్వజ్ఞలిరుద మీక్రభువరునకు లేదనుకొనియే (వెలుగోటి వంశచరిత్రము ననుసరించి) వదనతరమునాఁటిసింగభూపాలుని కాలమును వెనుకకును,

రసార్థవసుధాకరకర్తలకాలమును శ్రీనాథునికిఁ బూర్వమునకును నట్టి యున్నారు. కాని యీ ప్రభువరుఁడు చిరకాలము రాజ్యము పాలించినట్లు లీళ్లొకము చాటుచున్నది.

శ్లో. అథ శ్రీసింగభూపాలో దీర్ఘాయు ర్వసుధా మిమామ్

నిజాంసపీతే నిర్వాజం కురుతే సుప్రతిష్ఠితామ్

కావున సీతభువరుఁడు రాజ్యపరిపాలన మొనర్చినకాల మిదమిత్థమని నిర్ణయింప నలవిగాదు. అదియునుగాక యీరేచెల్లవంశములగుప్రభువులు చిరకాలము జీవించినట్లు వారికుమారబిరుదములే సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి. అనఁగా దాతలు చిరంజీవులై రాజ్యము పాలించుచుండ తుల్య వామములు గలమనుమలును పెద్దవారయి విద్యాకౌర్యముల వాసి కెక్కి యుండుటచేతనే యీబిరుదములు లభించియుండును. కావుననే రసార్థవసుధాకరకర్తయగుసింగభూపాలుని,

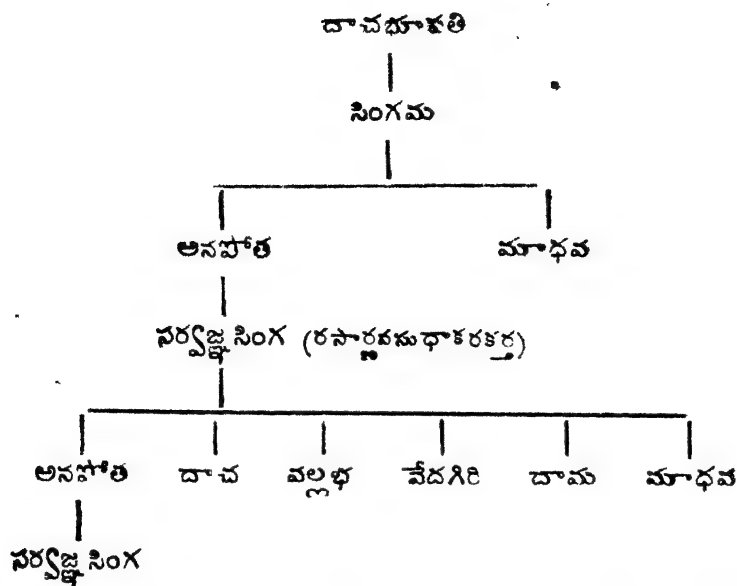
“కుమారశ్రీసింగే జలధి రశనాం శాసతి మహీమ్”

అని చమత్కారచంద్రికలో విశ్వేశ్వరకవి పేర్కొనినాడు. అమరకోశ వ్యాఖ్యయందు బొమ్మకంటి అప్పయ్యార్యుఁడును,

“కుమార సింగభూపేన లక్ష్మ్యలక్ష్మణవేదినా”

అనియున్నాడు.

ఇటులనే బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడు తాను రచించినభాగిని దండకమున నుదాహరించినసింగభూపాలుని “కుమారాన్నపోతావ సీనాథసూతున్” అని పేర్కొనినాడు. కుమారాన్నపోతావసీనాథుఁడనఁగా రసార్థవసుధాకరకర్తయగు సింగభూపాలుని కుమారుఁడగు అన పోతావసీనాథుఁడు. తాతగారగు అనపోతావసీనాథుఁడు జీవించియుండ మనుమఁడుగు అనపోతావసీనాథుఁడును ప్రసిద్ధిగాంచి యుండుటచే, తొలుత నేర్పడినయీకుమారబిరుదమే తరువాత వ్యవహారములోఁ బ్రసిద్ధి కెక్కియుండఁదగు. సింగభూపాలురు, అనపోతనాయకులు పెక్కురుండుటచే వంశక్రమ మిటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

కావున భోగినీదండకమునఁ బేర్కొనఁబడిన సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకరకర్తలమనఁజేయును గాని సుధాకరకర్తయగు సింగభూపాలుఁడు కానేరఁడు. మరియు నీయంశమును 'రావ్రసింగ శ్రీమానాథపాత్రున్' అనుదండకమునందలివిశేషము బలపఱచుచున్నది. ఎట్లన శ్రీనాథ విరచితము లని ప్రసిద్ధికెక్కిన-

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి

దక్షిణాధీశుముత్యాలశాలఁ

బలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య

నైవధగ్రంథసందర్భమునను

బగులఁగొట్టించి తుదృఢవినాదప్రాధి

గౌడడిండిమభట్టకంఠధక్కఁ

జంద్రశేఖరక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ

బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

గీ. మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద

రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు

నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు

నకలసద్గుణికురుంబ శారదాంబ.

క. సర్వజ్ఞ నామధేయము

శర్వనకే రావుసింగజనపాలునకే

య్యోవైల్లును నితరుని

సర్వజ్ఞం డనుట కుక్క సామజ మనుటే.

ఉ. తక్కక రావుసింగ వసుధాధిపుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో.

ఇత్యాదిపద్యత్రయమునందు రావుసింగమహీపాలుఁడు బేర్కొనఁబడి నాఁడు. ఈతని మనుమఁడగు సింగభూపాలుఁడుగదా కావలయును దండ కమునఁ బేర్కొనఁబడిన సర్వజ్ఞఁడు. మఱియు దండకమునఁ బేర్కొనఁ బడిన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకర్తల మనుమఁ డని విమర్శకులు నిశ్చయించియే యున్నారు. ఈతఁడే రావు సింగక్షమా నాథపాత్రుఁడును కుమారాన్న బోతావసినాథమానుఁడును. శ్రీనాథుఁడు దర్శించినసర్వజ్ఞఁడు రావుసింగమహీపాలుఁ డనఁబరగి సర్వజ్ఞ బిరుద భూషి తుఁడై సరసార్ణ వసుధాకరాదిగ్రంథకర్తయే యగును. విద్యావై ధివము నఁగాని రాజ్యప్రాభవమునఁగాని శ్రీనాథుఁడు దర్శింపఁదగిన యర్హత మనుమనియం దున్నట్లు చెలుపుదృఢతరప్రమాణముగానరాదు. విద్యా ప్రాభవముల సరకుగొనక రావుసింగక్షమానాథ సర్వజ్ఞ బిరుదము లున్నంతమాత్రాన నీమనుమనితో సంబంధమేర్పఱుచుట సంగతమును గాదు. కావున తాతయగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలునితో శ్రీనాథునకును, మనుమఁడగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలునితోఁ బోతనకును సాహితీసంబంధ మేర్పడుచున్నది. ఇట్లుచూడ నీయిరువురనడుమ రెండుతరములకాలవ్యవ థానము గానవచ్చెడిని. అనఁగా బోతన శ్రీనాథునకు నలువదిసంవత్సరములు తరువాతివాఁ డగును.

ఒకపక్షమున శ్రీనాథుడు చేర్చిన రావుసింగక్షమానాథుడును, దండకమున జేర్చినబడిన రావుసింగక్షమానాథుడును భిన్నులేయందుమా? అపుడు 'కుమారాన్న పోతావనీనాథసూనుక' అనునది పోసగదు. ఈయుభయవిశేషములపర్యాయాలోచనముచే శ్రీనాథుడు దర్శించినసర్వజ్ఞుడు రసార్ణవసుధాకరకర్తయు, పోతనదండకమునందు దావాత్ముడైన సర్వజ్ఞుడు డాతనిమఁడేయని నిశ్చయింపవచ్చును.

మఱియుఁ బోతనకు సర్వజ్ఞసింగభూపాలునితోఁ గల పరిచయమును దెలుపుచు నాతనికాలసిర్గయమునకుఁ బ్రధానసాధనముగ నెన్నబడినగ్రంథము భోగినీదండకము. ఇందు వేటొకచో 'పోచమాంబా లనెదర్పసంజాతుపై' అని కలదు. ఈయంశమును నిందలిసర్వజ్ఞుడు రసార్ణవసుధాకరకర్త గానేరఁ దని నిశ్చయించుచున్నది.

శ్లో. అన్నమాంబేతి విఖ్యాతా తస్యాసీ ద్ధరణీపతేః

దేవీ శివా శివస్యేవ రాజమాళే ర్మహాజ్జ్వలా.

అనరసార్ణవసుధాకరశ్లోకమును బట్టి రసార్ణవసుధాకరకర్త శల్లికేగు అన్నమాంబ. రత్నపాంచాలికయందలియీక్రిందిగద్యమును బట్టియు నిట్లే తెలియనగును.

“లలితకవితావిలాసచతురాననేన... మాన్యమహిలాగుణవిశేషలిలాసదనోమాంబికా విడూర విశ్వంభరా విమలరత్నకందలేన శ్రీమతా శ్రీసింగభూపాలేన క్రణితా...”

రత్నపాంచాలికా- ఆముఖమ్.

దండకమునందలిసింగభూపాలునితల్లిచేరు పోచమాంబ. ఇట్లు మాతృనామవ్యత్యాసమును బట్టి చూచినను పోతనకును రసార్ణవసుధాకరకర్తలగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలురకును ఎంతమాత్రము సంబంధము లేదనుట నిశ్చితము.

భీమఖండమునందలియీక్రిందిపద్యమునకును, భాగవతమునఁ బ్రహ్లాదచరిత్రమునందలి యీక్రిందిపద్యమునకును విశిష్టసామ్యము గాన

వచ్చుటయు పోతన శ్రీనాథునకుఁ దరువాతివాఁ డని తెలియఁజేయు చున్నది.

సీ. శ్రీభీమనాయకశివనామధేయంబుఁ

జింతింపనేర్చినజిహ్వ జిహ్వ

దక్షిణవాటిపురాధ్యక్షమోహనమూర్తిఁ

జూడంగ నేర్చినచూపు చూపు

దక్షిణాంబుధితటస్థాయిసావనకీర్తి

చే నింపనేర్చినచెవులు చెవులు

తారకబ్రహ్మలిద్యాదాతయాదల

విరులు పూర్వంగ నేర్చుకరము కరము

గీ. ధవళకరశేఖరునకుఁ బ్రదక్షిణంబు

నర్థిఁ దిరుగంగ నేర్చినయడుగు లడుగు

లంబికానాయకధ్యానహర్షజలధి

మధ్యమునఁ జేరి యూడెడినునసు మనసు.

సీ. కమలాక్షు స్పృండుకరములు కరములు

శ్రీనాథువర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ

సురరక్షకునిఁ జూచుచూడ్కులు చూడ్కులు

శేషశాయికి మ్రొక్కుశిరము శిరము

విష్ణు నాకర్ణించువీనులు వీనులు

మధువైరిఁ దవలినమనము మనము

భగవంతు వలగొనుపదములు పదములు

పురుషోత్తముని మీఁదిబుద్ధి బుద్ధి

గీ. దేవదేవునిఁ జింతించుదినము దినము

చక్రవాస్తునిఁ బ్రకటించుచదపు చదపు

కుంభినీధపుఁజెప్పెడిగురువు గురువు

తండ్రి హరిఁ జేరు మనియెడితండ్రి తండ్రి.

వెలుగోటివంశ చరిత్రమునందును, వెలుగోటివాణివంశావళియందును లెక్కించినరీతిని దండకమునందలి సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు పదవతరము వాఁడగును. రసార్థ వసుధాకరమునం దుదాహృతమైనవంశావళియే శాసనములకు సరిపడునదియై యున్నది. సుధాకరమునందలివంశావళికి సంబంధించినశ్లోకములు కొన్ని చమత్కారచంద్రికయందు నుదాహరింపఁబడినవి. ఇట్లు గ్రంథస్థములై శాసనములతో సరిపడుశ్లోకముల యాధారమునఁ గాంచినను రసార్థ వసుధాకరకర్తలకుఁ బోతనతో నేపాటియు సంబంధము లేదని సుస్పష్టము.

ఈప్రభువరుఁడైనరచించినరసార్థ వసుధాకర, సంగీతసుధాకరము లీవఱకే ముద్రితములైనవి. ఈనడుము శ్రీశ్రీశ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరులీ ప్రభువరుఁడనల్పశేమప్రీతి భవముతో రచించిన 'రత్న సాంచాలిక' యనునాటకము నాంధ్రానువాదముతోడను, విపులమగు పీఠికతోడ ను గూర్చి ప్రకటించి యాప్రభువరేణ్యులయొడలఁ దమకుఁగలకృతజ్ఞతాభరమును వెల్లడించుచున్నారు. ఇంకను నాకవివరేణ్యునికృతులన్నియు మఱుఁగువిడి నేఁడో రేపో సారస్వతరంగమున వెలివడుననుట నిశ్చితము. కాని యాప్రభువరునాస్థాని నుండినవిశ్వేశ్వరకవి యాప్రభువున కంకితముగ నొసర్చినచమత్కారచంద్రిక వెలువడిన యాఘనప్రతిభునికీర్తి యితోఁడధికముగ లోకమున వన్నె కెక్కఁగలదు. విద్యానాథ విరచితమగు ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము వెలువడుటచేఁ బ్రతాపరుద్రునికీర్తి భారతావని నెల్లడల వ్యాపించినట్టు లీచమత్కారచంద్రికాప్రసారముచే సర్వజ్ఞసింగభూపాలునియశశ్చంద్రికలు దేశమెల్లడ వ్యాపించి యాప్రభువరునిఁ గూర్చినయనేకమాతనాంశముల నందీయఁగలవు. కావున భాషాపోషకు లగుప్రభువరు లీకార్యభరముఁ గైకొందురుగాక యని సవినయముగ నివేదించుచున్నాఁడను.

గ్రంథ స్వీకారము.

1 ద్విపదభారతము:—ఆది సభాపర్వములు- తిమ్మయ్య, బాల సరస్వతులు రచించినది. పరిష్కర్తలు శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు. ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తుకీటితము.

ద్విపదభారతమును తిమ్మయ్య, సోమన, బాలసరస్వతి యను కవి త్రయము రచించెను. అందు నాదిపర్వము మొదలుఁ ద్రోణపర్వమువఱకు సభాపర్వముదక్క మిగిలిన పర్వముల నాటింటిని తిమ్మయ్యయ్య, సభా పర్వము బాలసరస్వతియ్య, మిగిలిన పర్వములను సోమనయ్య రచించిరి. వీరు 16 వ శతాబ్దాంతము ననో 17 వ శతాబ్దముననో యుండియుండురు. ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తునందు ఆంధ్రోపన్యాసులగు శ్రీ లక్ష్మీకాంత ముగారు గ్రంథమును బరిష్కరించి విపులముగా పీఠికతో సీగ్రంథభాగ మును బ్రకటింపిరి. ఇట్టి గ్రంథముల ముద్రించుటకు విశ్వకళాపరిషత్తు వంటి సంస్థలే వీలగును. పరిష్కర్తలు విపులముగా పీఠికను జేర్చి, యందు గ్రంథకర్తల కాలము, కవిత్వలక్షణములు మున్నగువానిని జర్పించిరి. ఇదమితమని నిర్ణయించుటకు వీలు కలుగకపోయినను దిమ్మనకాలము శ్రీ. శ. 1600 లకుఁ జేరువగ నుండునని యూహించబడినది. బాలసర స్వతి యతని శిష్యుడనియు సతనియందలి వాత్సల్యముచే సభాపర్వ రచన మాత్రనికీయఁబడెననియు నూహించబడినది. సోమన కర్ణపర్వము మొదలుగ నాగ్రంథాంతము రచించుటయేగాక తిమ్మయ్య క్లుప్తముగా రచించి విడిచిన యరణ్యపర్వమును విపులీకరించెను. ద్విపదరచనమునకు వాఙ్మయమునఁ బ్రత్యేకస్థానము గలదు. సామాన్యజనులకు సులభముగఁ దెలియునటుల చిన్నమాటలతో రచింపఁబడి యొకప్పుడు గానమునకుఁ గూడ ననుకూలముగ నుండును. కద్యకవిత్యమునఁ గలప్రౌఢ తైలియు. వర్ణనాచమత్కారములు మొదలగునవి కొఱవడినను, చదువుట కింపుగా మృదుమధురముగ రచింపఁబడు ద్విపదకావ్యములుగూడ నున్నతస్థాన మును వహించుచున్నవి. రంగనాథుఁడు, గౌరన, మున్నగువారి రచన లిందుకు తార్కాణములు.

ద్వీపద భారతము మూలమునకు యథామాతృకము గాదు. కొన్నియు పాఖ్యానములు కథలు విడువబడినవి. సంభాషణాచాతుర్యము, రమణీయ మగు కథాకథనము, ప్రబంధవర్ణనములతో సమకూర్పబడియు న్నువి. గ్రంథకర్తల వ్యాకరణవిశేషములు, క్షాప్తక, తత్సమస్త్రీవాచకసంధులు, కలహార, ప్రయము మొదలగు వింతశబ్దములు, సర్వపేరు, కళ్యాణ పీట మొదలగు వైరిసమాసములు మున్న నవానిని గూర్చి విపులముగ వీరికయందు వివరింపబడినది. ద్వీపదగ్రంథముల నిట్టి లక్షణవిరుద్ధములు పెక్కులు గలవు ఇట్టిగ్రంథమును బ్రకటించి విశ్వకళాపరిషత్తువారు ఆంధ్రభాష కిమూల్యమగు సేవ నొనర్చియున్నారు. మిగిలిన భాగములఁ గూడ త్వరలోఁ బ్రకటించి కృతకృత్యులగుదురుగాక. వెల రు 10-0-0 గ్రంథమున సుమారు ఏడువందల పుట లున్నను, వెల యత్యధిక మనఁ జెల్లును. తమకెంత ధనవ్యయమైనను, విశ్వకళాపరిషత్తువా రీగ్రంథముల సామాన్యముజనులకును, గ్రంథాలయములకు నందుబాటులో నుండునటుల బ్రకటింపవలయును. అట్లు విశ్వకళాపరిషత్తువారు మూల్యములఁ దగ్గించి గ్రంథప్రచారమునకుఁ దగు ప్రాముఖ్యము నొసంగుదురని యాశించుచున్నాము.

2. అష్టావక్రచరిత్రము:—కాకినాడ సూర్యరాయనిఘంటుకార్యాలయపండితులగు శ్రీబులుసు వేంకటేశ్వర్లు, బి. ఏ. గారిచే రచింపఁబడినది. భారతమున నానాశాసనికకర్వమునఁ గలయష్టావక్రచరిత్రము నందలి స్వల్పేతివృత్తము మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచింపఁబడినది. ఉచితమగు ప్రబంధవర్ణనములు చేర్చబడినవి గ్రంథకర్త లీగ్రంథమును అష్టావక్రుని గురుధర్మ కనుగుణముగఁ దమ గురువుల కంకిత మొనర్చి గ్రంథము సులభమై మృదుమధురముగ నుండునటుల రచింపఁబడినది. పెక్కు పండితాభిప్రాయములు గ్రంథప్రాశస్త్యమును విశదీకరించుచున్నవి. 'ప్రాచీనగ్రంథముల జీర్ణమగు' నాంధ్రభాషనుగైకొని నూతనగ్రంథముల రసవత్తరముగ రచింప వీలగుననుట కిట్టి గ్రంథములే తార్కాణములు.

ఛందోదర్పణ సమీక్ష.

రావూరి దొరస్వామి శర్మకవి.

(అనువృత్తము.)

ద్వితీయాశ్వాసము.

(1) సమవృత్తములు-

(అ) శ్రీ, భా, వి, తు.

(ఆ) శ్రీ, రూ, పారు, ఘోరా, ఘోరీ.

(ఇ) వినయం, బానరిం, తుననం, తునకు.

పై మూడువృత్తములందు గణములను బేర్కొనలేదు. పెద్ద నాప్పకవులు శ్రీ వృత్తమునకుఁ దప్పఁ దక్కినవానికిఁ జెప్పినారు. గణములను చెల్పుటయే లక్షణమునకు ముఖ్యకర్తవ్యము.

(2) (అ) లాటీనిటవృత్తము- 102 వ పద్యము.

సగణంబులు నాల్గిటిపై మకరుల్ - సమ్యక్భవంబై యనుదేరల్
బగలింటికి నేలిక యెవ్వఁడు నా - భావింపఁగా నయ్యె వకుల్
మిగుల స్మధురం బగుశబ్దములన్ - విశ్రాంతి లాటీనిటవృత్తం
బగు నిందుకభాధరసన్నత నా - మాంకాశంకారంకవిదారి.

స- స- స- స- మ- త- య గణములు, యతి 13 అక్షరము.
రెండవపాదమున గణభంగ మేర్పడుచున్నది. మూడవపాదమున యతి భంగము (మి- వి- యతి చెల్లదు.) ఒకవేళ మకారయతి యని యెంచినచో బిందుపూర్వకవకార ముండువలయుఁగాని 'శబ్దములన్ + విశ్రాంతి' అనుచోట సంతస్థకరకం బగుద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందువు రాదు; సంతస్థేష మనియే దీని నెన్నవలెను. ఇట్టిప్రయోగ మొండుకావ్యాలంకార చూడామణిలోను గలదు చూడుడు.

చ, లసితములైన లేఁజెమరులన్ జెలువారెడిమేఁకాంతియున్

బాసఁగ విలోచనాంతములఁ బొంపిరివోయెడువంతరాగము

న్వసుమతిగారవించుచు శ్రమంపడకుండిన నేలకల్లు... (ఉల్లాస. 44వ)

పెద్దనం జూచి కాబోలు ననంతరం డిట్టిప్రయోగము సేసియుండును. దీనినే 'వర్ణయుక్తరసములు పరంబులగునపు షాకనాకచో న్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువును గానంబడియెడి (సంధి. 19 నూ) అనుబాలవ్యాకరణసూత్రంబునకు 'సరళస్థిరంబులు పరం బగునపు' డనుపాఠమును గల్పించుకొనవలసినదప్పును. దివ్యదీనుపాదగణాభంగవిషయము ముద్రణస్థానిత్యమనీ యెంచెదను. వషుల్ అనుబహువచన మనవసరము. విశ్రాంతియను పునరుక్తియుఁ గలదు. ఇందున్నట్లే యుంచి 'భావింపంగా నయ్యెవషుల్ దా' అని యొండె 'భావింపగా భాసురభంగి' అని యొండె సవరించుకొనవచ్చును. రెండవసవరణవలన యతిభంగము కూడఁ దుడిచున్నద్రుతము సంశ్లేషమగుటచేఁ దొలంగఁగలదు.

(అ) అష్టమూర్తివృత్తము-

జా నొందఁ మనతయుక్తి సరభజల్ మూతమై కుంజరయతివ్వయ
మొప్పం
గా నిట్టిపెసఁగఁ జెప్పొ గవిజనం బష్టమూర్తిఁ ఘనసమామ్నాయ
రీతిఁ.

గణములు- మ- న- త- స- ర- భ- జ- య.

క్రిందిపాదమున గణభంగము; 'సమామ్నాయ' అని యుండుట చే మ- న- త- స- ర- భ- య- య గణములగును. ఇవి లేఖకప్రమాదమగునేమో! 'ఘనసమామరీతి' అని సవరించుకొన్న సమీచీనంబగు.

(కి) సరసిజము.

మాళిం బిల్లంగో లొక చేతఁ మఱియొకకరమున మఱియొకరమున
బాలశ్రేణుల్ మ్రొల వసింపఁ బరుల నొదిగి చనువసగలప్రభువు
జాలం గొల్వొంజాలిన కోర్కూల్ నఫలములగు నన సరసిజ మమగు
బోలఁ బ్రహ్లాద భోగినిరామశ్చరదురుమతయనములుననననలు.

ఇందు మొదటి మూడు పాదములందుఁ గ్రాంచకదవృత్తంబువలెఁ బ్రాసయతి యున్నది గాని నాల్గవపాదమునఁ దప్పి యందులకు మాటు యతి పడియున్నది. ఇతరలాక్షణికులు చెప్పినవి ప్రదర్శించెదను.

పెద్దన-

చాళుక్య త్కూపాల వశేణ్యాశ్రయ మతయనననిచయయుత ననసల్
చాలై యింపై వ్రాలఁ దనర్పఁ సరసిజ మగు నిలఁ జవులకుఁ గుదురై.

భీమన-

మారాకారా చారుచరిత్రా మతయన నననస మహి యతిరచనఁ
సారంబై నఁ నూరికివీండ్రల్ సరసిజ మని వినఁ జదివిరి సభలఁ.

పై పద్యము లందును బ్రాసయతి గలదు గదా, ఇక నప్పకవి యన్ననో 'సంబంధించు' మత్సలు నానాసలు దశనిధియతి సరసిజము నకుఁ, గంబూర స్పృందాటవిలోనఁ గవిసికొనిన సుర కరువలిదను లఁ...

అను సరసిజలక్షణమునఁ బ్రాసయతి చెప్పలేదు. గ్రాంచకద వృత్తమునను పైతము భీమన పెద్ద నానంతులు ప్రాసయతిం జెప్పిరి గాని యప్పకవి చెప్పఁ డయ్యె.

భారతము శ్రీకృష్ణుఁడు ౨. ఆ. ౩7. ప.

సరసిజము.

శ్రీరమ్యశ్వం బారంగఁ బెం పూర్జితముగ మణివిరచితమకుటములఁ దారుం బూరక సారవిభూతిక ధరణిపు లగమివధవనభు లగుచుక భూరిశ్రీతిక సూరెలఁ గొల్వక భువనవినుత మగుపొలుపు వెలయుము న్నిరాజంక దాగుణదైవం బిటుచలుచునె తుది నితనిఁ గటకటా.

ఇందుఁ గ్రాసయతి యున్నది గావున సరసిజమునకు రెండుయతు లేకాక ప్రాసయతికలిమియుఁ బ్రాచీనలాక్షణికుమత మగునట్లు కన్పట్టెడి. అందుననే యనంతుఁడు ప్రాసయతిం జెట్లనాడు; - చతుర్థపాదమున

ప్రభావం) మనకు గారము మృగము. 'పోక' బ్రహ్మవ్యాళవిరామ స్ఫురదగు అని సవరించిన నిర్భాగం బగును.

(4) * ఆర్థసమ వివక్షవృత్తములు:-

ఇవి యైదువిధములు.

- (i) స్వస్థానార్థసమము-ఒకే ఛందమునఁ బుట్టిన రెండువృత్తములఁగొని సగ మొకతెఱఁగు వెఱసగ మొకతెఱఁగుగాఁ గాని, సమపాదము లొకతెఱఁగు విషమపాదములు వడియొక తెఱఁగుగాఁ గాని వ్రాయుట. మఱియు నొకపాదమొకవిధము తక్కినమూఁడు మఱి యొకవిధ ముండవచ్చు.
- (ii) స్వస్థానవిషమము-ఒకే ఛందమునఁ బుట్టిన నాలుగువిధములైన వృత్తములతో నాలుగు చరణములు రచించుట.
- (iii) షరస్థానార్థసమము-భిన్నచ్ఛందములకుఁ జేరినవృత్తముల రెంటిం గొని సమాఘ్రము లొకదానితోను విషమాఘ్రములు వడి యొకదానితోను విరచించుట.
- (iv) షరస్థానవిషమము-భిన్నచ్ఛందములకుఁ జేరినరెండు లేక మూఁడు వృత్తములఁ గైకొని యొకపాద మొకతెఱఁగు తక్కినమూఁడు వేఱొక తెఱఁగుగాఁగాని, రెండుచరణములు భిన్నభిన్నములుగాను, మఱి రెండుచరణములు వానికి భిన్నమగు వృత్తములోను జెప్పుట.
- (v) సర్వశరస్థాన విషమము-భిన్నచ్ఛందములకుఁ జేరినవృత్తములతో నాలుగుపాదములందు నాలుగువిధములుగ సర్వమువిపరీతముగా రచించుట. ఇక ఛందోదర్శనములోని కొన్ని క్లిష్టసమస్యలు:-
- (క) అంగజాత్రము-స్వస్థానవిషమ వృత్తమునకుఁ జేరిన దని చెప్పఁ

బడియె.

భూరి భవంబుల్ పొందు సగం బిం
 పారంగ నగ్ధంబై యట సామన్
 శౌరీ విస్మయజంబు గాంతమై
 యారూఢం బగు సంగజాత్రయన్.

అసంతుడు నైకద్యమన సగము 'భ-మ-స-గ' గణములలోఁ బ్రతిసగము 'మ-స-జ-గ' గణములలో నుండు ననుచున్నాడు. 'ఒక్క ఛందఃబున నొగిఁగొని పాదమల్ వేతైన స్వస్థానవిషమమ మ్మ్యో'నని యనఁతుఁడే యన్యోపించినాఁడు; గాని స్వస్థానార్ధసమవృత్త లక్షణము ప్రకారము వ్రాసి వైష్ణవమును విషమమందఁ జేర్చివేసెను.

అప్పకవి యంగజాత్రయమునకు నాల్గుచరణములందుఁ గ్రమముగా రుగ్ధవతి, శుద్ధవిరాటి, కణవము, మయూరసారియను ఛందమునఁ బుట్టినవృత్తములను బేర్కొనియె.

(చ) వరాంగి.

సోత్పదాబ్జా జతజల్ గగల్ బంధురంబగుఁ రెంటఁ జతుర్థకాంక్షిన్
 గారాముతోఁ దాజగల్ వరాంగిన్, హారాద్భితా మూఁడవయంఘ్రి
 నొందున్.

ఇందు 1, 2, 4 వ చరణములందు నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయ, 3 వచరణమున నింద్రవజ్రాచ్ఛాయ నడచు చున్నవి. అప్పకవిమతమున నిదియు స్వస్థానార్ధసమమే యగు నైనను అసంతుడు, ధరవోటియు మూఁడను నగుచరణంబులు పతి ద్వితీయ చాతుర్థిక విస్ఫురితాంఘ్రిలుఁ దమలో నను, సరియగు సర్ధసమవృత్తవచుమునఁ గృష్ణా! యని హందలించుట చే బైయభిప్రాయమానకు భిన్నం బగునది యతఃసమతమున స్వస్థానవిషమమే యగు నని యూహించవచ్చును.

అప్పకవి దీనినే కాబోలు వారాంగి యనియె. దానికి వరుసగా నింద్రవజ్ర, ఉపేంద్రవజ్ర, గీతాలంబము, వాతోద్భి యనువృత్తములు నాల్గుచరణముల నొప్పును.

(ట) నదీప్రభావము-ఇదియుఁ బైవరాంగివలె నున్నది.

రక్షణమచరణమున స్రగ్వీణియుఁ, దక్కినమూడంఘ్రులందు వంశస్థమును నడచు నని యనఁతుఁడు; అప్పుకవి నాల్గుచరణములఁ గ్రమముగా స్రగ్వీణి, వంశస్థము, భుజంగక్రయాతము, ఇంద్రవంశము నడచు ననియె.

(త) రథగమనమనోహరము-ఇది కరస్థాన విషమవృత్తము.

ఇందు 2 వ చరణము స- జ- జ- ర- య;

1, 2, 3 చరణము లు స- స- ర- జ- గగ.

అనఁతుఁడు-

రథగమన మనోహరంబు రెండవంఘ్రి
బ్రథితంబగు సజజంబు రక్షయుక్తయంబు
బ్రథమకదమునందుఁ బై సగంబునందు
గతి ననరజంబు గద్వయంబు గృష్ణా.

అప్పుకవి-

గ్రథితనయుగర ల్జగంబులుం బాసంగం
బ్రథమతృతీయ చతుర్థపాదము ల్వచింక
విధిదశయతు లొంది వింతగా నజార్యల్
రథగమన మనోహరంబగు ధర్మిణి.

రెండవచరణమున, 'స- జ- జ- ర- య' అనియున్నది; అనఁతు నికన్న నొకగణము భిన్నము. అనఁతుఁడు 'స' అప్పుకవి 'స'

(థ) వీణారచనము ఇది సర్వపరస్థాన విషమవృత్తము.

వీణారచనంబయ్యె భుజి తయసాగల్
బాణప్రహరా తజనభ భవ్యగగంబుల్
చాణూరహరా తజనభుగల్ క్రకటయతి

అసంతునిమతము.

1. త- య- స- స- X
2. త- జ- న- భ- XX
3. త- జ- న- భ- స
4. భ- న- న- భ- స

అప్పకవి.

1. త- య- స- స- X
2. త- జ- న- భ- XX
3. త- జ- న- భ- స
4. భ- న- న- జ- న- X

పెద్దన (విన్నకోట)

1. త- య- స- స- X
2. త- స- స- స- XX
3. త- జ- న- భ- స
4. భ- న- న- జ- ర.

పెద్దన (చిత్రకవి)

1. త- య- స- స- X
2. త- జ- న- భ- XX
3. త- జ- న- భ- స
4. భ- న- న- జ- న- X.

ఉట్టి పరస్పరభేదము లున్నను అప్పకవి లక్షణము నాల్గుపాదము లందు నాల్గు భిన్నచ్ఛందము ల నుండి కలిగిన వృత్తములలోఁ గన్పట్టెడి అసంతృప్తనకు నాల్గవపాదమునఁ గొంతభేదము గనఁబడుచున్నది. మీఁదఁమిక్కిలి తృతీయచతుర్థచరణములందు నొకేఛందమునఁ బుట్టిన వృత్తము లున్నవి. ఎట్లు నొకేఛందమునఁ బుట్టినను భిన్నవృత్తము లగుటచే నవియు వేఱే యగు నని భావించి యసంతృఁకురచించియుండును. అవి రెండు సమానగణములు గలవృత్తమైనచోఁ బరస్పరానివము మాగును; అట్లు లేదుగాన నిదియు సర్వపరస్పరానివమువృత్తము కావుట సమంజస మనియే యంగీకరింపవచ్చు. గణములభేదమునకుఁ గారణము తాళపత్రంబులం దక్షరము లోపించుటచేతనో శిథిల మగుటచేతనో యయియుండును.

(5) దండకము.

సిరి నేలు రసికుండు శ్రీవత్సవత్సుండు

పెద్దలో సకారంబుతో సంగతంబై నహం బాది నొండొక, దకారాదిగా నైన లోనల్లచోటం దకారంబులం బెల్లుచెందక గకారావసానంబున దండకాకార మేపారఁ గీర్తితు రెల్లప్పుడు. (135 పద్య)

ఈక్షణముచే ససహలతో వరుసగాఁ జేర్చి కాని, లేక తగణము తోఁగాని యారంభింపవలయు ననుసపార్థము సంభవించును. అట్లే :— సిః నేలురసికుండు అను ప్రారంభము తెల్పుచున్నది. ఇట్లనంతుఁడు శిఖండటకుఁ బెద్దనభీమనలు కారణభూతులుగాఁ దోఁతెంచెదరు. కావ్యాలంకార చూడామణి. —

‘శృతి నాది ససహంబు లొండెం దకారంబు లొండెం బ్రకల్పించి’ (అచ్చుగో ససహంబు లని యున్నది గాని యదా హరణప్రకారము ససహము లనయే యుండును)

భీమస ‘అమరంగ ససహంబులం దాదిగా నొండెం గాదేని యా దిఃదకారంబుగా నొండెం’ అని వ్రాయుటయు, లక్ష్యమును ససహలతో మొదలుపెట్టుటయు నీసంశయమునకు హేతువై యనంతుని భ్రమింపఁజేసియుండును. ససహలలో నేగణములోఁగాని యారంభింప వచ్చు; లేదా తగణ ముంపవచ్చు. ‘సప్తకవి ఏదావంసులెల్ల హాకారంబె కానీ నకారంబెకానీ సకారంబెకానీ వచింపం దగు న్నొందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబుగల్పించి’ అని చెప్పెను తృతీయాశ్వాసము.

(1) ఎత్తుగీతి-

అదిప్రాసంబు హరియు, నాదిత్యముగము నగుచు

నీదెస యతుల గెత్తు, గీదియ నెగడు గృష్ణ.

.దకారప్రాసనిర్బంధముచే గీతిశబ్దమునకు మాటు గీది యంప వలయు.

‘సూ॥ ద స్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచోస్తాః; వృ- అనాదేర చః పర స్యాసం యుక్తస్య తకారస్య దఃస్యా చ్చౌరసేన్యామ్’ అను సూత్రముచే సప్తకవి మత మనుసరించి యిది గీతి శబ్దమునకు శౌరసేని భావ నైసత్యవము గాఁగలను. గీది + అ = గీదియ-ఏవార్థకముగా అకారమును బుగఁగింపవలె. గీదియ యు శబ్దమే వికృతి యని చిహ్నము

సకుఁ జిన్నియ'వర్ణము నకు వన్ని యవలెను గ్రహింపవచ్చును. గీదిశబ్దంబు శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులందుఁ గానరాదు. శబ్దరత్నాకరకారుఁడు కానొసంగిన గృహీతగ్రంథంబులందు ఛందోదర్పణమును వ్రాయకుంటుంటే యతని కీపదమును గ్రహించుట వీలుపడదయ్యె నని యెంచ నగును. అనఁగా నతఁ డీపదమును జూడలే దని భావము.

(2) తరువోజ

ముగురుజష్టులు త్రయ్యూర్తియు మత్రియు ముగురుజష్టులు త్రయ్యూర్తియుఁ గూడి

యొగిచుండ గిరియతి యొక్కొక్కచరణ ముడుగక నేపింప నజ్జ్వలంబగుదు

ఇందు గిరియతియనఁగా నేమియర్థమో ! రెండు రెండుగణముల పై మూడుచోట్ల యతు లుండవలయు నని తర్వాజలక్షణము "ఒగిరెంట యతులు మూఁ డొక్కొక్కచరణ ముడుగక'యని సవరించుకొన్నఁగాఁత మే లని వోచెను.

(3) త్రిపద.

సరవిఁ గ్రాసము నొంది సురపతు ల్బలుపును,

హరియు గై కార్కులు గలియఁజరంగ నిప్పగిది నొప్పుఁ క్రిపద.

ప్రథమపాదమున 4 ఇం, ద్వితీయమున 2 ఇం X 1 యా, అట్లే తృతీయము. అట్లే తృతీయపాదమున గణభంగ మేర్పడుచున్నది 'జరగు నిప్పగిదియై త్రిపద' అనుపాఠమును జేర్చుకొన్న నిర్బాహికబగు. ఛందోదర్పణమూలమునఁ గలతప్రొప్పులపట్టిక యందు 'జరగు నిప్పగిది నొప్పుఁ క్రిపద' రెండుసమావేశక్రియ లుంటచేనేమో తప్పని, 'జరగ నిప్పగిది' యొప్పుగా దిద్దిరి గాని యీగణభంగమును గమనింపరైరి.

త్రిపదం గూర్చి భీమనపెద్దనలు భిన్నములుగా లక్షణములం జెప్పిరి ఇం దొక్కచోటనేకాక యనేకస్థలంబుల భీమనపెద్దనల లక్షణము భిన్నముగాఁ గన్పట్టెడిఁగాని వారివిషయంబులం గూర్చి యొండొకయొక విస్తారంబుచర్చింపఁ దలఁచితిని గాన నక్కార్యము నించు మానెదను.

(4) చౌరదము.

కలసి చతుర్లఘుగణములయందు

నలిఁ ద్రిగణంబై నగణము వొందు

నలరు గణద్యయయతి గోవిందుఁ

బలుకఁ గృతులఁ జౌరద చెలువందు.

ఇందుఁ జతుర్లఘుగణత్రయముపై నగణము వ్రాయవలె నట, లక్షణమునఁ జెప్పకున్నను సంతప్రాస మున్నది. భీమనపెద్దనలు చతుర్లఘుగణములు (ధ- స- గా- నల) నాలుగుండవలె నని యంతానుప్రాసంబును విధించిరి. అప్పకవి భీమనపెద్దనలచుత మనుసరించి గణములం బేర్కొని యంతానుప్రాసమును మాత్రము పరిత్యజించెను. అనంతరది వీనికి భిన్నముగా నున్నది. (చతుర్లఘుగణములందుఁ ద్రిగణంబు + ఐ, నగణము వొందు నని పై పద్యమున కర్థము చెప్పవలె; నవిద్రిగణముపై నగణము వొందు ననినచో మృగమముగా నుండు నని వాయాళయము) మఱి యిందు నగణ మని లక్షణమునఁ గలదు. లక్ష్యమున హగణ మున్నది. సూర్యగణ మున్నచో నిర్బాధకం బగును.

(5) వితాళచౌరద.

అర్కనామగణ మనువుగ రెండు, దార్కొని లఘువొందఁగ నిట్లుండు దర్కింపఁగను వితాళమునందుఁ, బేర్కొనఁ దగు హరివిరుదులపిండు.

ఇందుల కర్థము విచార్యము; ఇట్టిది యప్పకవీయమున నొందున్నది, దానియర్థమును విచార్యమే.

భానుయుగముపై పయినవలనిం, పూన మణివిరతి నొంది ధరలో

జానలరుఁ జతుష్పదవి తాళా, ఖ్యానము నవి నాయకతురంగా.

అనంతనిలక్షణ మున్న తెఱఁగరయఁగాఁ బంచదశలఘువులు గల గణము లొకపాదమునఁ గలది యని తెలియవచ్చెడి. యతి యెనిమిది లఘువులపై నున్నది. అనంతనికద్యమున సంతానుప్రాసము గలదు గాని మూడవపాదమున తకారమునకు మూడు దకార మున్నది. దీనిచే దడ

లకుఁ బ్రాసమైత్రియుఁ గల దనితేలేడిని. దడలకు యత్రిప్రాసమైత్రి గల దని కొందఱు లాక్షణికులమతముగాఁ గోచరించెడిఁగాని యప్పకవి వాని నగ్రా హ్యవ్రతస్తమూల వట్టికకుఁ జేర్చినాడు. జ్ఞాకు నకారము తద్యవ వ్యాజమునను, నభేదవ్యాజమున వబ, లళ, మున్నగువానికి యతి చెల్లు నప్పుడు (?) దిండిరడంభడాడిమి షోలికాది శబ్దంబులకు సంస్కృతమగుదును, దాక దగ్గర దిగ్గియ దాయాద్యాంధ్రశబ్దములకును డకారాదేశము శబ్దికమతమున ఘటిల్లుచుండ,దడలకు వాదేశవ్యాజమున యత్రిప్రాసమైత్రి యేలచెల్లరాదు ?

ఇందులకుఁ గొన్నిప్రయోగంబు లున్నను వాని కిటీవలఁ బాఠాంతరములు గల్పింపఁ బడియె.

ఒక్కయదాహరణము.

మండితసూర్యరశ్మి రుచిమన్మణిహారచయంబులొఁ గట

స్యంది సుగంధి దానజలసంపద నొప్పెడివాని... ..(సభాపర్వము)

మందింత యనుపాత మచ్చునఁ గనఁబడుచున్నది.

(6) ద్వీరదగతి రగడ-

హరి యొప్పు నన నొప్పు నవతారలఘువిరతి

శరధినగ, నలల, భల, సల, త,రలద్వీరదగతి (56 ప)

అప్పుకవీయము-

కరమొప్పుఁ బంచలఘు గణచతుష్టయముచే

విందుంబు రెంటిపై ద్వీరదగతిపేరిచే.

పంచలఘుగణము లెనిమిది- నలల,భల,సల,నగ,జల,త,ర,య. ఇందు జల,యగణము లుపయోగపడవు. ఈయంశ మీరెంటిని వీడుట చే ననంతుఁడు లక్షణము స్పష్టముగాఁ దెలియఁబఱచినాఁడు గాని యప్పకవి చెప్పలేదు.

(?)లళలకుఁ బ్రాసమైత్రి కలిమియొకాక లడలకును గొందఱమతమునఁ గలదు.

(7) రగడలభిన్నలక్షణములు.

(i) వృషభగమనము.

శ్రీమనోహరు సంబుజోదరుఁ జిత్తజాతగురుం దలంచెదఁ
గామితార్థవిధాయి నిర్జితకాళియాహిని నాశ్రయించెద
ననువుగా భగణములు భానుసమన్విత ద్వివ్రతయములు నాలుగు
సనిమిషాధిప లఘుయతి నిడఁగ నలరు వృషభగమనము మేలగు.

భసనలలు- పాతాంతరము; చతుర్థపాద మనుసరించి యిదియే
సమీచనము నోలుతె నొకసూర్యగణము వెనుకగా భ-స-నల గణము
లలో నొండు, ఇట్లు నలుమాటులు వ్రాసిన నొక చరణ మగును; యతి
14 లఘువులపై (4 గణములపై) నుండును.

(ii) హరిణగతి-

శ్రీనివాసు భ-జింతునే నని, పూని కుజరుల-పొంతఁబోవని
భానుయత సల-భసగగంబుల, లోన నిరుదో-లు ననగంబుల
నిరవుగా నిరు-మాటు లఘువుల, నల్లవారును-నొగి గణింపఁగ
విరతులను గా-వింప నిమ్మల, హరిణగతిచేలు-వగు జగమ్మల.

పై వృషభగతి యీహరిణగతికి ద్విగుణమని భావించవలయు.
పై విధముగనే గణము లుండును, రెండుభాగములుగాఁ జేసి భిన్నయతు
లను జాటించుచు నారెండుసగముల మొదటఁబ్రాసముల నిష్క్రింపవల
యు. తృతీయపాదమునఁ గొంతభంగము గానంబడుచున్నది 'ఇరవుగా
నిరుమాటులఘువుల' అనుచో యతిభంగమును, 'ఎల్లవారును- నొగి
గణింపఁగ' ననుచోఁ బ్రాసమును యతియు భంగమగును. అంతియ
కాక మూడవపాదమున నంతానుప్రాసము లెక్కిపోవుచున్నది. 'మరి
యుఁ దానిరు-మాటులఘువులు, నిరవుగా గణి-యింప నార్దులు' అని
సవరింప సరిపడుచేమో. రగడలంగూర్చి భీమనపెద్దనలు దలపెట్టలేను;
అనంతఁడే వీనిని మొదలిడినవాఁడుగా నగపడుచున్నది; అవల సత్పకవి
రచించెను, గాని యతనిమతము పూర్తిగా నిందు భిన్నమై యున్నది చూ
డుడు.

వృత్తభగతి-

ఇరువదియొనిది లఘువులు వది-యేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిరవసృప్తభగతి పద్మాధిక-యిది విను మాదరమున ముదమున.
హరిణగత.

సరవారి వదియు-నాలుగు లములు.

కరియతి హరిణ-గతికి నశవులు.

(8) యతిభంగములు.

(i) జయభద్రరగడ.

శ్రీకి నొడయం డనఁగఁ - జిత్రజని గురుఁడనఁగ

శేషశయనుండనఁగఁ - జెలువుగఁ జతుర్భుజుడు

నాకొకసులనేలు - ననుచిసూదనుపూజ

నతఁడు దాఁగైకొన్న - సందశోపాత్మజుడు.

ఇందు యతులు మూడుస్థలములం నుండవలయును, ప్రథమ
పాదమున నట్లేయున్నది; గ్రంథమునఁ దృతీయచతుర్థము లట్లే యున్నవి,
గాని ద్వితీయపాదమున 'సూదనుపూజ నతఁడు' అను సంధివశమున
నేర్పడిన నకారమును హల్లువలె భావించి యతిమైత్రి నొందించుట దోష
మగును.

(ii) ఒగిఁ దరువాతి యిండ్లఁ బ్రతులొంద నధోంకమాలక సమాధికం

బగు ప్రతిమానుచుం గడమ కాలప్రతుల్ దొరలించి నిల్వఁగా.

ఇందును యతిభంగమున్నది.

చతుర్థాశ్వాసము.

వ్యాకరణవిశేషములు:-

కేతన పెద్దవాడు లాంధ్రమునకు వ్యాకరణమును వ్రాయుటం గని
మనయనంతుఁడు చతుర్థాశ్వాసమునఁ గొంతవ్యాకృతిఁ రచించెను ఇం
దేకాక తక్కుంగలయాశ్వాసములందును సందర్భవడినపుడు వ్యాకరణ
కార్యముల వివరించెను.

- 1 ఆ, 39 వ-ఆయుపేంద్రుని బొడఁగాంచు — అనుపద్యమునఁ ద్రికసంధి.
 1 ఆ, 52 వ-పేర్చి పొల్లునకారంబు బిందువగుచు-అనుచోట వర్గయు
 క్కులు వరంబగునపుడు ద్రుతసంధి.
 1 ఆ, 61 వ-62 వ-కళాద్రుతప్రకృతికసంధులు.
 1 ఆ, 63 వ-జడంబు ద్వితీయకుఁ బ్రథమ యగుననుసూత్రముచు,
 1 ఆ, 64 వ-అకారసంధి, ఉకారసంధి.
 1 ఆ, 65 వ-టుగాగమ నుగాగమ సంధులు.
 1 ఆ, 66 వ-పదమధ్యములందలినుటులు రువర్ణములస్వరలోపము.
 1 ఆ, 85 వ-ఐ, ఔలకు అయి అవు లగుట.
 1 ఆ, 114 వ-జ్ఞాకుఁ దద్భవమున నకార మగుట.
 1 ఆ, 115 వ-ఆంధ్రలిపి ఋకారసంయుతములేమి.

ఇట్లు వ్యాకరణాంశములు తెలుపఁబడినవి. ఇప్పటినులభవ్యాకరణాదు లాంధ్రుల కుపయోగించుటంజేసి సంస్కృతసంధి సమాసప్రకరణములతోఁ జేర్చబడినట్లు ఛందోదర్పణాంబునఁ దత్పూర్వగ్రంథంబులందు లేనిసంస్కృతసంధిసమాసాదులు పద్యరూపములుగా రచియింపఁబడ్డవి. ఇదియే తక్కినవానికన్న నిం దున్న విశిష్టత. ప్రకృత మనంతుని వ్యాకరణ ప్రయోగములంగూర్చి కొంత చింతితము. ఇంతకుమున్నే ప్రథమైన, త్రికారంబునకు మున్నగునవి చర్చింపబడియె ఇందుఁ జతుర్థాశ్వాసమందలివిషయముమాత్రమే కైకొనఁబడును.

19 వ-దీ నొడయఁడు, ఇ దెట్లొదవె కుసంధులఁట.

ఇంచు మొదటిది వానిట్లు, దానిట్లు ఇత్యాదిం బోలినదిగానఁ బ్రయోగింపవచ్చు; ఇది + ఎట్లొదవె “ప్రాయస్తుస్యాత్కిమాదికస్యోః” అని చింతామణి, ఇది కిమానులలోఁ జేరినదగుటచే సంధి వైకల్పికముగాన నిత్యరూపము నిర్దోష మగును. ఇవి కుసంధులు గా వని ఫలితార్థము. 20 వ-అతఁడున్నతఁడు-దుస్సంధి.

అతని ఛైర్యశక్తి కిన్నగుదుగ (భారతము) సురగణంబు క్షోభము నొందె నివివిధమున (ఉ-హరివంశము) మున్నగుప్రయోగము లున్నవి. ఇది చూచియే కావోలు ననంతుడు 'ఇట్టివి దశదోషము లనఁ బట్టగుఁ గృతులందు నివియ భాసురముగఁ జేపట్టుదురు ధీరు లొక్కొకపట్టన డెందమ్ము లలరఁ బల్కినఁ గృష్ణా' యని చెప్పి తప్పించుకొన్నాడు. 38 వ-షట్సంధులను జెప్పయ, 'ప్రకృతిసంధి యన్నది యాంధ్రభాషఁ జూడదు' అన్నాడుగాని బ్రహ్మఋషి, మహాఋషి, సప్తఋషులను ప్రకృతిభావసంధివిష్ణుము లగుమాపము లాంధ్రభాషయందును గలవు.

51 వ-ఆడఁజెందె ఘనోతువత్సాతు వనఁగ.

నాఁగె బింబోష్ఠి నొక్కబింబోష్ఠి యనఁగ

వృద్ధియతిని యతిప్రకరణమునఁ జెప్పకున్నను నిందుఁ గూర్చి యున్నాడు. ఇట్లే కాకున్వరయతికి నుదాహరణపద్యమునః*భడయతి, వితాళచౌవదలో దడప్రాస, ముందు యతిప్రాసప్రకరణములందుఁ జెప్పకున్నను ననంతుడు రచించినాడని చూపఁబడియె.

62 వ-షడ్జలంబులు నాఁగ సకలజగద్ధితప్రాధిమనాఁగ కుబ్జస్తులనఁగ—

ప్రాధి శబ్దముక్తిన్నంతమేకాని ఇమనిజంతముకాదని సంస్కృత వైయాకరణులయభిప్రాయము. ఆంధ్రమున శ్రీనాథాదిమహాకవిసార్వభౌము లనేకులు బాహుళ్యముగా 'ప్రాధిమ'ను ప్రయోగించియున్నారు.

90 వ-అనుగ్రహ నిగ్రహములు.

అల్పాక్షర మిత్యాదిపాణినిసూత్రనియతి తెనుఁగుంకు లే దని శాసించినాఁ డనంతుడు, పూర్వకపుల ప్రయోగములంబట్టి యాదిన్యాయముని తేలుచున్నది.

102 వ-ఓలిఁ బురుషసింహో యని యుగ్గడించుచోటఁ దాసింహ ఇనపురు

షోయనంగ.

* ఎక్కటియతి యందుఁ బాశాంతము కల్పింపఁబడినను మూలములో నుండు చేనిందు ప్రసంపఁబడియె.

లోపోనము ఆదికేవిసర్గస్య అని చింతామణి చెప్పుచున్నను, నమ శృబ్ధ విసర్గస్య లోపమోత్పత్తి మహిమతే - యను కారికగలదు. గతాను గతికోలో కోయటంచిత్యాది ప్రయోగములు కారికననుసరించి యేర్పడినవి. అట్టివే పై సింహాశ్రయని, పురుషోయనంగ, ననుక్రయోగములు.

108 క- సంస్కృతము తెనుగైనఁ దత్సమపదంబు,

దానఁబుట్టి తెనుంగైనఁ దద్భవంబు,

దేశితెనుఁగు దేశజ, మచ్చ తెనుఁగు తెనుఁగు,

నిర్మలఁడు, సిరి, యొడయఁడు, నిక్కమనఁగ.

పై పద్యమాంధ్రభాష - తత్సమము, తద్భవము, దేశితెనుఁగు, అచ్చతెనుఁగు చతుర్విధమని తెల్పుచున్నది. కాని 'తజ్జానమాచదేశ్యా గ్రామ్యాచేయం చతుర్విధా భవతి'యని చింతామణి సూత్రము. గ్రామ్యము భాషలో నొకవిధము కాజాలదను కొందఱమతమునకుఁజేరిన దీయనంతుని పద్యము. దేశ్యమాంధ్రదేశ్యము, అన్యదేశ్యమని యిరుదే అంగులను నిప్పటి యభిప్రాయము న సంతఁడు పూర్వమే యాంధ్రదేశ్య మచ్చతెనుఁగు, నన్యదేశ్యము దేశితెనుఁగును విభాగమునఁ జెప్పినాఁడు. కేతనపెద్దనలు తత్సమము, తద్భవము, దేశితెనుఁగు, అచ్చతెనుఁగు, గ్రామ్యమని పంచవిధములనిరి. వీరిమతమును గైకొని మన యనంతా మాత్యుఁడు గ్రామ్యమును మాత్రము వదలియున్నాఁడు.

109 క- పంచమియగు దీనఁబట్టుండి యగుండి... .. నానియొక్క కులంబు.

ఇందు దీనఁబట్టి + కండి - ఇత్వసంధి శ్రుతికలుపు;

నానియొక్కకులంబు - విభక్తుల కుదాహరణముగా నీయఁబడినది ఈవిధ క్తి ప్రత్యయము జేర్చివాసిన ప్రయోగము గ్రంథంబుల మృగ్యము. యొక్కలోపించి సమాసమగును.

111 వ-పరుఁబలుకుఁ బ్రథమపురుష మె

దిరి'మధ్యమపురుషపలుకు ధృతి దనుఁ బలుకుగా

ధరను త్రమపురుషక్రియ

వరుస సలింగకములై న వచనము తెనఁగూఁ.

పురుషత్రయమునకు లింగవివేకము లేనివచనము లుండునని యర్థము.

ఉత్తమమధ్యమములకు మూఁడులింగములందును భేదములేదుగాని

ప్రథమపురుషమున- ఏకవచన పు-వాఁడు చేయుచున్నాఁడు, (స్త్రీ-

ఆమె- అది చేయుచున్నది, నపుం- అది చేయుచున్నది, అను భేదము

లున్నవి గానఁ బ్రయసంతునినాశ్య మవిచారమూలకమే యగును.

116 వ- వృథయను సవ్యయమొక్కఁడు

ప్రథితంబై చెల్లఁగృతులఁ బ్రత్యేకముతా

వృథసేయక యెపుడు మనో

రథములు మాకిచ్చు నీ మిరిద్విషుఁడనఁగూఁ.

సంస్కృతావ్యయమ లగ్న వృథమాత్రమే తెనుఁగునందుఁ బ్రత్యేకము

గాఁ బ్రయోగింపవచ్చునని పై వద్యమునకు భావము.

పలుకులు వృథగా నచ్చుం బలికితి (శాంతి. ౧ ఆ. 136) అను

భారతప్రయోగము పై వృథయను సవ్యయమునకు నాధారముగాఁ గలదు.

వృథయను నొక్కదానికి కాక యనేకసంస్కృతావ్యయములకుఁ

బూర్వకవిగ్రంథంబులందుఁ బ్రయోగంబులు గానవచ్చెను.

జూదరియన్నంబు సూరియన్నంబు బహిష్కరితదియన్నమను

(భార- శాం- 1 ఆ.)

బంధువు లెఱిగిన బహియోర్తురు (భాగ- దశ. పూర్వ. 978.)

మామా నాపైఁ గోపము మామా. (భాగ. నవ. 547.)

స్వస్తిజగత్రయాభువనశాసనకర్తకు (భాగ- అష్ట- 515)

సద్యంబ ప్రాబృహత్యావద్యము మొదలైన పావనర్గం బెల్లగా

(భార- స్వర్గ- ౧ ఆ.)

ఒక దీవసంబు నానందకాననమునందు సర్వదా సిద్ధించుగా

(కాశీ- ౭ అ.)

ధాత్రీశుల కర్జున సర్వత్ర జయము (జైమిని- ౭ అ.)

ఎవ్వారు నీత్రుతి లేరీ భువనత్రయంబున (హరి- ౩ త్తర- ౧౦ అ.)

కించిత్తు నల్లి గజచిన (సుమతిశతకము)

ఇట్లు, సదా, సర్వధా, సహి, నాస్తి, అహహ మున్నగు నవ్యయములకు స్వతంత్ర ప్రయోగములు గలవు. అనంతని వెనుకటికపులు అథవా వినా ప్రభృతులను ప్రయోగించినారు. తనకుమున్నే వృథేతరావ్యయశబ్దములకుఁ గవిప్రయోగము లుండ ననంతఁ యొకవృథకు మాత్రము చూపించుట యతని పనికిలనఁగోత మున్నదని తోచెను.

పంచాశ ద్వర్ణంబులు:—

121 ప. భూమిఁ బదాటచ్చులు నాఁగా మెఱసి అకార మాదిగా స్వరములగుగా

కామొదలు క్షకారము తుదయై ముప్పదినాల్గు హల్లులగు వ్యంజనముల్.

125 ప. శలలకు భేదము లేదను పలుకున భాదౌలగియైను పగులువర్ణంబులు సంస్కృతభాషకు మఱి తెలుఁగున జలసంగ రౌడధికమండు హరి.

శబ్దచింతామణి- ఆద్యాత్మాః పంచాశద్వర్ణాః.

ఇందులకు వరరుచివచనము:—

ద్విధాక ఏచో నుస్వారో విసర్గ స్తోడశస్వరాః

స్పర్శా అంతస్థోష్ణాణ శ్చక్షుస్త్రిశ ధ్వలస్మృతాః.

చింతామణి వరరుచివచనములు క్షకారమును విడిచి శకారమును వర్ణనముదాయమునఁ జెప్పుచున్నవి గాని పాణిని మహేశ్వరసూత్రములందు భాలేదు. ఈ యనంతని పద్యములను ఖండించి యుక్కుకవి శకారమును బ్రత్యేకవర్ణముగా నిర్ధరించెను. 'ఏకస్థము దేవహేళసంబు నటం

య యజమామ్నాయంబు నందులేదో, కాళనాళవ్యాళగోళహింతా
ళంబులనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదో, యని రచించి,

‘కాకు మా జడ్డయైన క్షకారముగుట
దలఁప కేఁది లిపులలో దానిఁగూర్చి
తొలుక భిన్నాక్షరంబైన దొడ్డభాను
ఁడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె.

యని పరిహసించియున్నాఁడు:—

యత్ర విశ్వంభవశ్యేకనీళం (యజరారణ్యక నారాయణశ్రక్షము)
యద్దేవాదేవహేళనం (యజరారణ్యక నారాయణశ్రక్షము)
ఇందు శకారమున్నది గాని కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళములు లాంత
ములుగానే పరిగణింపవచ్చు. సరిగదా, శకారమును నిషేధించిన య
నంతుఁడు మఱల,

128 ప- అనులు వర్గత్రయమును

భూదేవతాని, తపవర్గములు రవలుచు ధా

తీదయుతులు, యల శవసహ

లాదట నూరుజులు, శత్రాఖ్యలుశూద్రుల్.

అనుపద్యమున శకారమెట్లు గ్రహించివాఁడో తెలియదు. ‘తెలుఁగున
అళ లనఁగ రెండధికమండ్రు హాసీ’ యనియో గానఁ దెలుఁగునందని భా
వించినచో తాయేల చెప్పులే దనుటవశ్య సంభవించును.

ఛందోదర్పణమునందలి కొన్ని పద్యములకర్థము సుహృథముగా
లేదు. వ్యస విస్తరభీతిని వాని నిందుఁ దలచెట్టలేదు.

అనంతుఁడు తత్పూర్వకులకంటె విపులముగా ఛందంబును, వాడు
చెప్పని యాంధ్రోపయుక్తంబగు సంస్కృతవ్యాకరణంబును రచించి
యశ్పకవ్యాసులకు మార్గదర్శకుండయి యాచంద్రతారార్కస్థాయి
యగు క్షీతోఁ బ్రశంసితప్రస్థంబుగా వర్తించుచున్నాఁడు. ఇవిమర్శన
మందు యతిప్రాసవ్యవస్థ, సీసార్యాగీత్యక్రరాది విషయంబులను శ్రీ
గిడుగు వేంకటకీతాపతిగారు విస్తారంబు విమర్శించి యుంటుండేసి వానిని

విడనాడి నాకుఁబాడఁగట్టిన కొన్ని విషయములను మేళగించి రచించి నాడను.

ముద్రణస్థలిత్యములు:—

వావిళ్లవారి ప్రతియందనేక స్థలము లేర్పడియుండుటచేత మొల దానింజాలమట్టునకుఁ బరిశీలించి తప్పొప్పులపట్టిక నొండు నను బంధముగాఁజేర్చితి. మఱి యట్లున్నను సనిచార్యములుగాఁ గొన్ని యింక ను గలవు.

1 ఆ. 27 క- అధికశుభం, బాదవును భయములను హానిబొందు నృసింహ- ఇందు హానినొందునని మార్చిన యతిభంగము తొలం గును.

1 ఆ 63 క- 'అనుచేత నద్వితీయ దానిజహువమయ్యుచుండుఁ బ్రథమ యట్టులుండు, గ్రతువుఁగాచె దాకరధి కృష్ణఁబోకపర్వతమును గొడుగుభంగిఁ దాల్చెననగ? జడంబు ద్వితీయకుఁ బ్రథమ విభాచనగు ననుటేదీదీయర్థము. పర్వతమును ద్వితీయకును, క్రతువు క్రథమకు నుదాహరణములగుటచేఁ గ్రతువుపై నర్థవింగువుంట దోషము.

2 ఆ 48 క- వెంపారఁ దాజంబులఁ జేర్చురేఫలో-యతిభంగము; చేర్చు అని సవరించుకోవలయు.

3 ఆ 43 క- కనకవస్త్రుని గృతకైటభునిగొలుతు ఇదియంతరాక్కర- 1 సూ, 2 ఇం, 1 చం; కైటభునిగొల్తు అనియుండవలయు.

3 ఆ 57 క- రగడ- ఇతనిఁగొల్పినఁగాని....ఎనఁగు నివ్వీభుఁడనుచు జతురమతు.... బాటెంపులం జెంచు అంతాను ప్రాస విధిచేఁ జైపాదము కడకట 'అంచు'అని యుండవగు.

4 ఆ 48 ప- 'ఇశ్వ ముత్సవ మోత్సవ మోత్సవ మోత్సవమైదు నాదియై ఋకారము కరమైనవోల'

మొదటిపాద మాటవెలఁచినలె నున్నదిగాన భ్రమంచి యట్లే ముద్రిం

చినట్లు నోచెడిగాని రెండవపాదము తేటగీతియని స్పష్టముగాఁజెలుపుచున్నది. ప్రథమపాదము గణభంగమగుటంబట్టి తేటగీతియగుటకు 'ఇత్వముత్వ మోత్వంబైత్వ మాత్వమైదు' అని మార్పవలయు.

4 ఆ 76 వ- తే. గీ. వామపదవి సర్గాంతవర్ణమోత్వ
మగు రజోగుణమున మనోహరమనంగ.

4 ఆ 81 వ- క కవియుఁబునర్ బుతునమేత కమలాక్షియనక-పునర్ప
తు అనుశబ్దమున 'న' గురుప్రగానేరదుగాన గణభంగము తటస్థించు.
'కవియును బునర్పతునమేత' అని సవరింపవలె.

యతిప్రకరణమున 24 యతులపేర్లు నాయావద్యములకు ముందు ముద్రితములుగాలేక యందు 15 మాత్రమేయున్నవి. ఇంతియకాక మఱి కొన్ని యతిగణప్రాసభంగములు ముందే పేర్కొనఁబడియె. వీనినన్నిటిని బునర్ముద్రణమున సంస్కరించి, సందియంబులు దొలఁగును. వీనినిందు గూర్చుటకు నిదాన మనంతామాత్మ్యనివై నారోపింపకుండవలయు ననుటకేయని తెలుపుచున్నాఁడను.

“అటవనామెత”

[అర్థవిచారణము.]

మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

కూకటివేణిలోఁ గురులు కూడకమున్న కుడ్రురోహముల
బోఁకలతోడిసామ్యమును బొందకమున్న నిశంబసీమకుఁ
ప్రేరేదనం బొకింత క్రథవింపకమున్న ప్రమానబాగుఁ డ
త్తాఁకలఁ బెట్టఁ దా నటవనామెతబాలికకై విటావళిఁ.

ఈకళాపూర్ణోదయవద్యమునందలి “అటవనామెత” వదమునకుఁ
బండితులు చలువిధము లగునర్థములు తలకొకరితఁ జెప్పిరి. అవి కొన్ని
వివరింపఁబడుచున్నవి.

- (౧) అరవఁ-ఎడారిలో, ఆమెత-విందువంటిదగుబాలికకై ప్రమాన
బాగుఁడు తాను విటావళిని అత్తాఁకలఁబెట్టెను = నిర్బంధించెను.
కలభాషిణి యెడారియందలివిందువలెఁ దృప్తికరముగ నున్నదని
భావము. (అరవ శబ్దమున కెడారి యనునర్థ మగపడదు).
- (౨) అటవని-అటగని, జీర్ణముగాని ఆమెత-విందువంటిది. కలభాషి
ణి సంపూర్ణమైన వింగువంటి దనుట.
- (౩) ప్రమానబాగుఁడు తాఁ అరవఁ = అటచునట్లుగా (నిటవిజయ
ముచే) ఆమెతబాలికకై = విందైనపిల్లకై (బోగపుఁగన్నయగుట
చే విందువంటిది) విటావళి నత్తాఁకలఁబెట్టెను.
- (౪) ప్రమానబాగుఁడు తాను విటావళిని ఆమెత-అనుభవమందు
బాలికకై అరవఁ = ఆటంకపఱచుటకు కేకలువేయుచుండఁగా
అత్తాఁకలఁబెట్టి-మిక్కిలి ఆకలియందుఁ బడవై చెను. (విందు
ముందఁక బెట్టి విటులను మన్మథుఁ డూరించుచుండె ననుట)
- (౫) అరవఁ-రాజవిధి లో ఆమెతబాలికకై-వడ్డించని విందైన యా
కలభాషిణిఁ గొఱకై, సిద్ధమైనవిందని యుఁ జెప్పుచుదు.

- (౬) అటవనియామెతబాలిక = మున్నగుడు పూర్తిగా నలముకొనని విందైనబాలిక (అట్టాశ. అట్ట + ఆశ = మెడనొక్కి యాపుట).
- (౭) అటవ = అమ్మ. అటవనియామెతబాలిక = అమ్మకమునకు సిద్ధము చేయుని విందువంటిబాలిక.
- (౮) “అట్టాశలఁ బెట్టె తా నటవ నావెలబాలికకై విటావళి”
ఆవెలబాలికకై = ఆలోగపుఁబిల్లకై (తక్కినది సమము).

ఇట నిన్నపికిల్పములు సూచించి యాచిట్టచివరపాఠము బాగుగ నుండునని కీ॥ శ్లో॥ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిలవారు (ఆంధ్ర ౩ సం. ౨ సంచి) ఒకవ్యాసము వ్రాసినది. అప్పటి కది యందముగ నున్నదనియే యనుకొంటిని, వారి కాధారముగ చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారములోని కొన్ని తాటాకుఁబ్రతులలో ‘ఆమెత’ కడ ఆమెశ. ఆవెల యనుపాఠములు కనబడినవట. కాని పెక్కుఁబ్రతులలో ‘ఆమెత’ యే యున్నది.

ఈపాఠములు నీయర్థములు పరిశీలించినచో ‘నటవ’ యను నలఘురేఖయుక్తపాఠమును, ‘ఆమెతబాలిక’ యను పాఠమును బహువంశితాంగీకృతములగుటయేగాక, బహుముద్రితా ముద్రితగ్రంథస్థములైనవని తేలివచ్చి. లఘురేఖముతో ‘నరవ’ యనుటయు, ‘అటము’ అనుటయు సర్థానుగుణములు కావు. అనుష్ఠాతముగ వచ్చు ‘అటవనామెతబాలిక’ కందనైనయర్థము చెప్పనొప్పుగాని పాఠము మూర్ఖు యేదో యర్థముచెప్పట నెసి గాదు.

అది యటుండ, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువున “అట్టాశ” పదమునకు ఒత్తును, బాధ అనునర్థము వ్రాయుచు నీపద్య ముదాహరించిరి. అచటిపాఠ మిటు లున్నది.

“అట్టాశలఁ బెట్టె దా నరవ నామెతబాలికకై విటావళి”

ఇందలి ‘యరవ’పదము లఘురేఖయులేము. నిఘంటుకారులు అరవశబ్దమునకు ద్రావిడుఁ డని మాత్ర మర్థ మున్నటులు వ్రాసినది. అది

ప్రకృతియున సరిపడదుగదా? మఱి యచట సర్థ మెట్లో యోచింపవలసి యున్నది. (౧) లో జెప్పినట్లు అగవశబ్దమునకు ఎడారి యనుసర్థము చెప్పకొందమనిన, నది యాయర్థమున సప్రయుక్తము సరికదా, అభిధానికముకూడఁ గాదు. (గి) లో వ్రాసినట్లు రాజవీధి యనుటకుఁ బై సమాధానమే చెప్పవలసివచ్చును. కాన నిట శకటరేఫపాఠమే గ్రాహ్యము.

ఇది యెల్లఁ జూడ నా కిట్లు తోచినది. 'అటయ' ధాతువునకు కేక వేయు, పిలుచు ననుసర్థము ప్రవాతముగ నున్నది. ప్రయోగములు కూడఁ బెక్కులు. అటవని + ఆమెత = పిలువని విందు. ఇట్టి సంధులు చేయుట పెక్కుచోటులఁ గలదు. కలభాషిణి పిలువనివిందువంటి దని పిండితార్థము. ఒకరింట విందుచేయుచుఁ బిలువకున్నచో మన మారాట వడుట (ఉవ్విభులూరుట) సహజము. కలభాషిణి పిలువనివిందువలె విటులదిత్తములను అత్తాఁగటఁ బెట్టినది, అనఁగా బాధలఁబెట్టినది. (౪) లో సూచించునటులు అత్తాఁగటఁబెట్టె ననిన మఱియు సరసముగ నుండి ప్రకృతార్థమును సార్థకము చేయును. పిలువనివిందు అత్తాఁగట = మిక్కిలి ఆఁగలియందుఁ బెట్టు ననుట నిజము. ఈపాఠము లేదంచురేమో? ల, ట లకుఁ బెద్దవ్యత్యాసము లేకుండుటచేఁ దాళవలె ప్రతులు సరిగఁ జూచిన సంశయ విచ్ఛిత్తియగును. 'ఆమెత' యనుపాఠ మంగీకరించినపక్షమున సత్తాఁగటఁబెట్టె ననుటయే యనుగుణము.

బహుసమ్మతమగుపాఠము విడిచి యొకటిరెండుప్రతులలో నున్న దని "ఆవెలబాలిక" యనుపాఠము స్వీకరించుట మంచి దని నాకుఁ దోచును. అట్లర్థము చెప్పిన నీపద్యమునకుఁగలబింకము చెడు ననిపించుచున్నది. అయినను, నాదిసిద్ధాంత మనను. యదార్థముగూత్రము వెల్లడికావలయును.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు.

స్వభానునామ సంవత్సర కార్యనివేదిక.

పరిమళములు.

శ్రీ శ్రీ మహాగానా రావు వేంకటకృమారమహిపతి మూర్యారావుబహద్దరవారు
పితృపురంమహాగానావారు. పరిష్కర్తావధ్యక్షులు.

శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ బొమ్మిలి మహా రాజావారు.

ఉదాహరణలు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి ఆహారావుబహదరువారు - ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು.

సాహిత్యవికారద కాశీశత్రు నుబ్బయ్యకాశ్యపై. గారు.

కావ్యదర్శులు.

కళాంబి రాధావాచాస్మయలు గారు, ఎం. ఏ. డి. ఎల్.

చింతమూరి పెంకన్న పంతులుగారు, ఏం. ఏ.

కార్యవిగ్రహకసభాసభ్యులు.

శ్రీ దీవాన్ బహదర్ తొమ్మిరెడ్డి నూర్జునారావు అయ్యగారు (మృ. గాను, కో. కాథ్య. పులు.)

,, పిఠాఠి శివ రంగ బహుగావునాయుడు(దు)గారు.

12. తొకా శివనాథశాస్త్రిగారు.

॥ శ్రీమృతేశ్వర కేశవరామమూర్తి నామోస్తుతే ॥

చిలకమ ది లక్ష్మీనరసింహ ముగారు.

,, నిడదవోలు పేంకటరావుగారు, ఎం. ఏ.

,, ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగాయ, బి. ఎ., ఎల్. ఎల్. బి.

మందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. ఏ.

३३ కేశవరపు కామరాజుగారు

1. వేమల శ్రీరామచంద్రకీర్తిగారు, ఎమ్. ఏ.

ఏలేళ్ళరపు వెంకటరమణసుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

, అడాల రామమూర్తిగారు, ఏ. ఏ. ఏ. ఏ.

స్వభానుసంవత్సరముతోఁ బరివత్తుచు ముప్పది రెండవసంవత్సరము ముగిసినది. యుద్ధపరిస్థితులు తీవ్రముగ నుండి వరిషత్కార్యములకు వలయు కాగితము సరిగ్ లభింపక పోయినను, పత్రికాముద్రణము యథా ప్రకారము జరుగుచున్నది. నూతన గ్రంథముల ముద్రించుటకు మాత్రము వీలుకలుగుటలేదు.

పరిషద్బాండ్లగారము దినదినాభివృద్ధి నొందుచున్నది. నూతన గ్రంథములు చేర్పబడుచున్నవి. వినియోగముగఁ బత్రికలఁబంపుట పత్రికాధిపతులకును, గ్రంథముల నుచితముగ నొసఁగినవారికిని మన కృతజ్ఞతాభివందనములు. కాశీఖండపు తాళపత్రపతులఁ బరిశోధించి యందలి పాఠభేదములు వ్రాయించబడుచున్నవి. త్వరలో వానిని బత్రికాముఖమునఁ బ్రచురించి పాఠకలోకమున కందజేయఁగలమని యాశించుచున్నాము. ముద్రితాముద్రితగ్రంథముల పట్టికలను వ్రాయించి, కాగితము లభించిన వెంటనే వానిని ముద్రింపవలసియున్నది. కాశీఖండము పాఠభేదములు పూర్తియైన తరువాత నాంధ్రమహాభారతము ప్రతుల పరిశోధించి పాఠభేదములఁ బ్రకటించుచున్నాము.

శ్రీశ్రీ పీఠికాపురప్రభువుల యాదరమువలనను గార్యదీక్షవలనను సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు నాల్గవసంపుటము ముద్రణము పూర్తియైనది. మిగిలిన సంపుటములవలెనే నాలుగవసంపుటముగూడ ప్రతి యొక్కంటికీ నాలుగురూప్యములకు విక్రయించబడును. వెనుకటివలె నచ్చుపనిజరుగుటకు సౌకర్యము లేమి నిఘంటుకార్యస్థానమున 'ప' వర్గశబ్దములు వండితులు పరిశోధించి ముద్రణమునకు సిద్ధము చేయుచున్నారు. అచిరకాలముననే అయిదవసంపుటము ముద్రణము ప్రారంభించబడును.

స్వభానుసంవత్సర ఆయన్యయవట్టిక సరిమాడఁబడి యనుబంధమునఁ జేర్పబడినది. శ్రీశ్రీ బాబ్బిలి, పేకటగిరిమహారాజావారిలిచ్చిన విరాళములవడ్డీవలనను, పుస్తకవిక్రయమువలనను లభించిన ద్రవ్యముతోడను, పరిషత్కార్యముల యథావిధిగ నిర్వహింపఁగలుగుచున్నాము.

శ్రీశ్రీబాబ్బిలిమహారాజావారి వ్రతములవలన నీసంవత్సరము రు 400-
లును వేంకటగిరివారి వ్రతములవలన రు 350- లును వచ్చినవి. నిఘం
టుసంపుటములయొక్క విక్రయమువలనను వరివద్దొంథ విక్రయము వలం
నను రు 691-7-0 లు వచ్చినవి.

నూతనభవనమునఁ పరిషత్కార్యాలయమునఁ జేర్చినతరువాత
నితోఁగి ధికముగఁ కార్యనిర్వహణ మొనర్చుటకు ప్రయత్నములు జరుపఁ
బడునని నివేదించుచున్నాము.

వరిషత్కార్యనిర్వహణమును గూర్చియు, పరిషదుద్దేశములను
గూర్చియు నాంధ్రదేశమునఁ బ్రచారము గావించి వలయుధనమును
సంపాదించవలసియున్నది. అందులకుఁ దగినసహాయమును కార్యనిర్వా
హకసభ్యులును, వరిషత్సభ్యులును జేయుదు రని యాశించుచున్నాము.
వరిషత్కార్యముల సహాయమునొసంగి తమ యభిమానమును నిరంతర
ముఁ జూపుచున్న కార్యనిర్వాహకసభ్యులకు మావందనములు.

మాకోరికపై శ్రమయనక వాయవ్యములఁ బరిశీలించి యీ
సంవత్సరము లెక్కలను సరిచూచిన శ్రీ పల్లె వెంకటహనుమంతరావు
గారికి మావందనములు.

ఇట్లు విధేయులు,
కిలాంబి రాఘవాచార్యులు,
వింజమూరి వెంకన్న,
కార్యదర్శులు.

ఆంధ్ర సాహిత్య స్వభానునామ సంవత్సర ఆదాయవ్యయముల

క్ర.సం.	ఆదాయము.	రూ.	అ.	పె.
1.	సంకల్పన ప్రారంభనిలవ	...	78	7 2
2.	వడ్డీ - బ్యాంకు ద్వారా ఉనూళ్లు	...	750	1 0
	శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజా			
	వారిచ్చిన గజర్న మెంటుపత్రి			
	ముల వడ్డీ 1948-44	రూ	400-0-0	
	వేంకటగిరి	,,	350-0-0	
	బ్యాంకింగ్ వడ్డీ		0-1-0	
			750-1-0	
<hr/>				
3.	సాధారణపథ్యాల చందాలు	...	18	0 0
4.	చందాలు	...	81	0 0
5.	క్రయములు	...	691	7 0
	i. పరివర్తన ప్రక్రియల విడిసంచికలు		8-	8-0
	ii. పుస్తకములు (పెద్దూలు దాఖలా)		687-15-0	
6.	చిల్లర బియ్యములు	...	0	2 6
7.	క్రొత్తపల్లి సుబ్రహ్మణ్యముగారు	...	4	1 9
			1628	8-5

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రి,
అధ్యక్షులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులు,

వింజమూరి వెంకన్న,

కార్యదర్శులు.

పరిషత్తు - కాకినాడ.

(6-4-43 మొదలు 24-3-44 వరకు.)

తదితీలు లెఖ్కు.

సం.	వ్యయము.	రు. అ. పై.
1.	బ్యాంకి చిలరవ్యయములు ...	1 0 0
2.	క్యాటలాగు (చాన్సిపండితులకు) ...	20 0 0
3.	కొత్తపల్లి ను బ్రహ్మచారిగారు - (శ్రీ శే. కొ. మా. జీతంబాపతు)	20 4 0
4.	పోస్టేజీ ...	36 2 6
5.	ప్రయాణవ్యయము ...	10 4 0
6.	జీతములు ...	701 15 6
7.	పత్రికలు కాగితము ...	63 6 0
8.	ప్రింటింగు ...	110 0 0
	అందింగు :	195 8 0
	i. లెనిగిరి పుస్తకములు 13-4-0	
	ii. లెక్చింగ్ 182-4-0	
9.	పత్రికలకు చందాలు ...	48 10 0
10.	పుస్తకములు - ఇరిమిచేసివ ...	103 5 0
11.	సాదరు ...	20 10 3
12.	సాదు సేవ ...	242 2 2
	బ్యాంకిలో 9- 6-7	
	కార్యదర్శన 282-11-7	

1628—3—5

6-4-43 మొదలు 24-3-44 ఆఖరువరకు స్వభావనామ సంవత్సరపు ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు యొక్క బుక్కులను బట్టి, లెఖ్కులను బట్టి, యీ పై ఆదాయ వ్యయముల తదితీలులెఖ్కు నేను తనిఖీచేసినాను. కావలసిన యావత్తు సంజాయిషీ పుచ్చుకున్నాను. ఈపై ఆదాయవ్యయములెఖ్కు నిజమైట్టి, సరియైట్టి, సీతి నికనగుచున్నదని నేను యిందుమూలముగా తెలియచేయుచున్నాను.

కాకినాడ } పల్లె వెంకటహనుమంతరావు,
2-6-1944. } 2-6-44.
గవర్నమెంటు డిప్యూటీ సెక్రటరీ ఇన్ కామర్సు
ఇన్ టాటాక్స్ ప్రాక్టీ వనరు అందు ఆడిటరు.

పుస్తకవిక్రయము

	ర.అ.పై		ర.అ.పై
విప్రనారాయణచరిత్రము	2- 5-9	రాయవాచకము	2-12-6
జై మినిభారతము	38- 3-0	సింహాసనద్వాత్రింశిక 1 భా	3- 8-0
కవిజనాశ్రయము	14- 8-8	డిటూ 2 భా	3- 8-0
యుద్ధమలుని బెజవాడ శిలా శాసనం	1-12-8	నిఘంటుచరిత్రము	0-11-0
జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము	1- 5-6	ఆంధ్రకాముది	3- 2-6
జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము	0- 1-9	బాలభారతము	24-10-9
సర్వేశ్వరశతకము	0- 8-9	Dravidian Lexicography	0-7-0
కావ్యాలంకారచూడామణి	2-15-6	Defence of LiteraryTelugu	0-15-6
అకారాద్యమద్రిక్షంభనూచిక	0-14-6	చాటుధారాచమత్కారసారము	2- 0-3
ప్రాకృతభాషాత్పత్తి	3-15-8	సాంబోపాఖ్యానము	0-14-6
శివతత్వసారము	2-13-9	రసారవాలంకారము	1- 2-3
చంద్రభానుచరిత్రము	8- 2-6	కవిజనోజీవని సమస్యలు	0-14-8
శివరాత్రిమాహాత్మ్యము	13- 3-0	రఘునాథరామాయణము	1-12-6
ఆర్యభాషావిభాగము	3- 1-3	రజతోత్సవసంపుటము	8- 2-6
ప్రాస్యరంగములు	0-15-3	ఆంధ్రసాహిత్యపరివేదద్యుత్పాతం	0-14-3
నారసింహపురాణము	1-12-3	అరవణేశ్వరమండలిఆంధ్రవాఙ్మయం	2- 4-6
మన్నారదాసవిలాసనాటకము	1- 3-3	బౌద్ధికన్యాయవివరణము	1- 6-8
కాళిందీకన్యాయరిణయము 1 భా	4- 6-6	లతానారసంగ్రహము	3-10-0
డిటూ 2 భా	2- 3-0	కావ్యాలంకారచూడామణి	
రెడ్లనాటి రెండు శాసనములు	0- 7-3	పాతభేదములు	0- 9-0
ఆంధ్రభాకుమాల	2-10-3	ఉత్తరరామచరితము	4-12-6
కాసనపద్యమంజరి 1 భా	0-10-6	శ్రీమూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు	
డిటూ 2 భా	0-14-3	1 భా	158- 8-0
శతకసమచ్ఛయము 1 భా	5- 1-3	2 భా	136- 4-0
డిటూ 2 భా	4- 3-9	3 భా	185-12-0
పరివత్సుప్తకథాండాగారము 2 భా	1- 3-8	అమరుకము	5- 0-9
మూత్రాంధ్రవాక్యకరణము	3- 0-6	చంపూరామాయణము	2-12-6
రసాభరణము	2-12-3	ఆంధ్రవాఙ్మయవికాసశైలి	8- 3-6
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి	4- 4-6	బాలరామాయణము	0- 1-9
షోడశకుమారచరిత్రము	1-14-6	సీతారామచరిత్రము	0- 7-3
హంససంతకము	0- 4-6	పరివత్సుప్తకథాండాగారము 2 భా	0-13-3

ఆంధ్రసాహిత్యవివేచన - ప్రతిపాఠకులు.

శ్రీ శ్రీ మహారాజా రావు వేంకటమరమహిపతి సూర్యారావుబహద్దరవారు
విశాఖరంమహారాజావారు, పరివర్తకాధ్యక్షులు.

శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ బాబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ఘాటకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరవారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

అధ్యక్షులు

సాహిత్యవికారద, కాశీభట్ట సుబ్బయ్యకాశ్మీగారు.

కార్యదర్శులు.

కిలాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఎ., బి. ఎల్.

విజయూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ., (సహాయకాధ్యక్షులు.)

కార్యనిర్వాహక సభాధ్యక్షులు

శ్రీ జిజాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తిశాయుడుగారు,
(కాధ్యక్షులు)

„ పిల్లారిశెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయుడుగారు.

„ కోకా శివనాథకాశ్మీగారు.

„ కొమ్మిరెడ్డి కేశవరామమూర్తిశాయుడుగారు, బి. ఏ.

„ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూగారు.

„ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, ఎం. ఏ.

„ ఏలేశ్వరపు వెంకటరమణసుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

„ ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.

„ కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. ఏ.

„ కేశవరపు కామరాజుగారు.

„ వేదుల శ్రీరామచంద్రకీర్తిగారు ఎమ్. ఏ. (అవధు)

శ్రీ సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువు

చతుర్థ సంపుటము.

శ్రీ సీతాపురముమహారాజావారి ధనసహాయముచే బడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ నైజా 1000 పుటలు సంపుటమును, 955 పుటలుగల రెండవసంపుటమును, 980 మూడవసంపుటమును, 975 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమునకు లై విక్రయమునకు సిద్ధముగాచున్నది. ఇందు ప్రథమసంపుటము మొదలు, ఔకారము నలుకునుగల యచ్చు లాదియం సంస్కృతాంధ్రశబ్దములన్నియుగలవు రెండవసంపుటమున 'క' 'ఁ' 'జ' నలుకుగల శబ్దములును, తృతీయసంపుటమున 'చ' మొదలు నలుకుగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'ఛ' మొదలు 'ల' గల శబ్దములును గలవు. ఇది నలుకున్న నిఘంటువు అన్నిటి సర్వవిధములను తమమయినది. ఈపుస్తకమును రచియించుటకు చుట్టకు విశేష ప్రవృత్తియువట్టినది ధనవంతులకే గాక జనసామాన్య గూడ అభ్యముగా నుండవలయు ననుతలంపుతో సిక్కిందె యింకఁబడినది. ప్రథమసంపుటము సాదాక్రతి రు 5 లు, (Art Paper) రు 7 లు, ద్వితీయసంపుటము సాదాక్రతి మేలుక్రతి రు 5 లు, తృతీయసంపుటము సాదాక్రతి రు 4 లు, క్రతి రు 5 లు, చతుర్థసంపుటము సాదాక్రతి రు 4 లు, రు 5 లు.

